

АНТОН ФІЛІПЕНКО

**НАУКОВО – ПРАКТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

АНТОН ФІЛІПЕНКО

**НАУКОВО – ПРАКТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН**

Електронний навчальний посібник для магістрів

КИЇВ 2024

Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №13 від 10 червня 2024 року).

Автор Антон Філіпенко

Р е ц е н з е н т и: В.А. Вергун, д.е.н., професор, професор кафедри міжнародного бізнесу НН ІМВ Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

С.А. Циганов, д.е.н., професор, професор кафедри міжнародних фінансів НН ІМВ Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науково-практичні дослідження міжнародних економічних відносин: електронний навчальний посібник / Філіпенко А.- К., 2024.- 158с.

Навчальний посібник включає в себе науково-теоретичні та практичні аспекти дослідження міжнародних економічних відносин. Зокрема, розглядаються актуальні теорії, моделі, концепції міжнародної торгівлі, іноземних інвестицій, міжнародної міграції робочої сили, міжнародних фінансів, міжнародної економічної інтеграції та глобалізації господарських процесів. Практична частина спрямована на використання якісних і кількісних методів дослідження МЕВ аналітичного, системного характеру та економіко-математичних моделей, теорії ігор у відповідних підрозділах світового господарства.

ЗМІСТ

ВСТУП

ТЕМА 1. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

- 1.1. Ринкова парадигма міжнародної економічної системи
- 1.2. Головні суб'єкти міжнародних економічних відносин
- 1.3. Форми міжнародних економічних відносин
- 1.4. Вплив російсько-української війни на світову та вітчизняну економіку

ТЕМА 2. СИСТЕМА НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

- 2.1. Теоретичні засади і головні принципи наукових (фундаментальних) досліджень
- 2.2. Суть і основні форми прикладних (практичних) досліджень

ТЕМА 3. СВІТОГЛЯДНІ ПЕРЕДУМОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

- 3.1. Спосіб мислення епохи
- 3.2. Наукові, індустріальні революції та революції в економічній науці
- 3.3. Науковий світогляд дослідника. Концепція наукового світогляду В. Вернадського. М. Вебер про науку як покликання та професію

ТЕМА 4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

- 4.1. Суть і структура наукової методології
- 4.2. Основні економічні концепції в дослідженні МЕВ
- 4.3. Особливості застосування методології в науковому пізнанні та в практичній діяльності

ТЕМА 5. ЕКОНОМІЧНА МЕТОДОЛОГІЯ

- 5.1. Суть методологічного дискурсу
- 5.2. Філософський складник та генезис економічної методології
- 5.3. Основні методологічні погляди на економічну теорію

ТЕМА 6. АНАЛІТИЧНИЙ ТА СИСТЕМНИЙ ПІДХОДИ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

- 6.1. Аналітичні методи і процедури
- 6.2. Генезис системного аналізу (СА)
- 6.3. Основні поняття СА
- 6.4. Типологізація систем

ТЕМА 7. ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ (МТ)

- 7.1. Моделі загальної рівноваги
- 7.2. Кількісна інтерпретація міжнародних торговельних відносин
- 7.3. Гравітаційні рівняння міжнародної торгівлі

ТЕМА 8. МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

- 8.1. Методологічні засади дослідження міжнародних міграційних процесів
- 8.2. Трудова міграція і економічний розвиток
- 8.3. Перекази мігрантів у системі факторів економічного зростання

ТЕМА 9. ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ

- 9.1. Суть і основні елементи міжнародних фінансів
- 9.2. Практичні приклади дослідження міжнародних фінансів
- 9.3. Економетричний інструментарій дослідження міжнародних фінансів

ЛІТЕРАТУРА

ВСТУП

Метою даного видання є знання сутності і структури теорії та методології наукових досліджень, розуміння їхньої ролі і значення у вивченні системи економічних наук теоретичного і прикладного характеру. Курс спрямовано на отримання студентами новітніх підходів у застосуванні методів і засобів наукових досліджень в галузі міжнародних економічних відносин. Значна увага приділена оволодінню знаннями та навичками з методології та методів наукових досліджень при підготовці магістерської роботи з МЕН, у майбутній практичній діяльності в державних установах, у приватному секторі, у навчально-науковій діяльності.

Задачі навчального посібника включають такі напрями:

1.розкриття ролі і значення методології та організації наукових і практичних досліджень у контексті теоретичного засвоєння основних методологічних положень та їхньої практичної реалізації;

2.здобуття студентами базових знань із методології, методики та організації наукової діяльності для забезпечення їхньої професійної підготовки зі спеціальності міжнародні економічні відносини;

3.з'ясування підходів щодо формування сучасної методологічної культури та навичок аналітичної, творчої роботи під час підготовки магістерських досліджень;

4.висвітлення ролі теорії, методології в науковому пізнанні та практичній діяльності;

5.набуття студентами практичних навичок щодо здійснення творчого пошуку в дослідженні складних явищ і процесів, що відбуваються у світовому господарстві і міжнародних економічних відносинах.

ТЕМА 1. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.1. Ринкова парадигма міжнародної економічної системи

Ринкова трансформація в країнах колишнього СРСР, Східної Європи та Китаю зумовила домінування в сучасних міжнародних економічних відносинах принципів, парадигмальних засад розвинутого ринкового господарства.

Взаємопов'язана сукупність ринків включає в себе:

- світовий ринок товарів і послуг,
- ринок технологій,
- ринок капіталів,
- глобальний фінансовий ринок,
- міжнародний ринок праці.

Кількісні та якісні параметри вищезгаданих ринків розкривають стан міжнародної економічної системи, її фундаментальні характе-

ристики (приклад: міжнародний ринок товарів і послуг-
рис.1.1, табл.1.1-1.3).

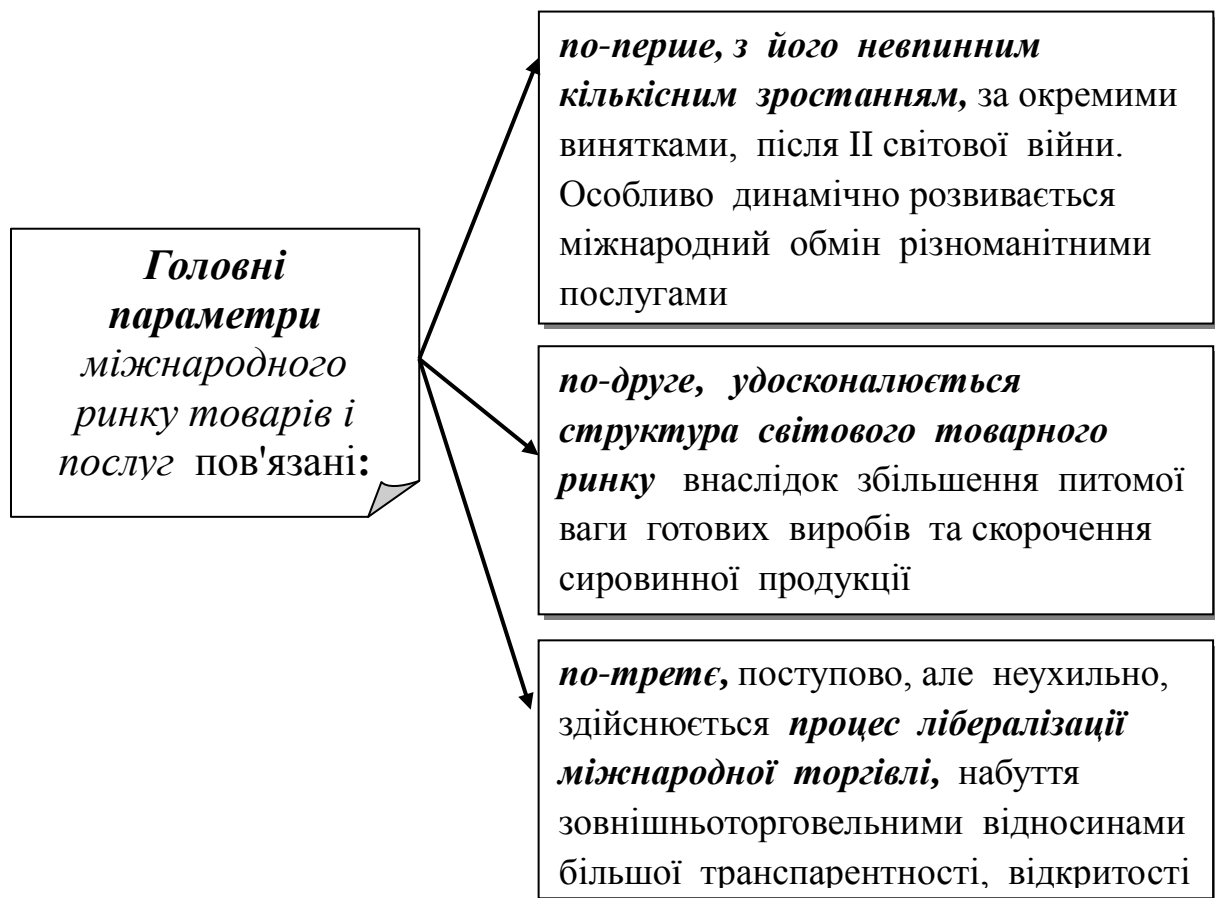

Рис.1.1. Характерні риси міжнародного ринку товарів і послуг

Таблиця 1.1

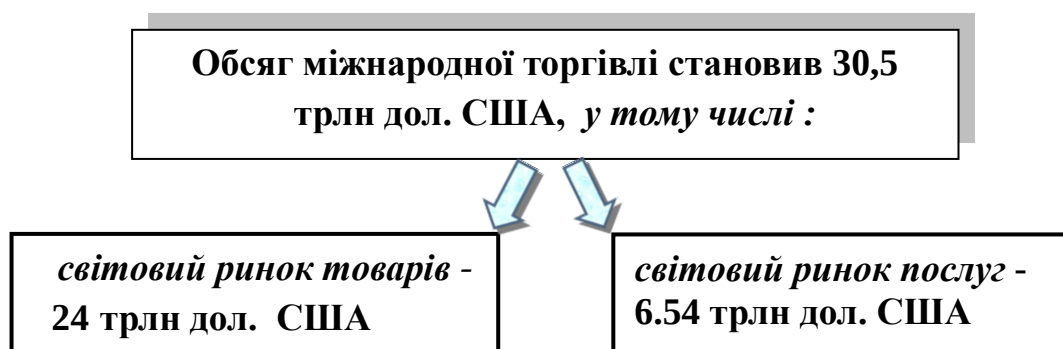
**Динаміка світової торгівлі товарами і послугами
(трлн дол. США)**

2016	21
2017	22
2018	25
2019	24
2020	22
2022	31
2023	30.5

Джерело: Key Statistic and Trends in International Trade 2021, UNCTAD, 2022, p.1; World Trade Statistical Review 2023. WTO, 2023, p. 11. World Trade Statistics 2023. Key insights and trends. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statistics2023_e.htm#:~:text=In%202023%2C%20world%20trade%20in,traj

Таблиця 1.2

Світова торгівля товарами і послугами в 2023 р.

Таблиця 1.3

Динаміка світової торгівлі товарами і послугами (трлн дол. США)

2020	2021	2022	2023
22.5	28.0	31.0	30.5

Джерело: World Trade Statistical Review 2023. WTO, 2023, p. 11. World Trade Statistics 2023. Key insights and trends. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statistics2023_e.htm#:~:text=In%202023%2C%20world%20trade%20in,traj

Одним із найдинамічніших секторів світового ринку є ринок:

- технологій,
- ноу-хау,
- патентів,
- ліцензій.

Він віддзеркалює зростаюче значення високих інформаційних, комунікаційних технологій у міжнародному обміні та в економічному розвитку провідних держав світу.

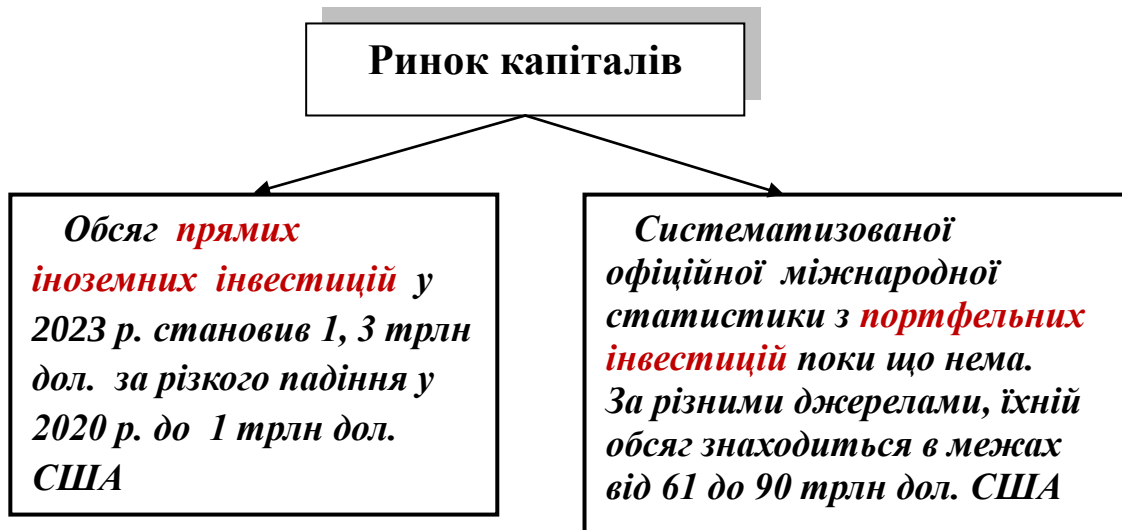
Глобальний ринок технологій у 2024 р. досягне 802.07 млн дол. США.

За оцінками, у 2031 р. його обсяг збільшується до 3168.13 млн дол. США.

Глобальний ринок інформаційних технологій у 2024 р. досягне 9481627.92 млн дол.;

прогноз на 2028 р. - 17736482.58 млн дол.

Джерело: <https://www.linkedin.com/pulse/information-technology-market-report-global-demand-w4hbf#:~:text=The%20>
https://www.google.com/search?q=global+technological+market&sca_esv

Джерело : World Investment Report 2024.

<https://unctad.org/publication/world->

Глобальні ПІІ зменшилися у 2023 р. й становили \$1,3 трлн, головним чином через накладання глобальних криз - війну в Україні, високі ціни на продовольство та енергоносії й стрімке зростання державного боргу.

Падіння відчули переважно країни, що розвиваються, де ПІІ скоротилися на 7%.

Натомість потоки до бідніших країн, що розвиваються, зросли - хоча й нерівномірно, в основному за рахунок кількох великих країн, що розвиваються, які залучили найбільше інвестицій.

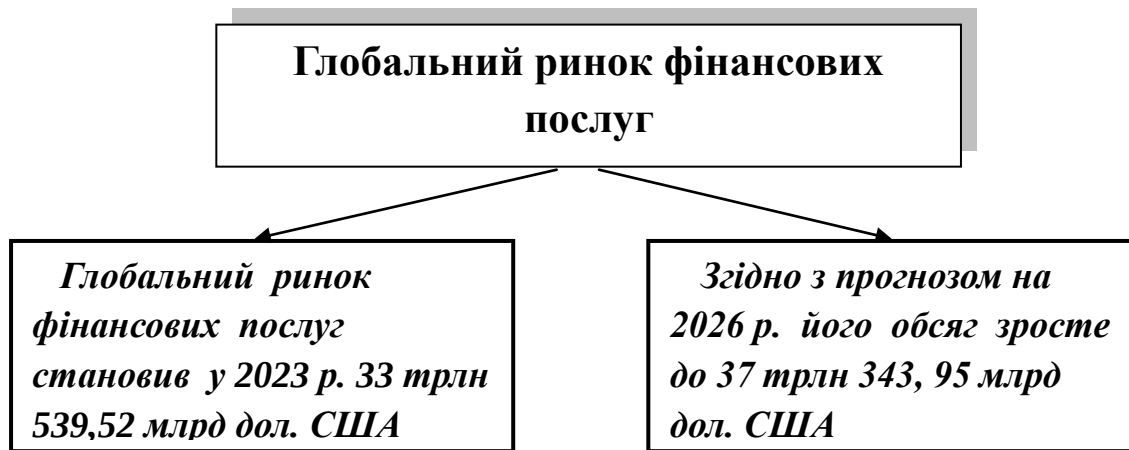
За даними Міжнародного валютного фонду *обсяг глобального фінансового ринку становить близько 226 трлн дол. США.*

Це означає, що на кожного жителя планети припадає близько **40 тис дол.** т.зв. *Nest-egg* (грошей на чорний день) (Howell, 2020, p. 17).

Даний обсяг охоплює ринки:

- фондових цінних паперів,
- облігацій,
- валютних операцій,
- товарних та
- інших фінансових інструментів.

Обсяг фінансового ринку постійно зростає, оскільки він є важливим елементом глобальної економіки та стабільної роботи міжнародних фінансових систем. Варто зауважити, що точний обсяг фінансового ринку може коливатися залежно від джерела та методології оцінки.

**Джерело: Global Financial Services Market Report 2024.
file:///E:/Financial%20Services%20Market%20Size,%20Share,
Trends,%20Growth%20Report%202024-2033.ht**

Глобальний ринок фінансових послуг має розгалужену структуру (рис.1.2).

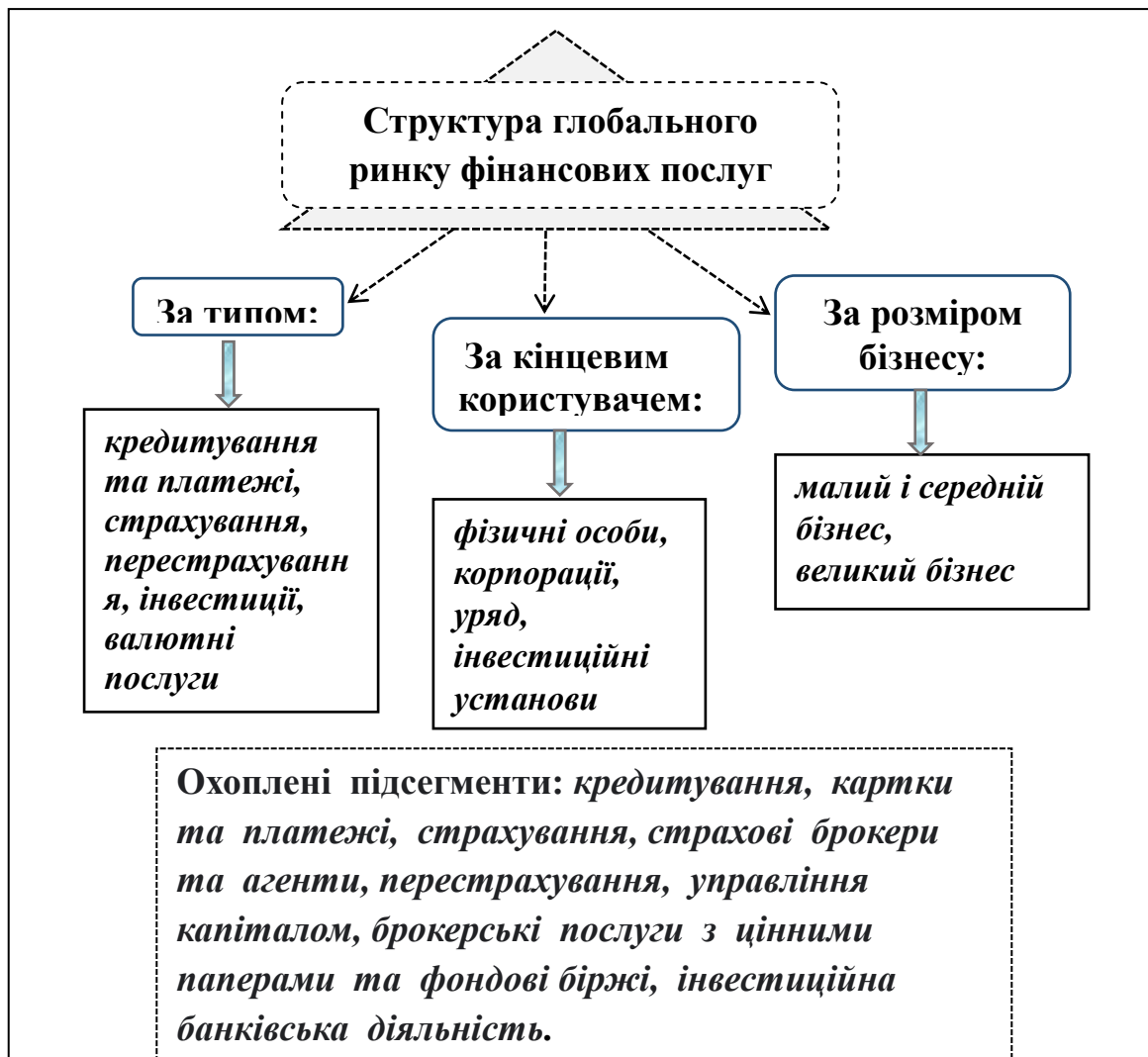

Рис.1.2. Структура глобального ринку фінансових послуг та її елементи

Міжнародний ринок робочої сили характеризує мобільність сучасних факторів виробництва, систему переміщення людської праці в рамках світового господарства.

1. За станом на **2023 р.** кількість мігрантів у світі становила **281 млн. осіб.**
2. Обсяг переказів мігрантів збільшився з **126 млрд дол.** у **2000 р.** до **831 млрд дол.** у **2022 р.**

Міграція відбувається під впливом економічних, соціальних, політичних, екологічних, військових та інших факторів.

Кількісні та відносні показники міжнародної міграційної системи (млн. осіб і %):

- Європа - 86, 7 млн. осіб (30, 8%);

- Азія - 85, 6 млн. осіб (30,4%);

- Північна Америка - 58,7 млн. осіб (20,%);

- Африка – 25, 4 млн. осіб (9 %);

- Океанія – 9, 38 млн. осіб (3,3 %).

Джерело: World Migration Report, 2024.

<https://worldmigrationreport.iom.int/msite/wmr-2024-interactive>

Таким чином, ринкові відносини становлять глибоку субстанціональну основу сучасних світогосподарських зв'язків, головне середовище міжнародної економічної взаємодії.

Рациональне функціонування сукупності міжнародних ринків, оптимізація *глобального попиту і глобальної пропозиції* вирішальною мірою сприяють досягненню світової економічної рівноваги як передумови цивілізаційного поступу.

1.2. Головні суб'єкти міжнародних економічних відносин

У системі МЄВ переплітаються і взаємодіють суб'єкти різних господарських рівнів (рис.1.3).

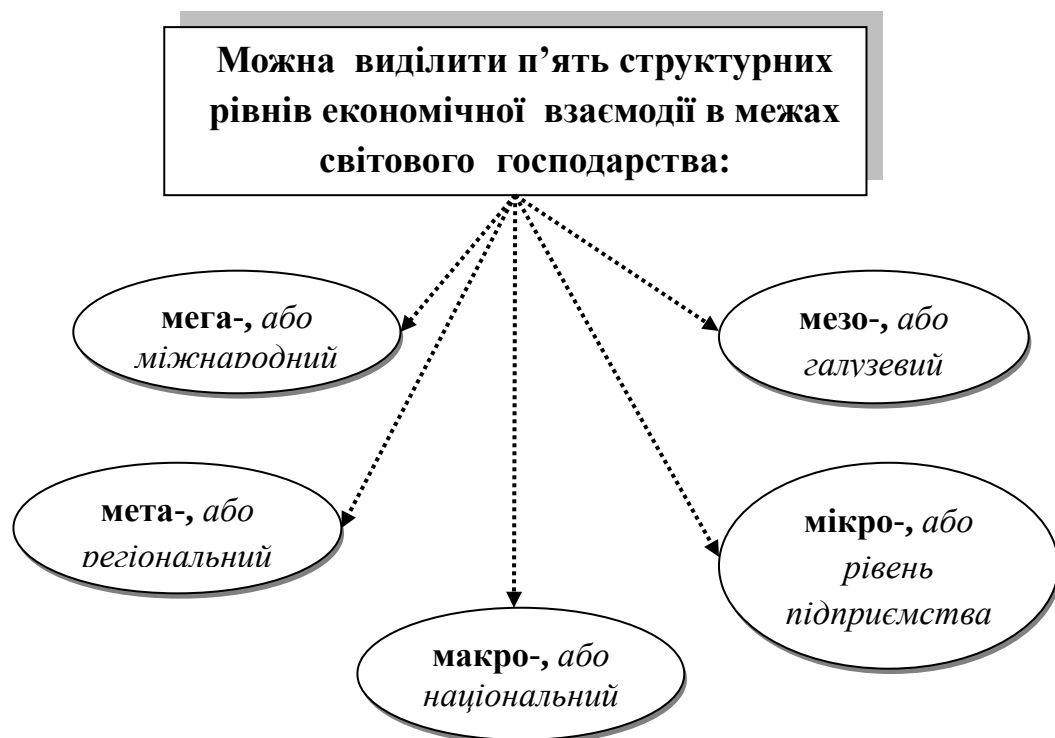

Рис.1.3. Рівні економічної взаємодії в межах світового господарства

Суб'єкти міжнародного господарського спілкування формують складну, ієрархічну, багаторівневу систему економічних відносин. Вона розгортається за логічною схемою, починаючи від первинної структурної ланки, до найвищого глобального рівня, а саме (рис.1.4):

Рис.1.4. Суб'єкти взаємодії в структурі світового господарства

Найсуттєвішим і найрепрезентативнішим є мікрорівень, де взаємодіють безпосередні виробники товарів і послуг.

Саме вони формують ядро, живу тканину МЕН, виступаючи одночасно і в ролі продавців, і в ролі споживачів, а також кооперантів, кредиторів тощо. Нині практично кожне підприємство, фірма, банк прямо чи опосередковано має вихід на зовнішній ринок або як експортер, або як імпортер продукції чи послуг.

Державна організація матеріального й духовного життя зумовлює опосередкування всіх форм міжнародних економічних відносин різними засобами державного регулювання й управління.

Цей рівень господарської взаємодії надзвичайно важливий для організації всієї системи міжнародного економічного спілкування.

У кінцевому підсумку саме держава створює відповідні умови для здійснення експортно-імпортних операцій як власними товаровиробниками, так і зарубіжними суб'єктами (рис.1.5).

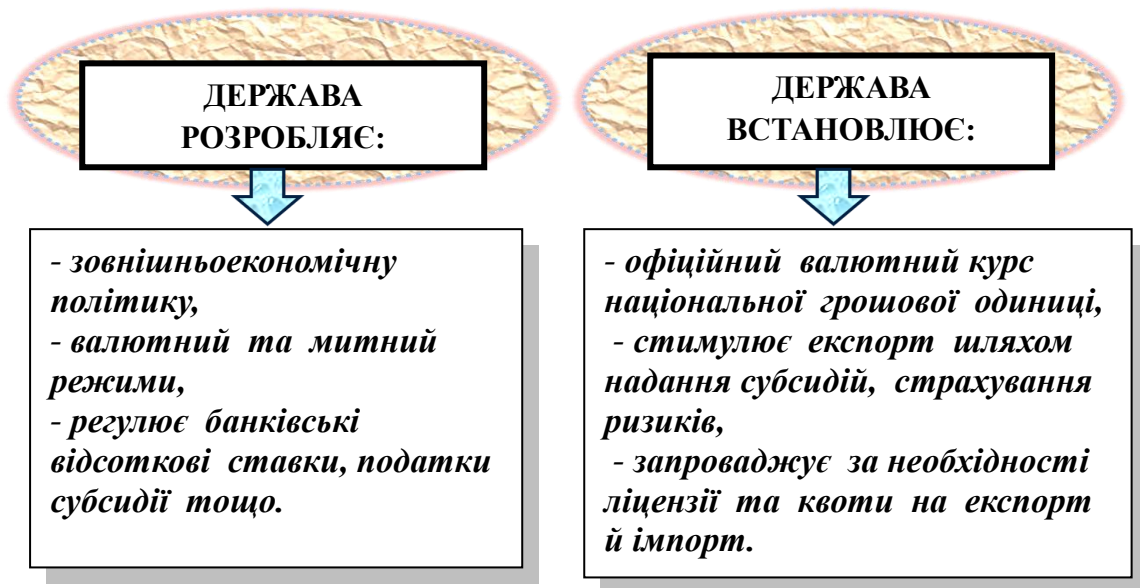

Рис.1.5. Напрями впливу держави на систему національних та міжнародних економічних відносин

Інтеграційні процеси, що розгорнулися в останні десятиліття, актуалізують **регіональний аспект світогосподарських зв'язків.**

На регіональному рівні приймаються і реалізуються програми, які набувають вирішального значення в системі зовнішньоекономічних відносин держав, а також у їхньому економічному та науково-технічному розвитку.

Особливо виразно ці процеси проявляються в ЄС, у регіональному об'єднанні **АСЕАН** (Південно-Східна Азія), у північноамериканському регіоні - **ЮСМКА (USMCA)**.

1.3. Форми міжнародних економічних відносин

Важливу структуроутворювальну функцію в системі світового господарства виконують різноманітні форми міжнародних економічних відносин.

Їхній генезис відображає історичний поступ диверсифікації структури світового господарства:

1. від зародження світового ринку (XV-XVI ст.),
2. створення розвинутої системи міжнародного поділу і кооперації праці (XVIII-XIX ст.),

3. до цілісної світогосподарської системи обміну діяльністю глобального масштабу (кінець XX-початок XXI ст.) – рис.1.6.

Рис.1.6. Основні форми реалізації МЕВ

Історично і генетично першою формою міжнародних економічних відносин була *зовнішня торгівля*, початки якої сягають давніх цивілізацій Близького і Середнього Сходу, Північної Африки, Трипільської культури.

Міжнародний обмін товарами, послугами, здобутками матеріальної і духовної культури за всіх часів відіграє винятково важливу роль у прогресивному поступі людства, у формуванні його глобальної цілісності.

Зовнішня торгівля створювала передумови для розвитку вищих форм міжнародного економічного спілкування.

Зокрема, йдеться про:

- *міжнародний поділ праці,*
- *спеціалізацію окремих країн і регіонів на виробництві й торгівлі товарами згідно з наявними в них природно-економічними ресурсами, порівняльними та конкурентними перевагами.*

У системі міжнародного поділу праці виокремилися форми міжнародних економічних відносин, пов'язані з обміном факторами виробництва:

- капіталом,
- робочою силою,
- науково-технічними та технологічними досягненнями.

Комерційна (торговельна) та фінансова революції, бурхливий розвиток монетарної економіки сприяли виникненню міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин, розквіт яких припадає на другу половину ХХ – початок ХХІ ст.

Поглиблення інтернаціоналізації господарського життя, транснаціоналізація виробництва і обміну, глобалізаційні процеси в галузі економіки викликали до життя такі форми міжнародних економічних відносин, які, з одного боку, засвідчили нову якість світогосподарських зв'язків.

Вона проявляється, насамперед, у **розгортанні міжнародної економічної інтеграції** у світовому і особливо в регіональному вимірах.

З іншого боку, виникла об'єктивна необхідність наднаціонального регулювання, інституціоналізації міжнародних економічних відносин, створення відповідних регіональних та світових організацій:

- ЄС,
- НАФТА (ЮСМКА),
- АСЕАН,
- ГАТТ - СОТ,
- ЮНКТАД,
- ЮНІДО,
- Світовий Банк,
- Міжнародний Валютний Фонд,
- Європейський Банк Реконструкції і Розвитку (ЄБРР) та ін.

Діяльність вищезгаданих та інших міжнародних структур та інституцій викристалізувалася в окрему, важливу форму міжнародних економічних відносин.

4. Вплив російсько-української війни на світову та вітчизняну економіку

Російсько-українська війна справила і продовжує справляти вкрай негативний вплив на вітчизняну та світову економіку.

За підрахунками групи дослідників Світового банку та інших організацій у рамках проєкту RDNA3 російське вторгнення вже завдало **збитків** нашій **економіці** на суму **499 млрд дол. США**. Війна продовжується і кінцеві наслідки стануть відомими після перемоги.

Вплив воєнних дій на світову економіку відбувається за такими головними напрямками:

- *уповільнення економічного зростання в цілому та в окремих регіонах і країнах;*
- *зростання цін на паливно-сировинні ресурси;*
- *скорочення поставок на світові ринки продукції аграрного сектору та суміжних виробів;*
- *загострення світової продовольчої проблеми.*

Світова економіка втратила імпульс унаслідок невиправданої та незаконної агресивної війни Росії проти України.

Світова економіка, *за оцінками ОЕСР*, у 2023 р. втратила майже \$3 трлн дол. через вторгнення РФ в Україну.

Рисунок 1.7 відображає світові тренди динаміки реального ВВП, 2005-2060 рр.

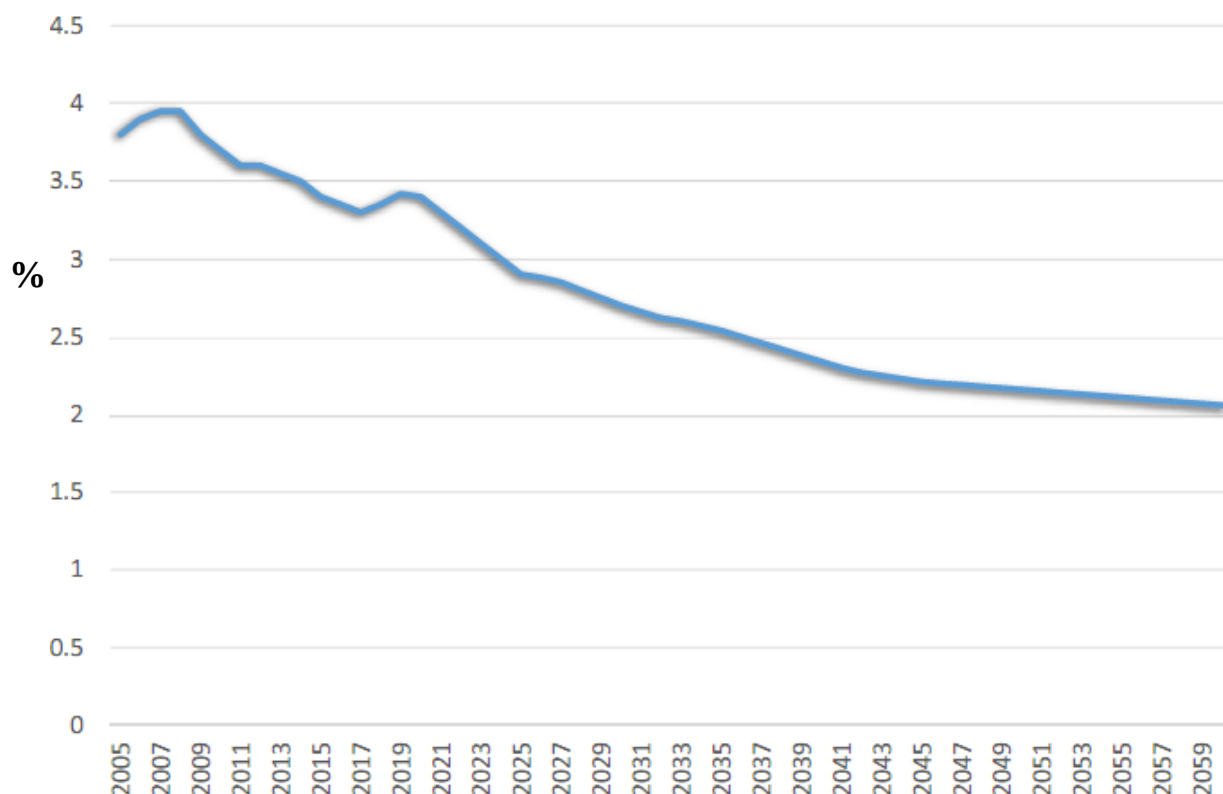

Рис.1.7. Динаміка реального ВВП, 2005-2060 рр.

Джерело: Journal of Industrial and Business Economics

<https://doi.org/10.1007/s40812-022-00219-z>

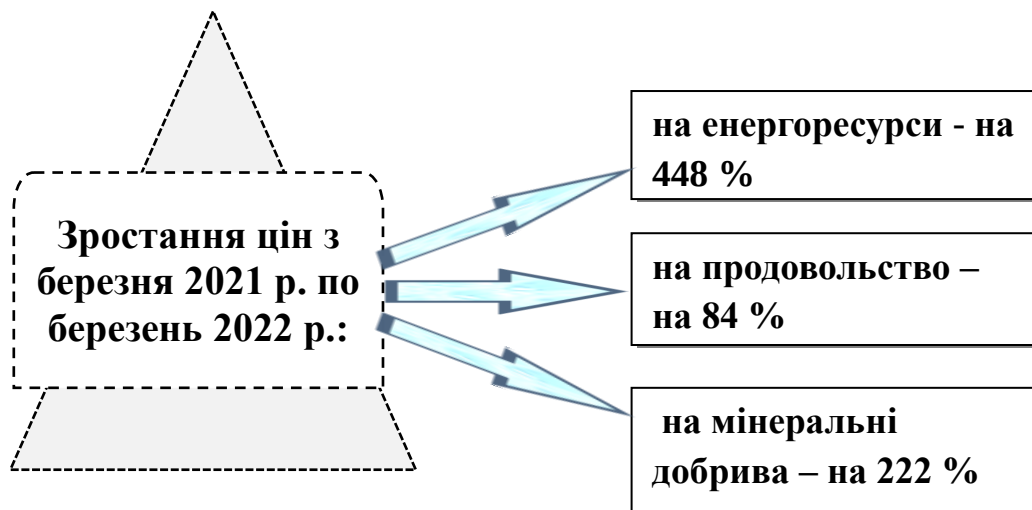
Щорічні темпи зростання світового ВВП становили в 2021 р. 5,9%, у 2022 р. впали до 3,1%, а в 2023 р. – становили 3,2%.

Глобальне зростання економіки залишається нижчим, ніж до повномасштабного російського вторгнення.

Економічне зростання ЄС уповільнилося з 3,1% 2022 року до 0,4% у 2023 році, блок протягом певного часу буде в рецесії, підраховали в ОЕСР.

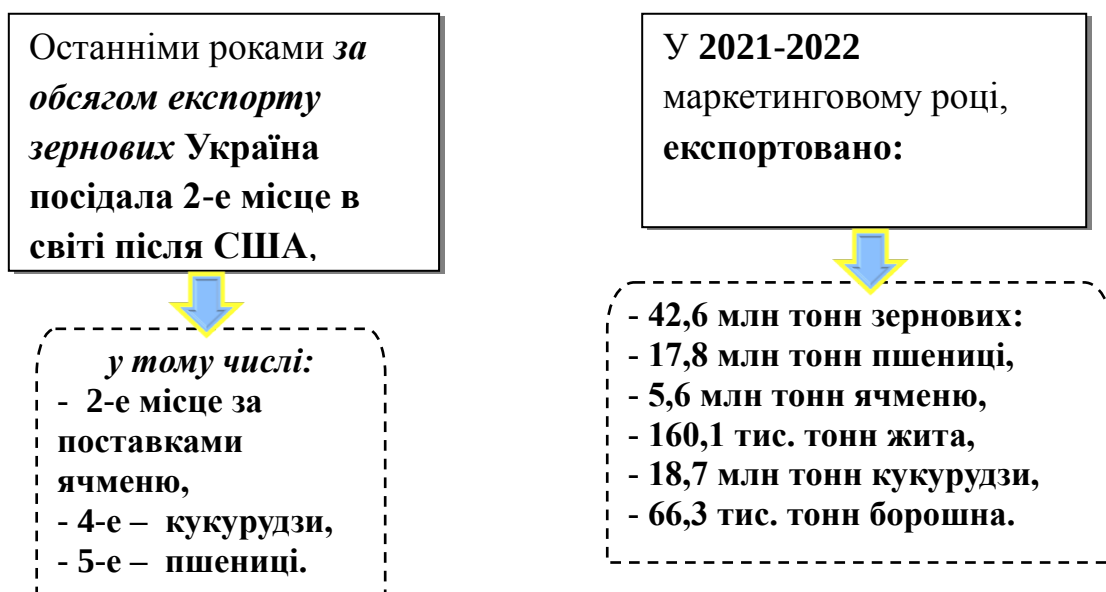
Джерело: Handbook of Statistics 2023. UNCTAD

<https://hbs.unctad.org/gross-domestic-product/>

В ООН підраховали, що через війну в Україні 354 мільйонів людей можуть зіткнутися з голодною смертю. Бойові дії піднімають ціни на їжу, паливо й добрива.

Україна є важливим гравцем на міжнародному ринку зерна, одним з гарантів продовольчої безпеки в світі, та має потенціал у нарощенні виробництва і експорту зернових.

Інтернаціоналізація повоєнної економічної відбудови України

Інституційна структура інтернаціоналізації економічного відновлення України включає в себе міжнародні установчі конференції (Лугано, Берлін, Лондон), на яких визначалися принципи, механізми, обсяги зовнішньої підтримки повоєнної економічної відбудови України.

Другий інституційний блок становлять провідні міжнародні фінансові організації: МВФ, Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ та ін.

До третього, найбільшого складника інституційної структури, відносяться ЄС, відповідні підрозділи ООН та окремі країни світу.

Головні принципи повоєнного економічного відновлення України, сформульовані на міжнародних конференціях:

По-перше, відбудова має відбуватися за широкої участі міжнародної спільноти оскільки Україна захищає не тільки власний суверенітет і територіальну цілісність, а й обстоює міжнародно визнані норми і правила. До того ж, у даний час у країні нема достатніх ресурсів для вирішення нагальних поточних і перспективних завдань.

До того ж, у даний час у країні нема достатніх ресурсів для вирішення нагальних поточних і перспективних завдань.

По-друге, економічне відновлення слід розпочинати вже зараз особливо в контексті будівництва і реконструкції зруйнованих навчальних і медичних закладів, житлового фонду, енергетичної і транспортної інфраструктури тощо.

По-третьє, ресурсний потенціал відновлення забезпечують міжнародні організації, уряди країн, приватний капітал, міжнародні фінансові установи, громадські об'єднання на базі створення транспарентної та інклюзивної донорської платформи – Координаційної платформи донорів України.

По-четверте, процес соціально-економічного відновлення передбачає здійснення глибоких інституційних змін, економічних трансформацій, забезпечення принципів сталості та інклюзивності.

Головною установою з питань формування фінансових коштів для вирішення поточних проблем та повоєнного економічного відновлення України є *Міжвідомча координаційна платформа донорів для України*, започаткована у січні 2023 р. У Лондоні під час проведення Конференції з питань відновлення України-2023 (URC-2023) було підписано меморандум із подальшої співпраці між ЄБРР та організаціями фінансування розвитку (DFI) щодо координації зусиль по інвестуванню (*ко-інвестуванню*) в Україну, особливо в приватний сектор економіки.

Повоєнна відбудова України буде відбуватися переважно завдяки приватному капіталу. Тому надзвичайно важливою є координація зусиль міжнародних фінансових інституцій для ефективнішої та повномасштабної відбудови України саме з акцентом на приватному секторі.

12 травня 2023 року в Токіо організації фінансування розвитку (DFI) країн G7 –з Японії, Італії, Канади, Франції, США, Великої Британії, Німеччини та Європейський банк реконструкції і розвитку провели переговори та домовилися про створення *Платформи співінвестування між ЄБРР та двосторонніми агенціями розвитку*.

До Платформи співінвестування в Україну (*Інвестиційної платформи*) вже досієдалися DFI з 19 країн світу. Її робота буде узгоджуватися з виявленими потребами в рамках Міжвідомчої координаційної платформи донорів для України.

Європейський Союз був і залишається провідною організацією щодо забезпечення як поточних, так і перспективних потреб України в галузі фінансів, вирішення гострих гуманітарних проблем, наповненні бюджету та ін.

Усього за період війни на зазначені цілі виділено 37,8 млрд євро, в тому числі на 2023р. – 18 млрд євро. У 2022р. ЄС надав невідкладну макрофінансову допомогу в розмірі 1,2 млрд євро, та виняткову макрофінансову підтримку в сумі 6 млрд євро.

Джерело: Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on establishing the Ukraine Facility. Brussels, 20.6.2023. Neighbourhood
tenlargement.ec.europa.eu/system/files/202306/COM_2023_338_1_EN_ACT_part1_v6.pdf

Згідно з першою платформою, Україна має розробити узгоджений з Європейською комісією План, який повинен містити питання відновлення, реконструкції та модернізації країни, здійснення реформ у контексті майбутнього вступу до ЄС.

Особлива увага має бути приділена:

1. адміністративній реформі,
2. поліпшенню урядування,
3. правовій системі,
4. створенню якісної фінансової системи включно з дієвими антикорупційними заходами,
5. іншим реформам у відповідності з умовами приєднання до ЄС.

Фонд буде фінансуватися на основі виконання зазначених умов.

Платформа Рамки інвестицій України покликана сприяти залученню приватних і публічних інвестицій для відновлення і реконструкції та імплементації узгодженого плану.

Платформа може охоплювати весь набір фінансових інструментів:

1. змішане фінансування (*blended finance*),
2. гарантії та обсяги фінансування.

Третя платформа включає в себе:

1. технічну допомогу та інші засоби підтримки включно зі здійсненням експертизи реформ,
2. надання муніципальних грантів,
3. впровадження інших форм двосторонньої підтримки країн-кандидатів у рамках Інструменту підготовки до вступу (*Instrument for Pre-Accession*) -IPA, що сприятимуть виконанню Плану.

До даного блоку можуть відноситися також:

1. заходи з відшкодування збитків, нанесених війною,
2. відновлення галузей виробничої та соціальної інфраструктури.

ВИСНОВОК

Таким чином, сучасні міжнародні економічні відносини являють собою складну гетерогенну, але цілісну систему, у якій взаємодіють суб'єкти різного рівня, переплітаються економічні та інституційні форми.

Інтегративну, синтезуючу функцію системи виконують розвинуті ринкові механізми та інструменти і відповідна сукупність глобальних ринків: товарів і послуг, технологій, капіталів і робочої сили, фінансів.

ТЕМИ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Динаміка і структура сучасної міжнародної торгівлі.
2. Міжнародні інвестиції та БНП на початку ХХІ ст.
3. Міжнародні міграційні процеси сучасності.
4. Роль і місце України в системі МЄВ. Наслідки російського вторгнення для вітчизняної та світової економік.

ТЕМА 2. СИСТЕМА НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Теоретичні засади і головні принципи наукових (фундаментальних) досліджень

“НЕМА НІЧОГО ПРАКТИЧНІШОГО, НІЖ ДОБРА ТЕОРІЯ”

Г. ФОРД

ВСТУП ДО НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Рис 2.1. Система наукових досліджень

При здійсненні наукових досліджень використовуються різноманітні наукові методи. Загальна логіка, послідовність побудови наукового методу включають у себе п'ять кроків (рис. 2.2).

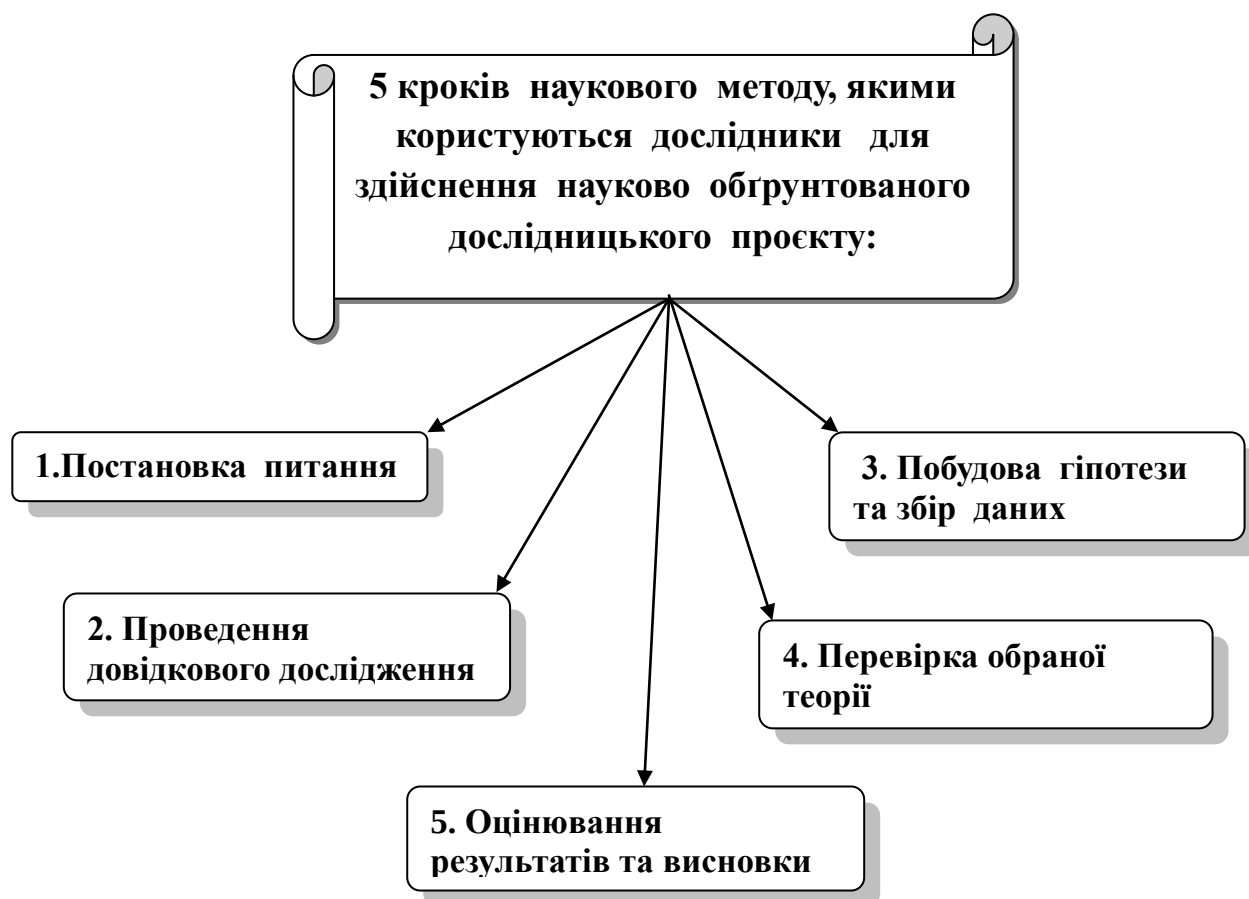

Рис. 2.2. Структура етапів здійснення науково обґрунтованого дослідницького проєкту

Детальна характеристика п'яти етапів дослідження представлена на рис.2.3.

1. Постановка питання

Незалежно від теми, будь-який вид наукового дослідження має починатися із запитання, чи то «чому?», «як?» чи «що?».

Тому **першим кроком** є визначення дослідницької проблеми, незалежно від галузі науки, яка *досліджується (мистецтво, гуманітарні чи природничі науки тощо)*.

На самому початку дослідження дозволено робити прогнози щодо теми. Прогноз може базуватися на існуючих теоріях і знаннях.

2. Проведення довідкового дослідження

Після того, як вирішено, на якому типі інформації базуватиметься дослідження, наступним кроком буде її практичне наповнення.

Тут необхідно зробити огляд раніше опублікованої літератури на досліджувану тему.

Важливо зібрати достатньо ресурсів і літератури, щоб використовувати їх як посилання. Чим більше доказів, тим більше шансів довести важливість дослідження.

3. Збір даних-необхідний крок для якісного дослідження

Одним із найважливіших аспектів проведення власного кількісного дослідження є **висунення гіпотези та збір даних**.

Цей крок включає в себе:

- *визначення мети дослідження,*
- *розробку рамкового плану дослідження*
- *окреслення конкретних його питань.*

Для забезпечення якісного дослідження, важливого значення набуває **збір даних**.

Це можна зробити за допомогою :

- *використання статистичних збірників,*
- *інтерв'ю,*
- *баз даних,*
- *опитувань.*

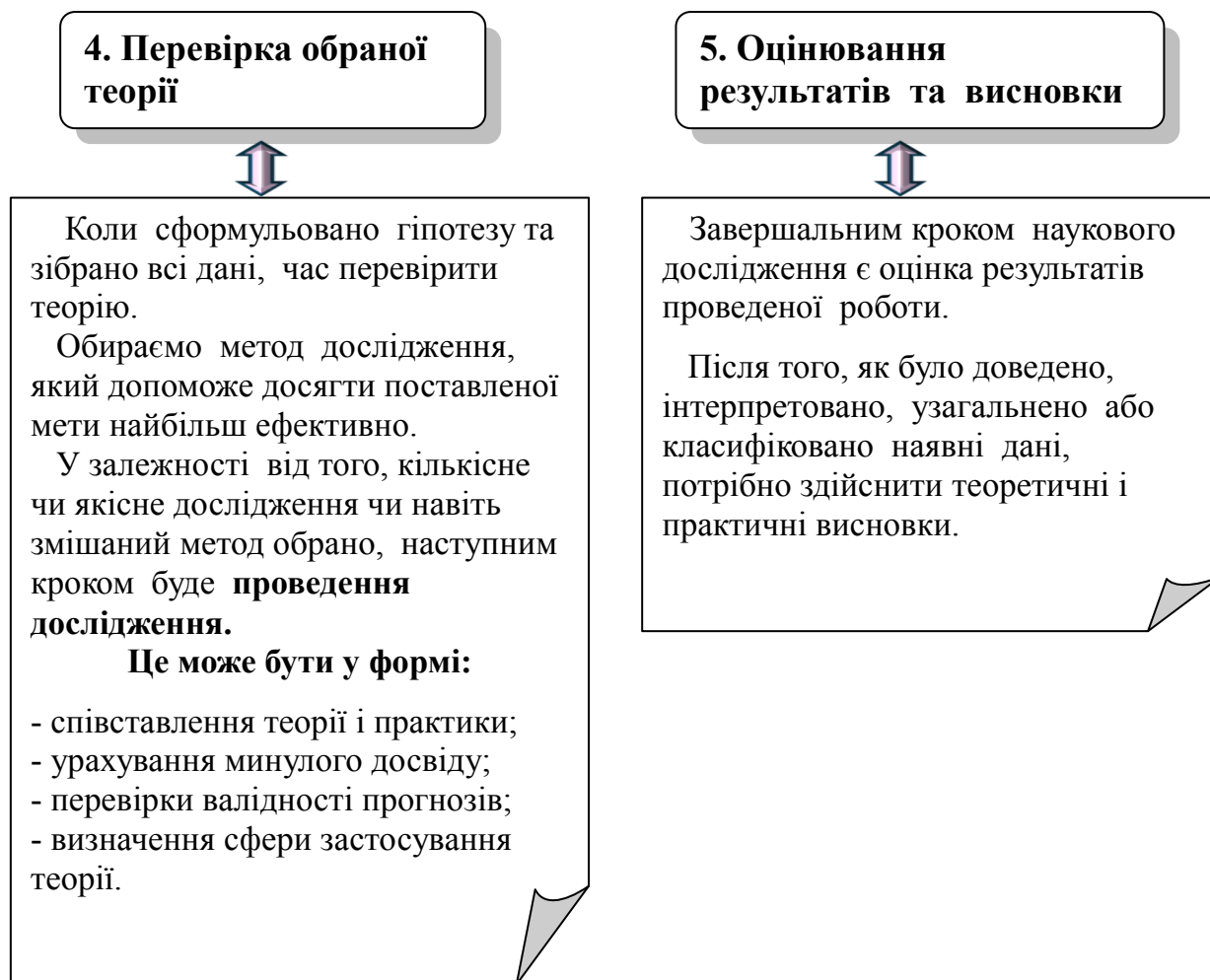

Рис. 2.3. Зміст етапів здійснення науково обґрунтованого дослідницького проєкту

Для дослідницьких проєктів важливого значення набуває з'ясування взаємозв'язків між теорією та дослідженням і дотримання циклу дослідження (рис.2.4, 2.5).

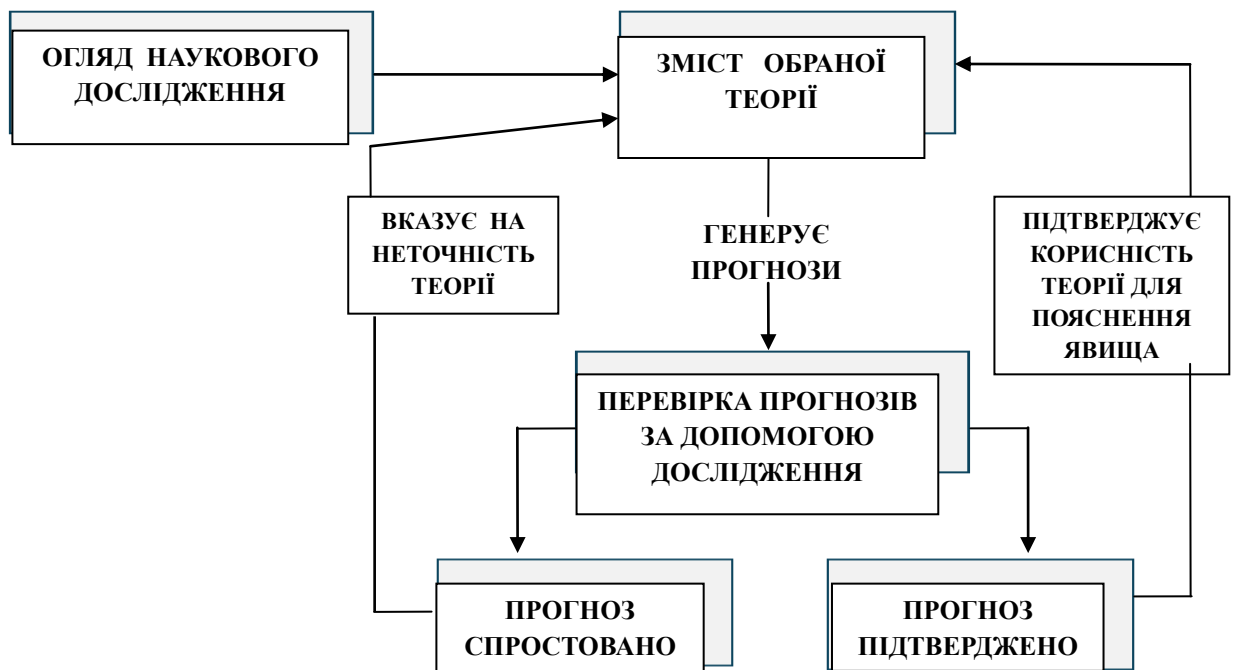

Рис. 2.4. Ілюстрація взаємозв'язків між теорією та дослідженням

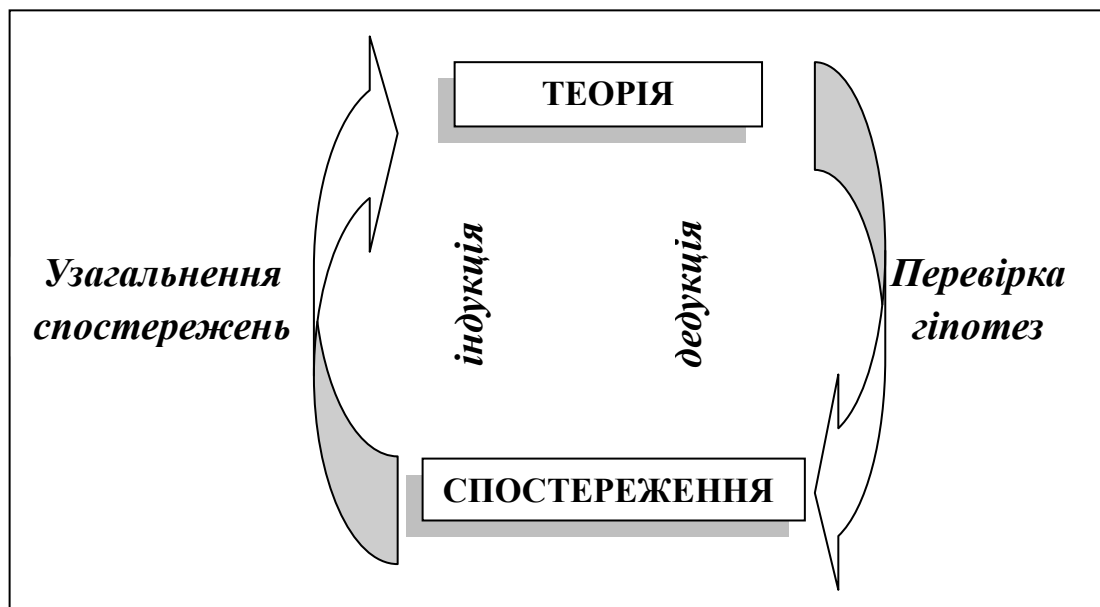

Рис. 2.5. Цикл наукових досліджень

Рис. 2.6 відображає важливість дотримання основних складників у структурі побудови моделі дослідження та обґрунтування достовірних висновків.

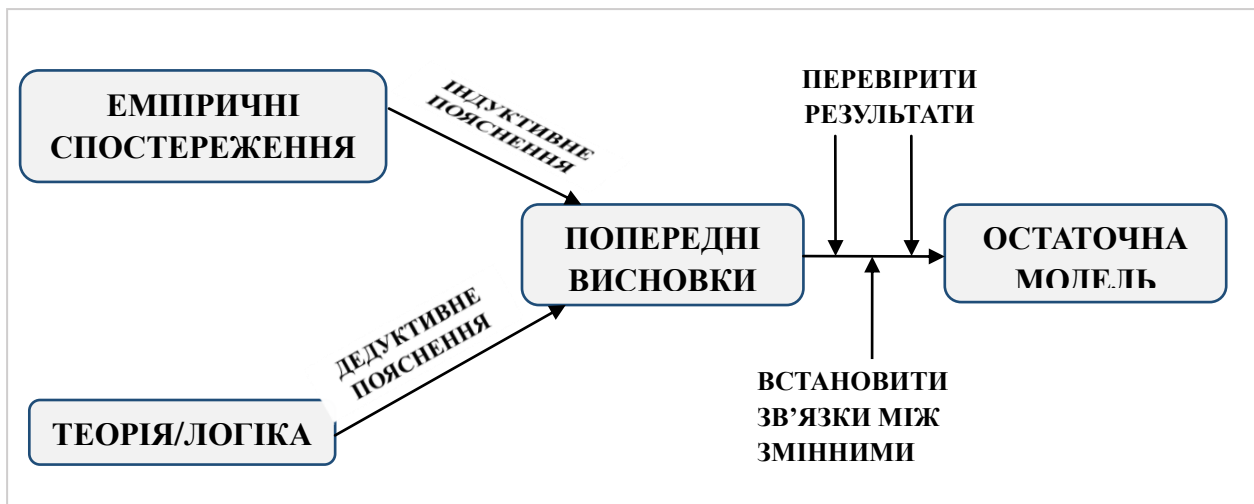

Рис. 2.6. Процес побудови моделі

Водночас сам науковий метод дослідження має відповідати певним вимогам та ключовим характеристикам (рис. 2.7).

Головні вимоги до наукового методу.

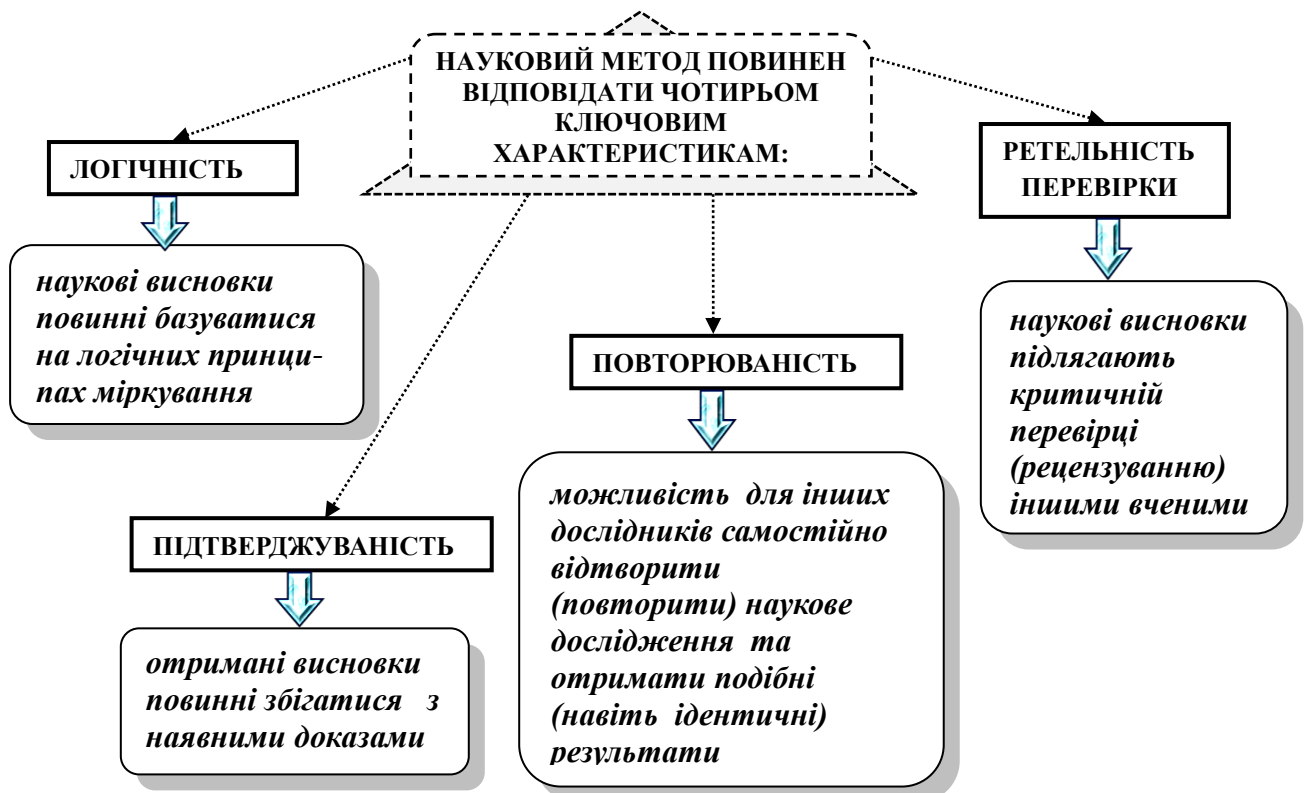

Рис. 2.7. Зміст ключових складників наукового методу

Для якісного процесу дослідження важливо окреслити і здійснити аналіз складників, що визначені на рис.2.8

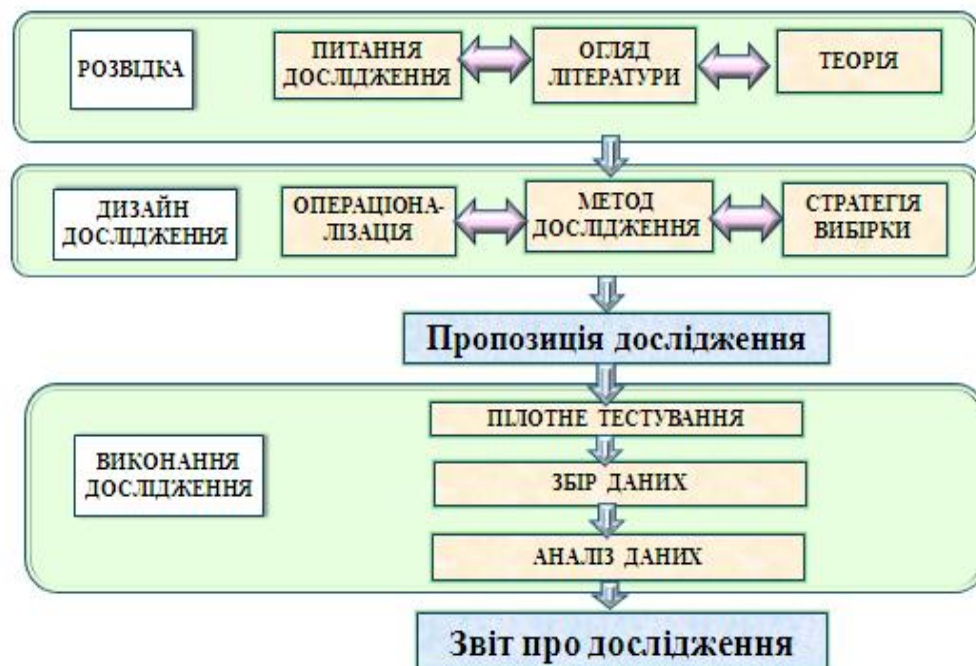

Рис.2.8. Функціональний процес дослідження

Окремої уваги заслуговує етика та кодекси дослідження, а також пропозиції щодо того, як захистити себе від суперечок щодо авторства (рис. 2.9).

ЕТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ. КАТЕГОРІЯ ПЕРША.

КОДЕКСІВ ЦЬОЇ КАТЕГОРІЇ СЛІД ЗАВЖДИ ДОТРИМУВАТИСЯ і нехтування ними є серйозним порушенням етики, недотримання якої може призвести до виключення з академічних асоціацій, звільнення з роботи, судового позову та падіння академічної репутації.

1. Не займатися плагіатом.
2. Не вигадувати та не фальсифікувати дані, дослідницькі процедури чи аналіз даних.

КАТЕГОРІЯ ДРУГА.

КОДЕКСИ ЦІЄЇ КАТЕГОРІЇ Є РЕКОМЕНДОВАНОЮ ЕТИКОЮ ПОВЕДІНКИ, недотримання якої може призвести до шкоди репутації дослідника, редакційних санкцій, судових позовів тощо.

3. Поважати права суб'єктів дослідження, зокрема права на конфіденційність інформації, на поінформування про характер дослідження та види їхньої діяльності.
4. Не надавати керівникам програм конференції неправдивої інформації про оригінальність поданих доповідей.
5. Не використовувати опубліковані дані інших дослідників без посилання на джерело або неопубліковані дані без дозволу та підтвердження.
6. Визнавати внесок усіх учасників дослідження (колеги, студенти та ін.) відповідно до їхнього інтелектуального внеску.
7. Не використовувати чужі неопубліковані твори, інформацію, ідеї, концепції та дані без дозволу автора.
8. Використовувати архівні матеріали лише згідно з правилами архівного джерела.

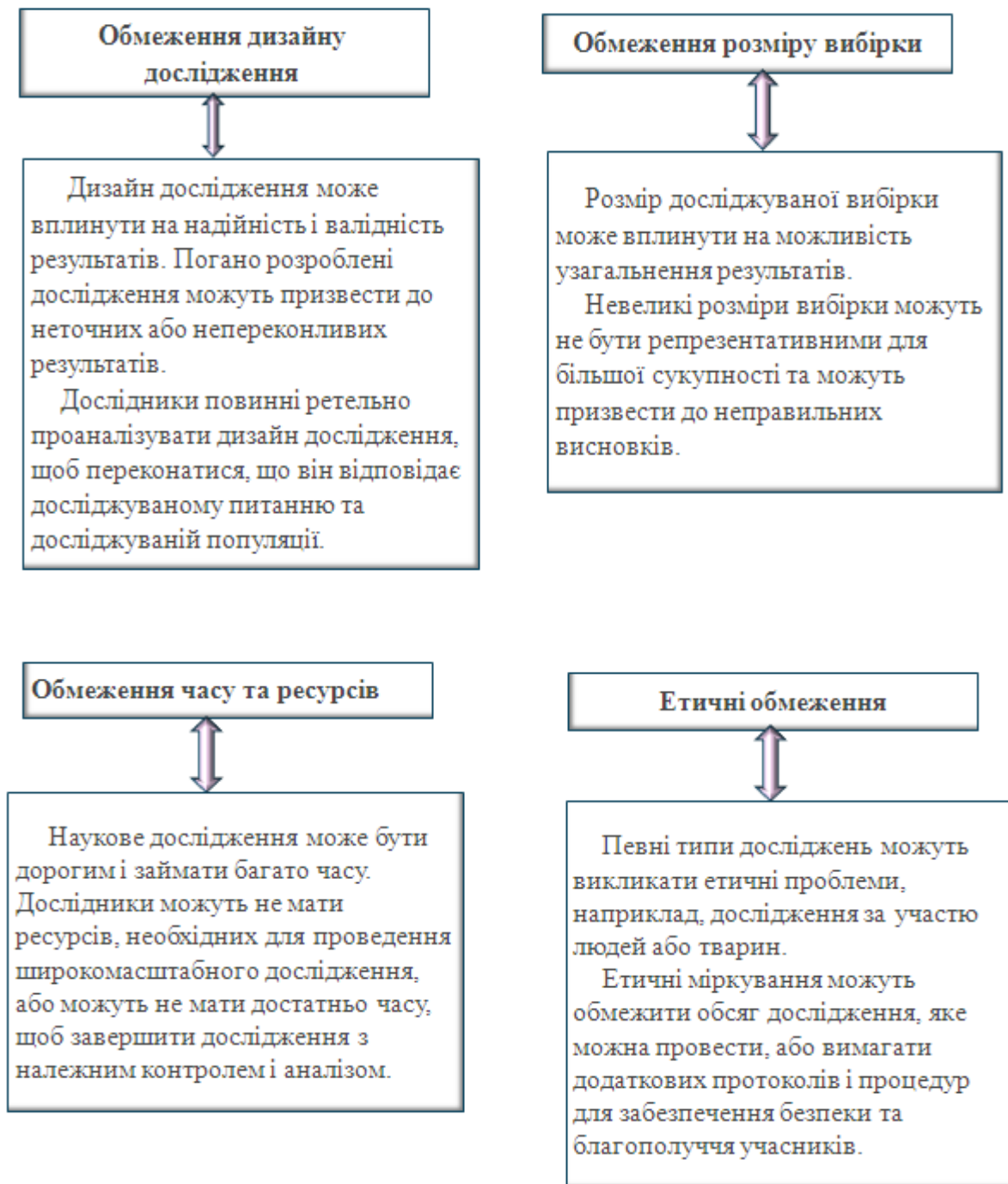
П О Р А Д А. Пропозиції щодо того, як захистити себе від суперечок щодо авторства, неправильних кроків, помилок і навіть судових позовів.

1. **Зберігайте документацію та дані, необхідні для підтвердження вашого оригінального авторства для кожної наукової роботи, з якою ви пов'язані.**
2. **Не перепублікуйте власні старі ідеї так, ніби вони є новим інтелектуальним внеском.**
3. **Вирішіть проблеми власності набору даних перед копіюванням даних.**
4. **У разі сумнівів проконсультуйтеся з відповідними колегами.**

Рис.2.9. Складники кодексів етики дослідження та поведінки

Наукові дослідження мають певні обмеження, про які дослідники повинні знати.

Ці обмеження можуть включати такі пункти (рис.2.10).

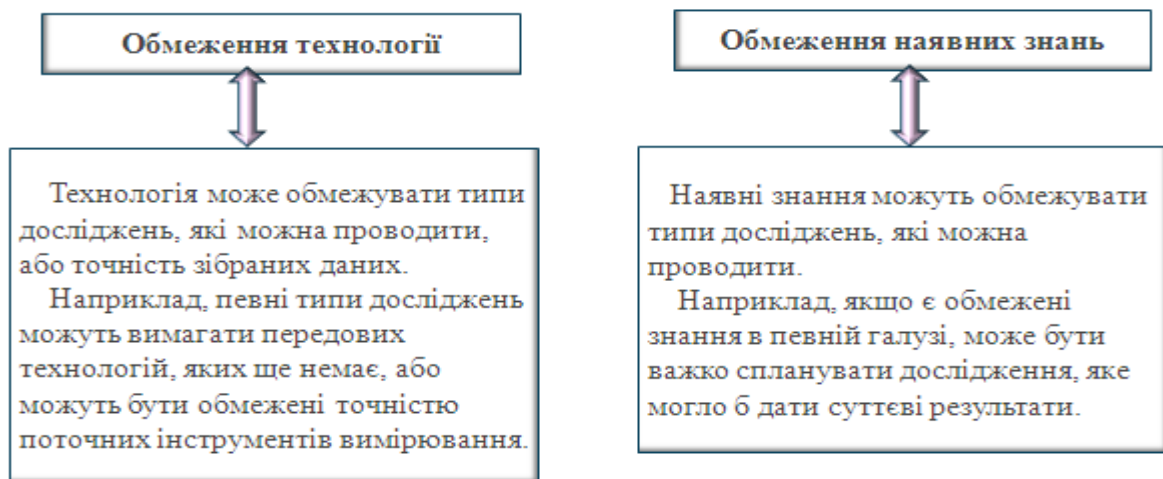

Рис.2.10. Характеристика обмежень у процесі наукових досліджень

Будь-яке наукове дослідження є не тільки складним і багатогранним процесом, але й передбачає проходження певних циклів та спіралі аналізу даних (рис. 2.11 і 2.12).

Рис.2.11. Характеристика циклу дослідження

Рис 2.12. Спіраль аналізу даних (на основі Creswell, 2013)

2.2. Суть і основні форми прикладних і практичних досліджень

Прикладні (практичні) дослідження займають важливе місце у дослідницьких проєктах. Вони охоплюють різноманітні сфери людської діяльності (рис.2.13).

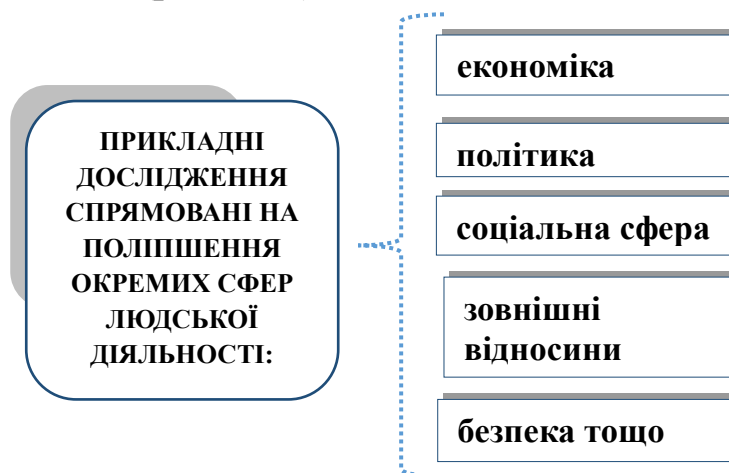

Рис.2.13. Головні сфери людської діяльності в прикладних дослідженнях

Основою прикладних досліджень є методологія, яка включає декілька їхніх послідовних стадій – від збору даних до практичних рішень (рис. 2.14, 2.15).

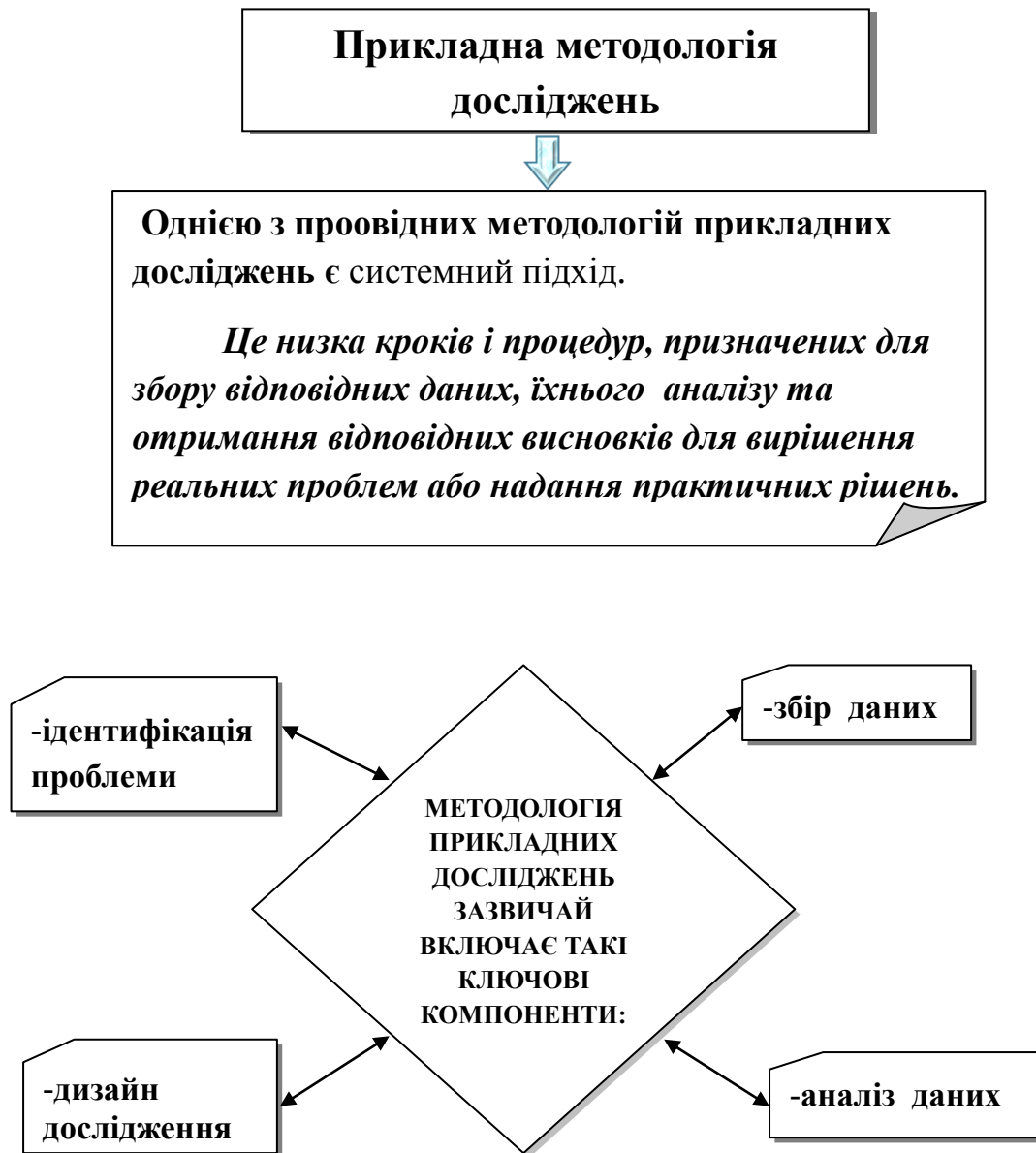

Рис. 2. 14. Ключові компоненти методології прикладних досліджень

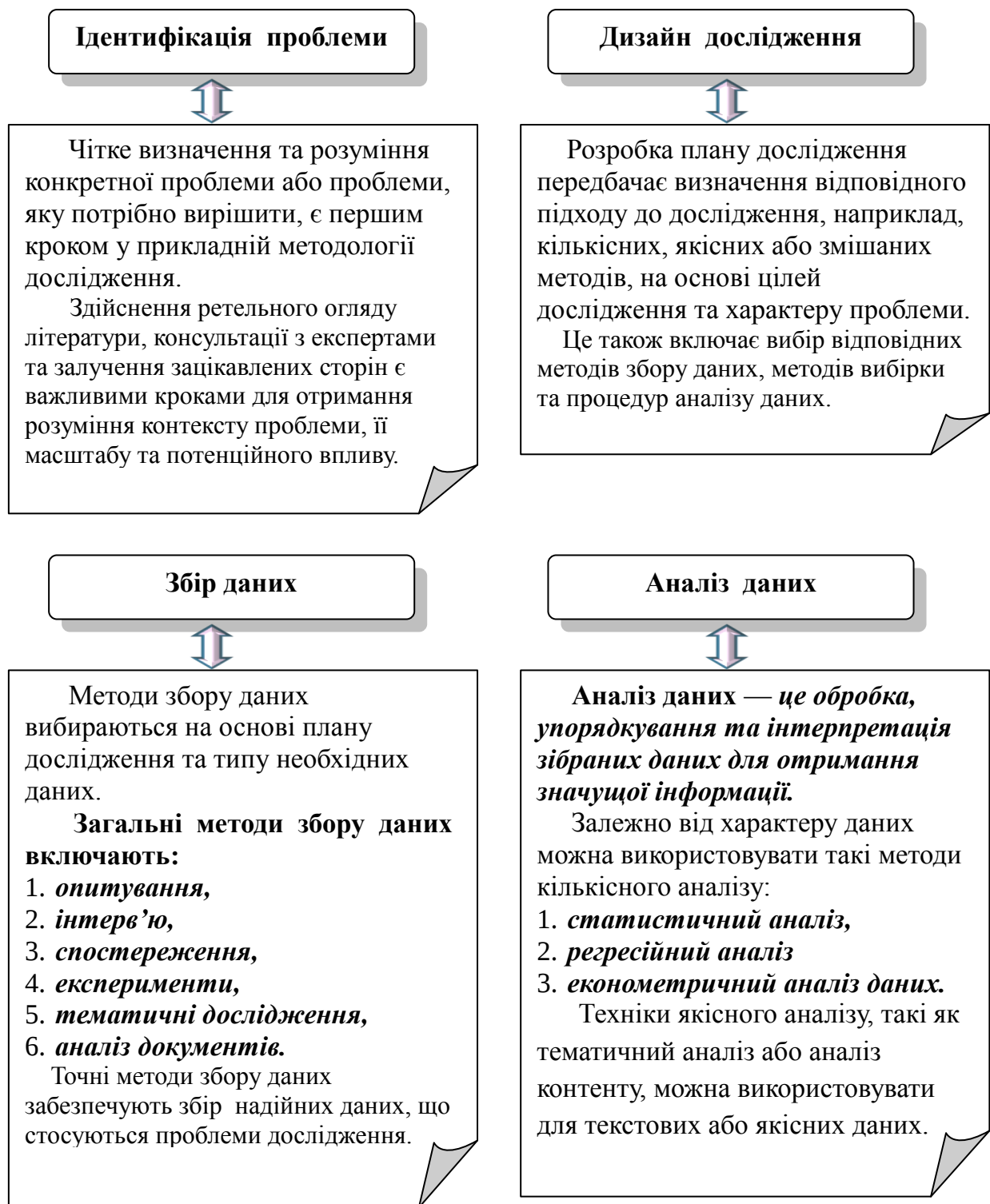
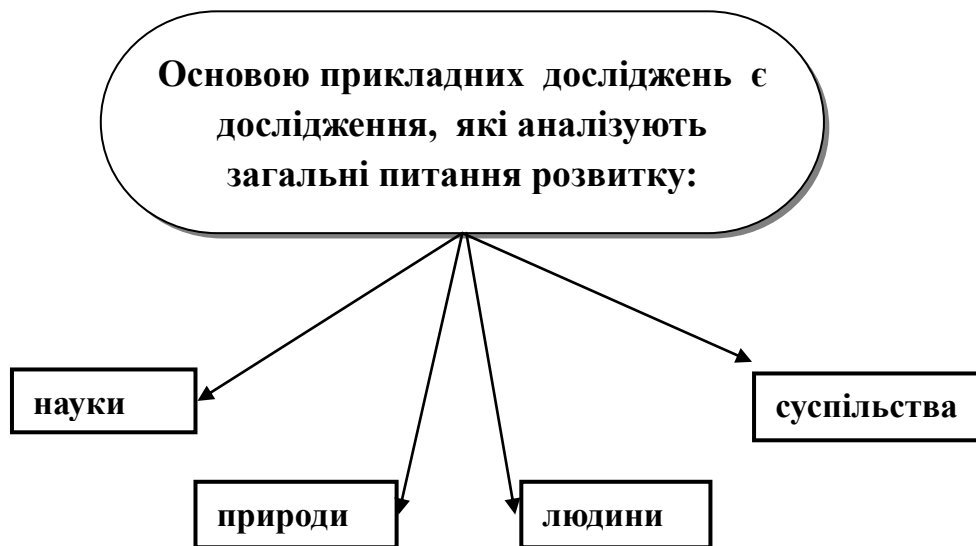

Рис. 2.15. Характеристика складників методології прикладних досліджень

Використовуючи наявні знання, факти, досвід, цей вид досліджень може генерувати нові знання. Водночас існують відмінності між базовими і прикладними та прикладними і фундаментальними дослідженнями (рис. 2.16, 2.17).

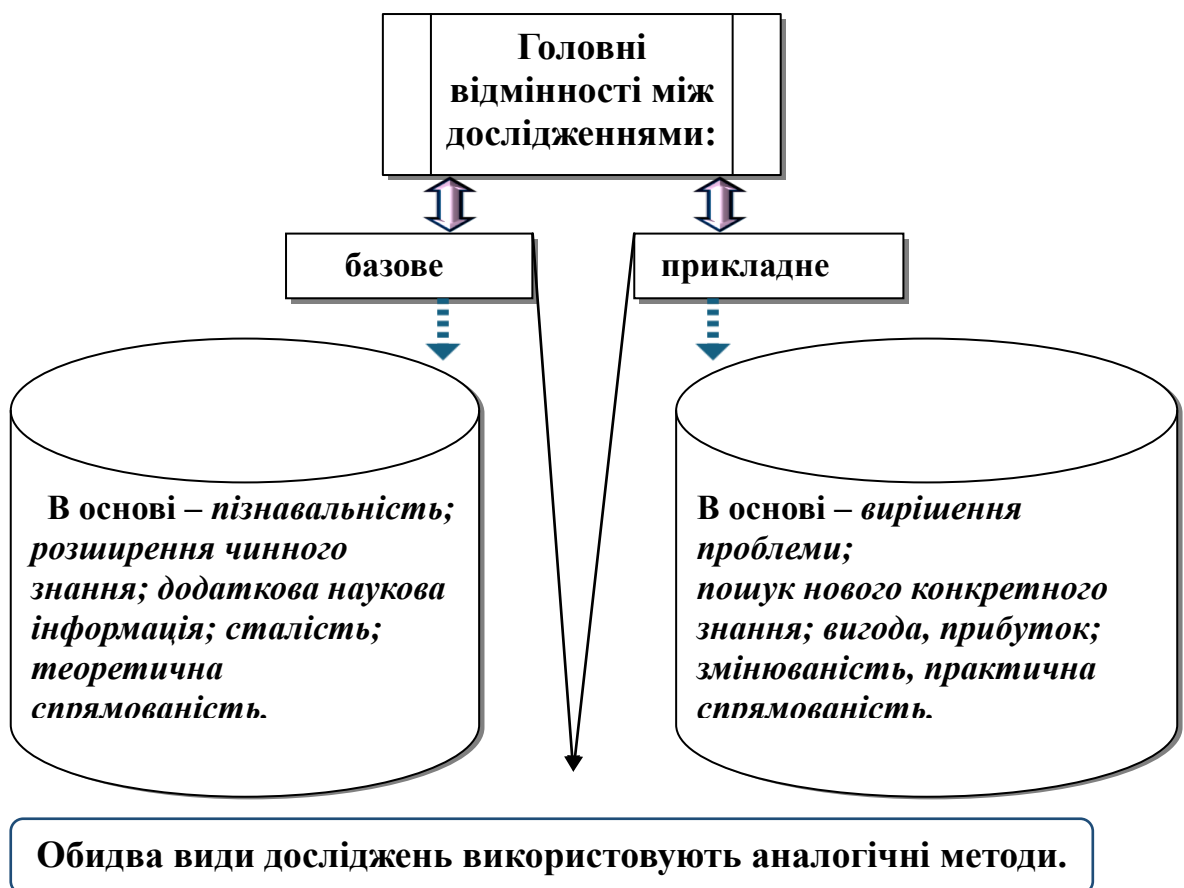
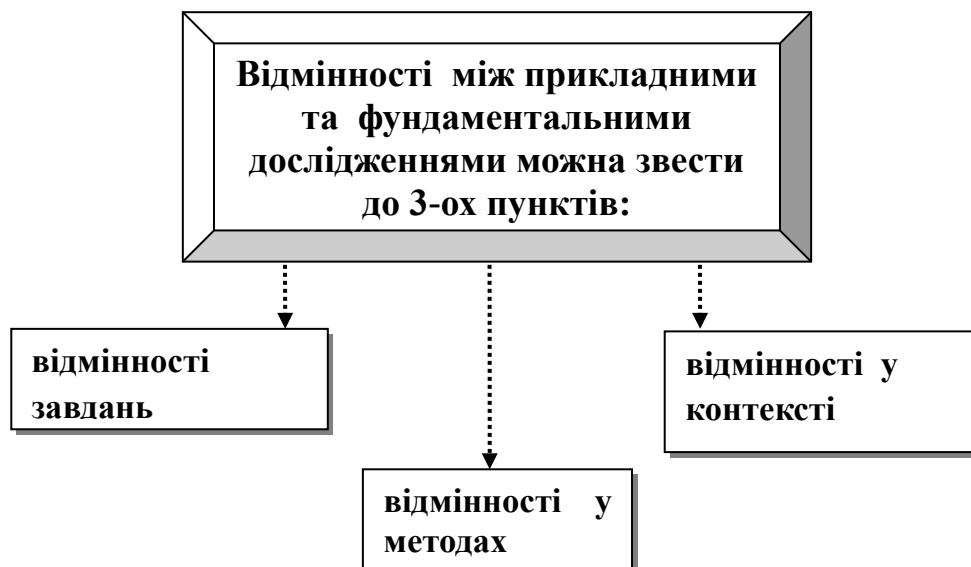

Рис.2.16. Відмінності між базовими та прикладними дослідженнями

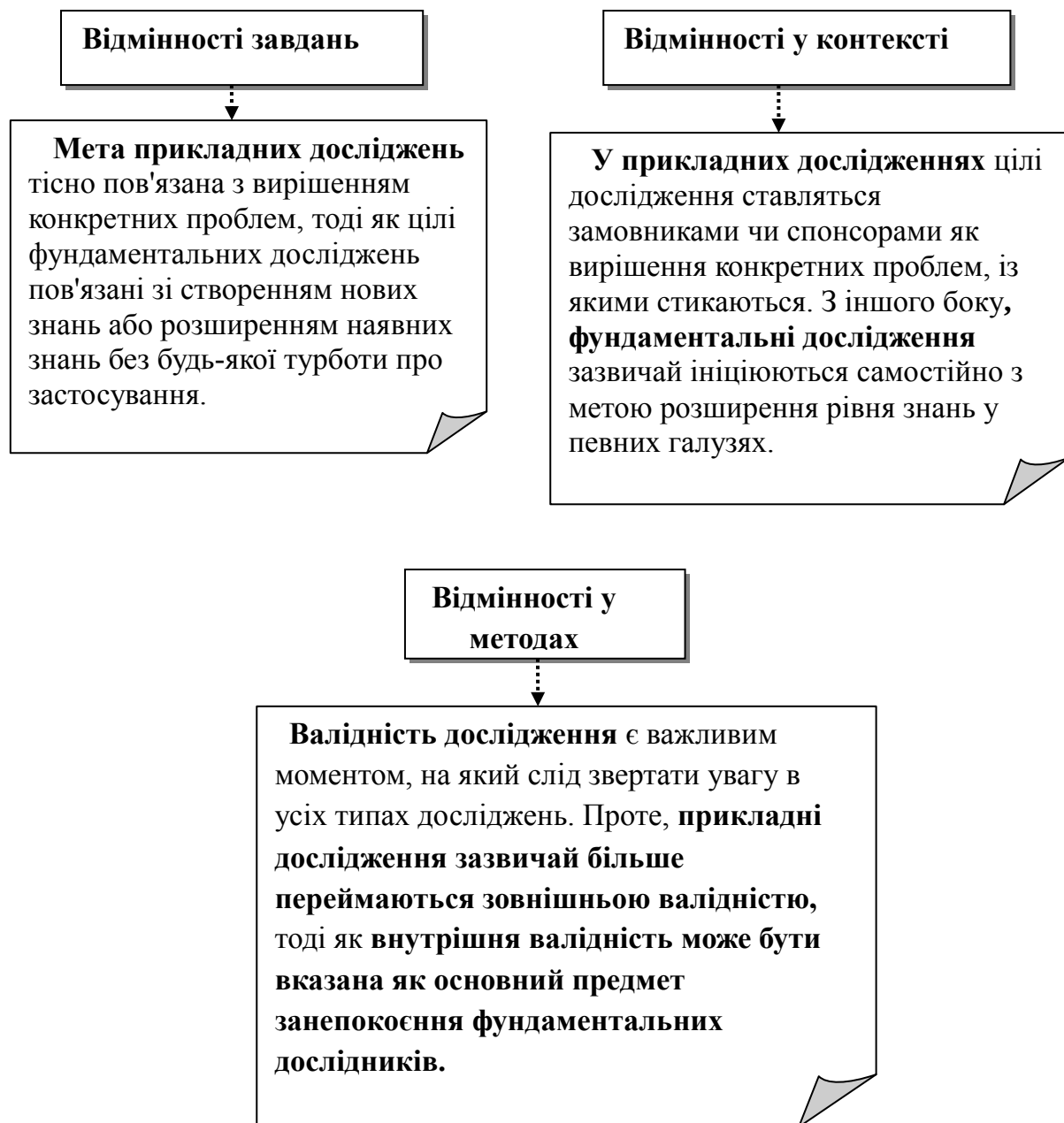
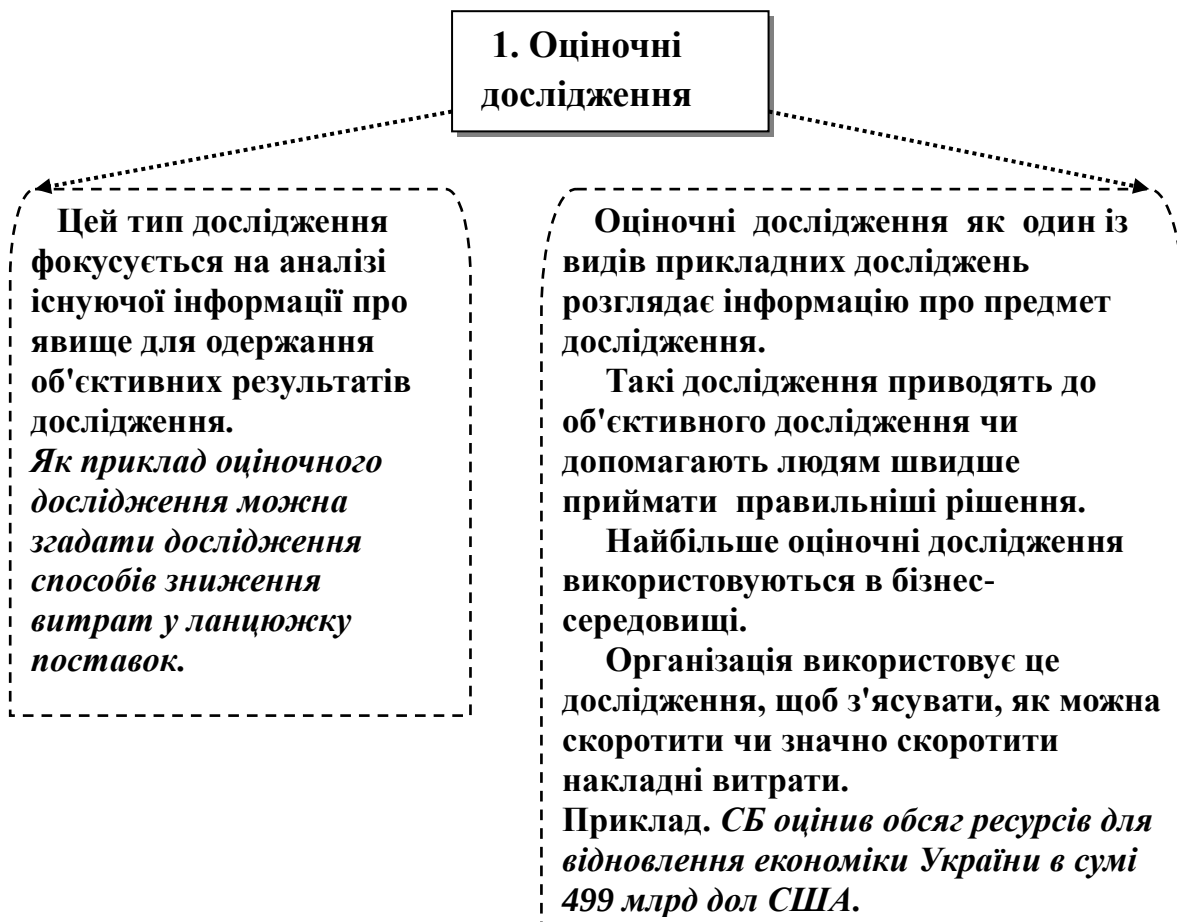

Рис. 2.17. Відмінності між прикладними та фундаментальними дослідженнями

На відміну від *фундаментальних досліджень*, які фокусуються на створенні теорій, що пояснюють речі, *прикладні дослідження* фокусуються на описі фактів, пошуку рішень та аналізі основних складників проблеми, що досліджується (рис. 2.18).

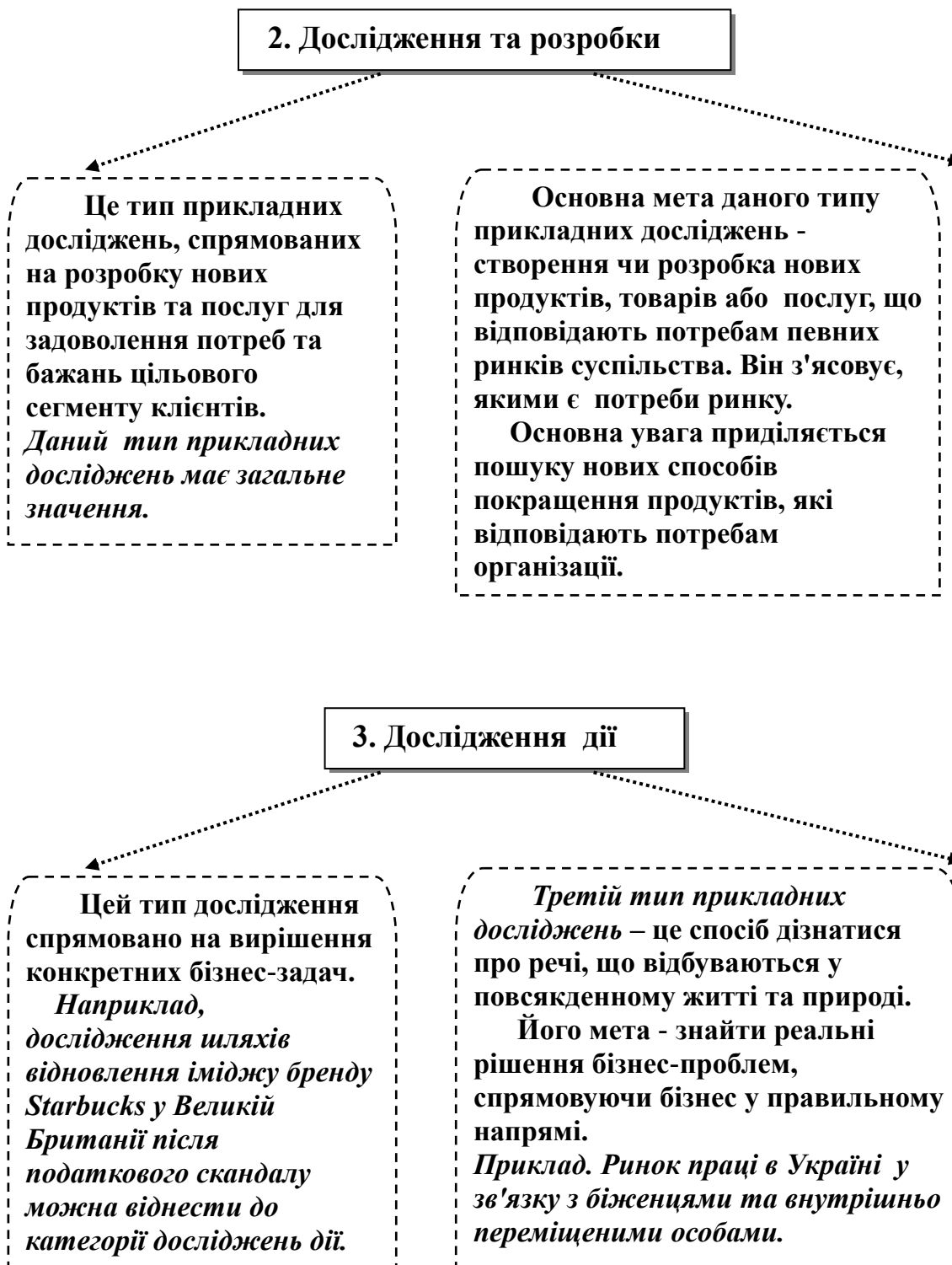

Рис.2.18. Категорії прикладних досліджень та їхня характеристика

Вагому роль у системі досліджень посідає використання прикладних досліджень в освіті й науці (рис. 2.19).

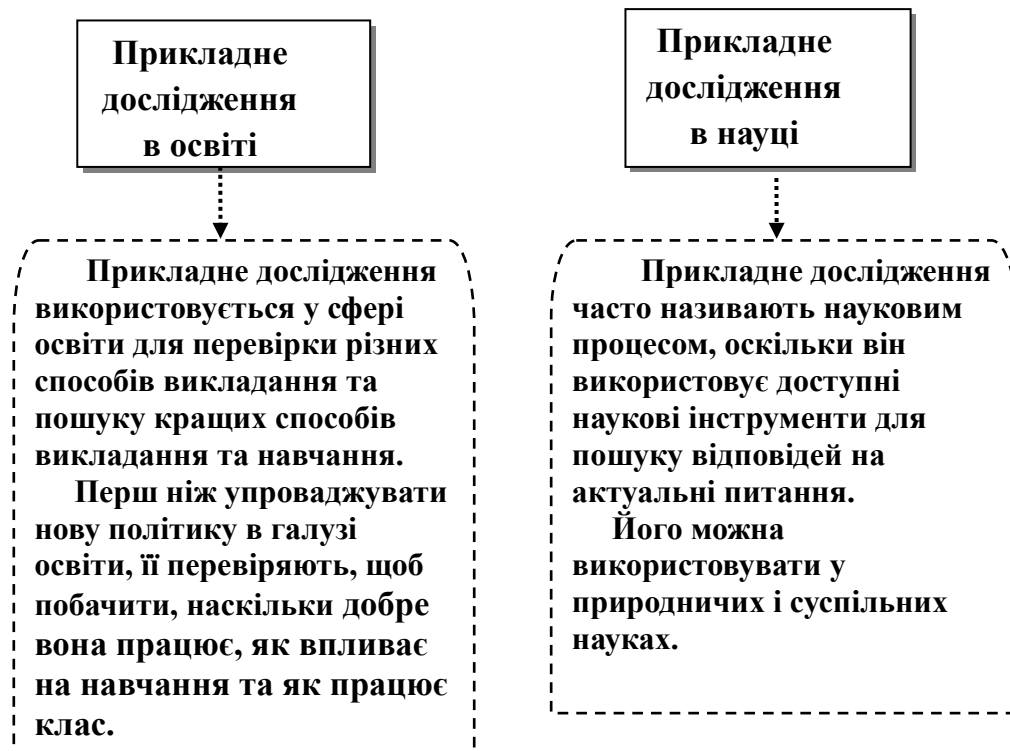

Рис. 2.19. Освіта й наука в системі прикладних досліджень

Як і будь-яке явище, прикладні дослідження мають свої переваги й недоліки (рис. 2.20).

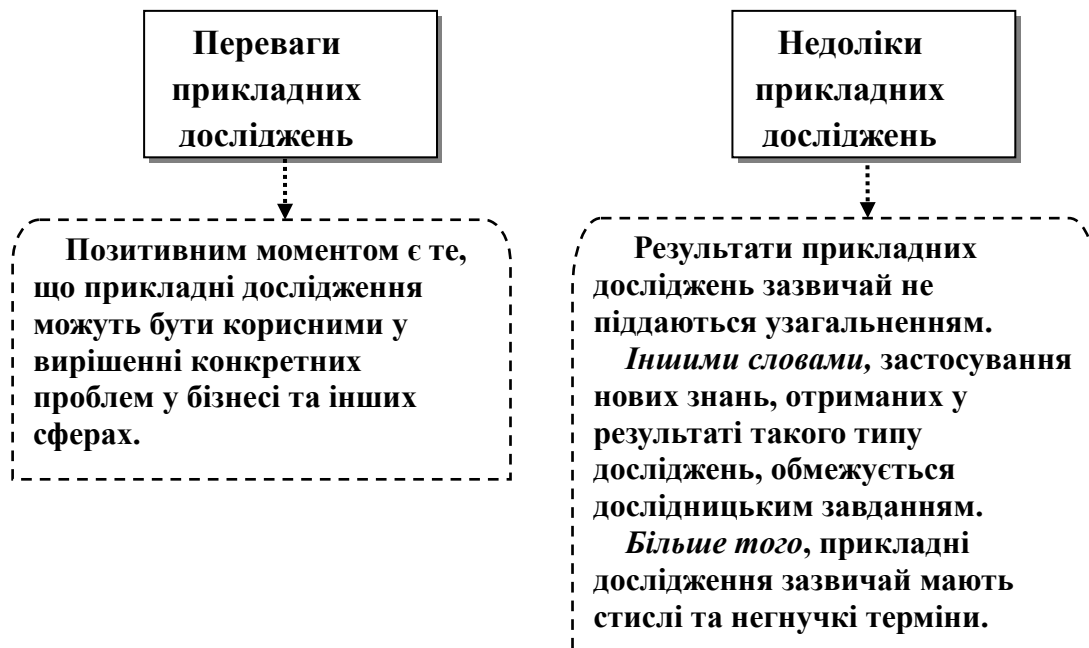

Рис.2.20. Позитивні й негативні сторони процесу прикладних досліджень

Отже, переваги та недоліки прикладних і фундаментальних досліджень відображають їхній різний зміст і структуру.

ВИСНОВКИ

Згідно з метою і завданням курсу, у даній темі здійснено визначення наукових (базових, фундаментальних) досліджень і практичних (прикладних) розробок. На відміну від фундаментальних (базових) досліджень, які фокусуються на створенні теорій, що пояснюють факти, процеси, явища, практичні (прикладні) дослідження фокусуються на описі фактів, пошуку конкретних рішень. У науково-дослідній роботі студентів використовуються обидва типи наукових досліджень з акцентом на наукових аспектах.

ТЕМИ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Наука, наукова теорія як головний ресурс практичної діяльності.
2. Поєднання наукових і прикладних засобів у творчому процесі.

- 3.Різниця між фундаментальними і прикладними дослідженнями.
- 4.Структура циклу наукових досліджень.
- 5.Особливості практичних досліджень у міжнародних економічних відносинах.

ТЕМА 3. СВІТОГЛЯДНІ ПЕРЕДУМОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

3.1. Спосіб мислення епохи

Певна епоха цивілізаційного розвитку передбачає існування історичних ідей, закономірностей, в основі яких лежать різні рівні способу мислення (рис.3.1).

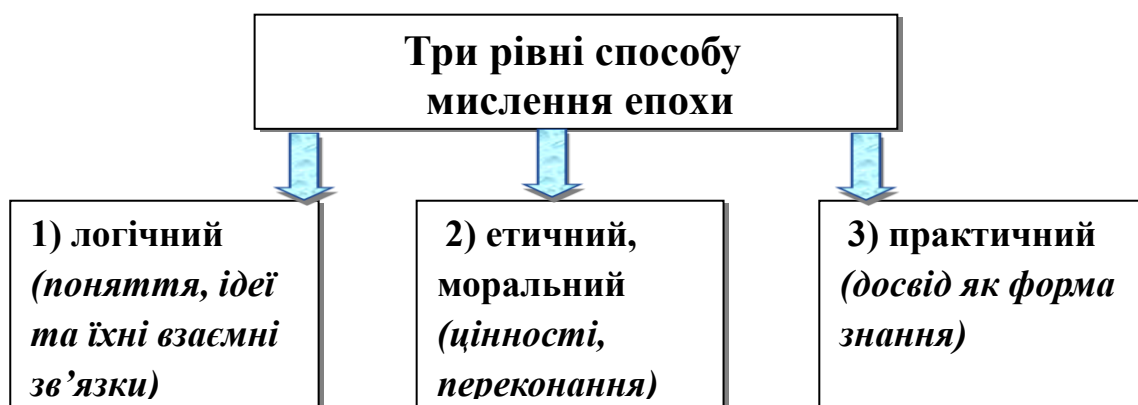
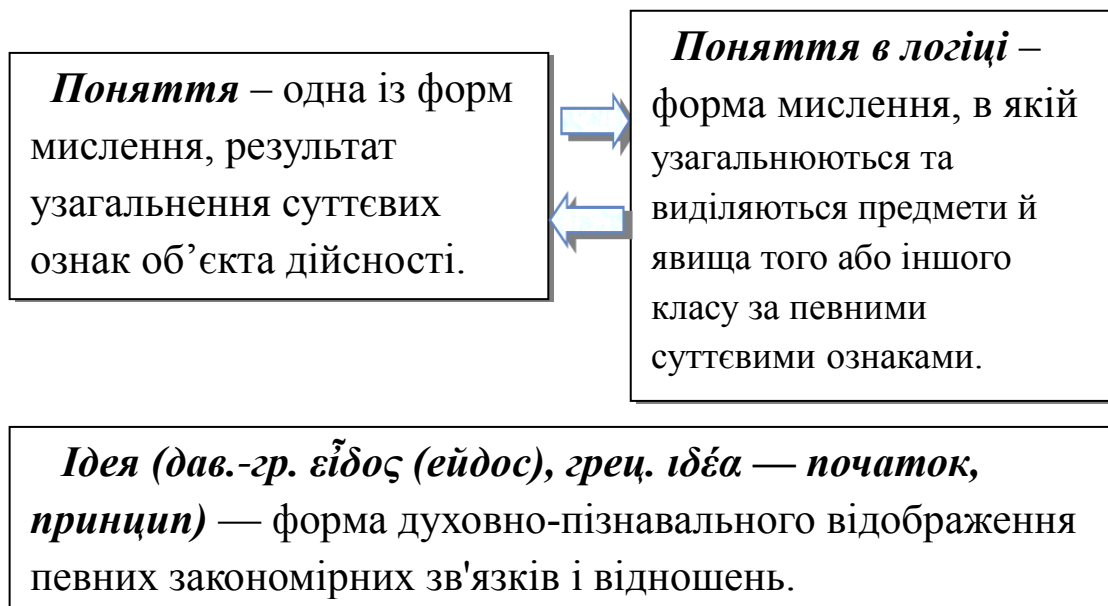
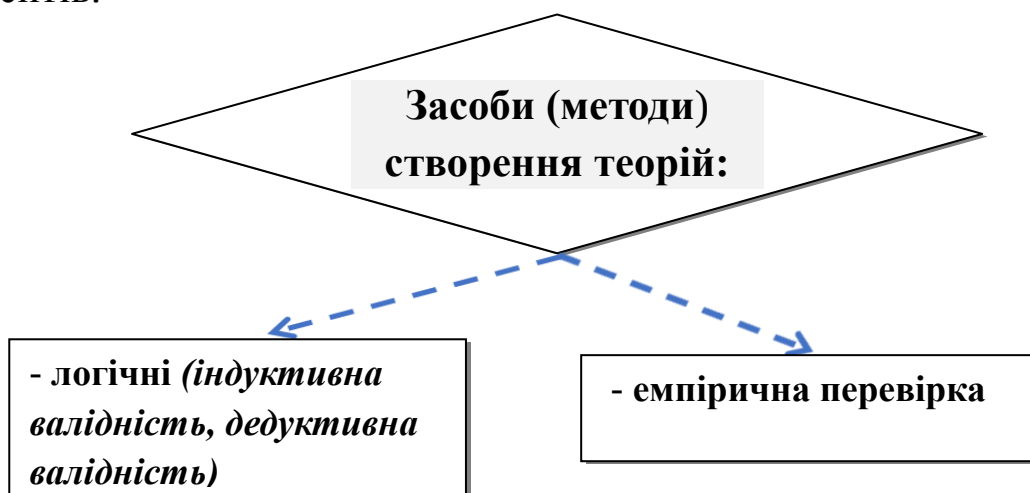

Рис.3.1. Рівні способу мислення епохи

Спосіб мислення епохи – це використання універсальних понять та ідей, наповнених змістом, що відповідає певній епосі. У ньому розкриваються історичні відмінності логічних ланок розвитку мислення (історична епістемологія).

При цьому під способом мислення у вузькому значенні розуміються шляхи (*методи*) створення та представлення теорій і засоби здійснення переконань щодо дієвості чи істинності наших аргументів.

Індуктивна валідність - індуктивна оцінка висновків щодо причинно-наслідкових зв'язків, заснованих на використаних показниках, умовах дослідження і всього плану в цілому.

Дедуктивна валідність - означає, за умов, коли всі припущення є правильними, то і висновки будуть правильними.

Емпірична перевірка - перевірка гіпотез, теорій на основі використання статистичних даних, здійснення експериментів.

**Два головні способи
мислення у світоглядній
літературі:**

-картезіансько - евклідовський

Евклід (грец. *Ευκλείδης*; близько 325 — близько 270 до н. е.) — давньогрецький математик і визнаний основоположник математики, автор перших теоретичних трактатів.

- вавилонський

Ренé Декáрт (фр. *René Descartes*, лат. *Renatus Cartesius* — **Ренат Картезі́й**); 1596 - 1650 рр. – французький філософ, фізик, фізіолог, математик, основоположник аналітичної геометрії.

Картезіансько-евклідовський спосіб мислення використовує базові аксіоми, дедуктивну логіку, математичний інструментарій, конструюючи переважно закриті аксіоматичні системи (**наприклад, система загальної рівноваги**).

Даному способу мислення притаманні **атомізм і дуалізм** (*істина-хибний погляд, позитивне-нормативне, факт-думка тощо*)¹.

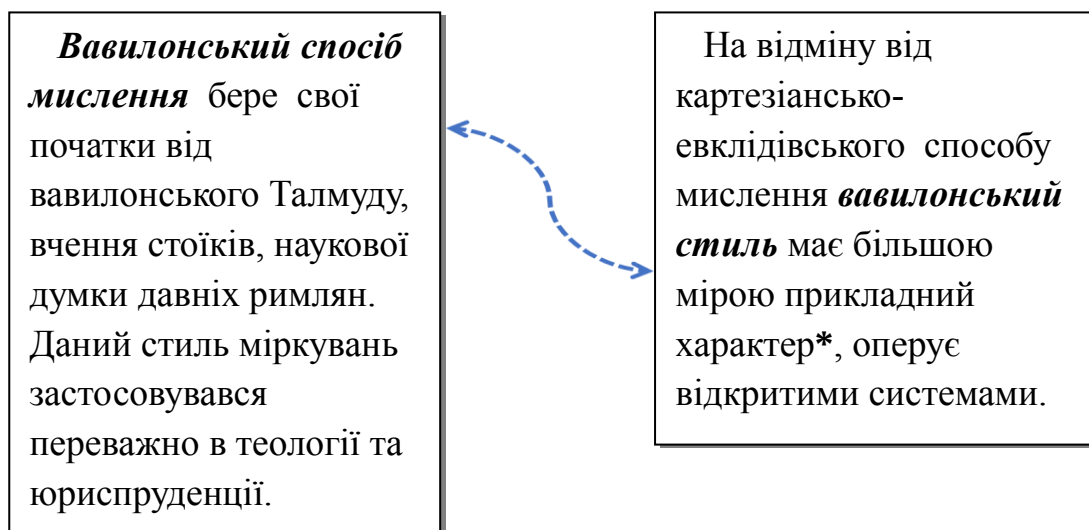
У структурному відношенні картезіансько-евклідовський спосіб мислення є універсальним. Він має справу з відомим та невідомим знанням, зі знанням, потенційно пізнаваним. К. Костанеда - “ми піднімаємо голову, щоб зазирнути світу в очі”.

¹ Див.: Dow Sh. C. The methodology of macroeconomic thought. A conceptual analysis of schools of thought in economics. – Cheltenham, 1998, p. 11-13, 15-19.

Згідно з картезіансько-евклідовським способом мислення **математика є вершиною наукової чистоти.**

Сучасний польський філософ Збігнєв Крол пише, що “соціологічні, економічні, політичні, психологічні, а також інші фактори є вторинними. З цієї причини, в теорії створення знань необхідно враховувати як базовий, так і вторинний рівні. Базовий рівень визначається суто раціональними та онтологічними чинниками. Це означає, що наукові зміни в математиці є раціональними та базуються на об’єктивних умовах, які є пріоритетними в кожній науковій теорії”².

Оскільки логічна структура даного способу мислення цілком залежить від базових аксіом, його ще називають атомізмом чи редукціонізмом, що водночас сприяє якомога ширшому визнанню зазначеного підходу. Зокрема, відома американська школа на чолі із П.Саппесом обстоює аксіоматичну концепцію світобудови³.

*Прикладний характер розуміється в науковому, а не в практичному плані, оперуючи такими поняттями, як невизначеність, закономірність, а не закон, як вихідними позиціями щодо знання про дійсність.

Вавилонський стиль мислення використовував **Дж. М. Кейнс.**

² Krol Z. Platonism and The Development of mathematics. Infinity and geometry. Warszawa, 2015.- с.339.

³ Journal of Economic Methodology.- 2016.- Vol.23, Nr. 3.

Зазначений підхід дозволяє здійснювати сегментацію різних дисциплін за взаємної відкритості, органічного взаємозв'язку між ними (міждисциплінарність).

Вавилонський стиль називають **органіцизмом, голізмом**, оскільки в економічному аспекті він передбачає спочатку аналіз економіки чи світового господарства як цілісних систем із подальшою деталізацією їхніх головних елементів (*підсистем*).

3.2. Наукові, індустріальні революції та революції в економічній науці

Наукові революції.

1. Наукова революція означає фундаментальні зміни щодо наукового світосприйняття включно з економічними явищами і процесами.

На рис. 3.2 наведені періоди трьох наукових революцій.

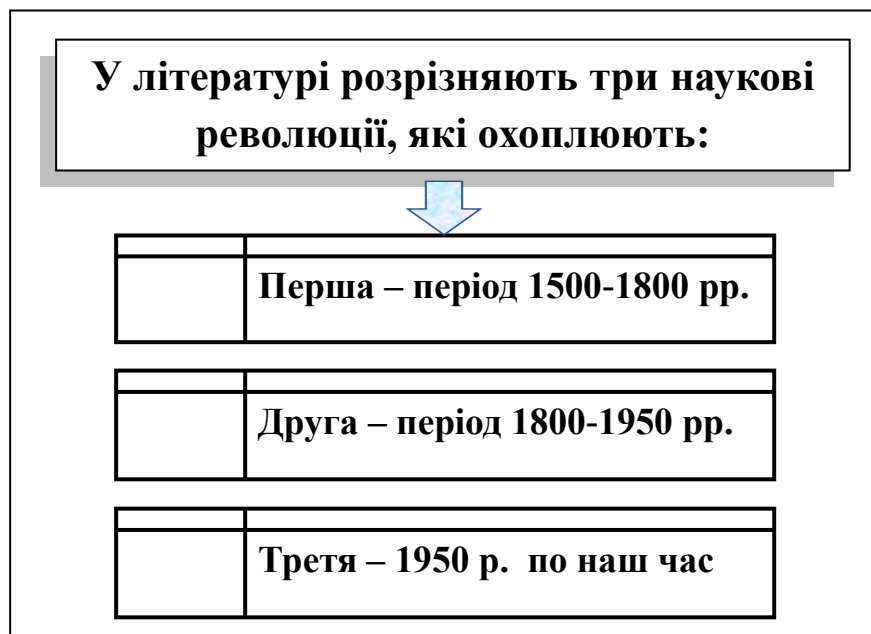

Рис.3.2. Генезис наукових революцій

Зазначена періодизація базується на розвитку природничих наук. Економісти виділяють революційні періоди в розвитку економічної науки.

1-а наукова революція розпочата

Н. Коперніком (1473-1543 рр.).

Було доведено, що дійсною є не Геоцентрична картина світу Птолемея (90-160 рр. н.е.), за якої сонце обертається навколо землі, а насправді земля обертається навколо сонця, тобто реальною є Геліоцентрична картина світу.

Одна людина, одна видатна особистість розкрила решті мешканців планети інше світобачення. Творцями 1-ої наукової революції були також:

1. **Галілео Галілей(1564–1642рр.)** – засновник класичної механіки та експериментального природознавства;

2. **Ісаак Ньютон (1643–1727рр.)** – творець класичної фізики, сформулював основні закони класичної механіки, відкрив закон всесвітнього тяжіння та ін. Згідно з опитуваннями 2024 р., І. Ньютона визнано найвидатнішим ученим за всіх часів;

3. Вагомим був внесок **Й. Кеплера, Р. Декарта, Г. Лейбніца** та ін. у формування реальної (адекватної) механічної картини світу.

2-а наукова революція 1800-1950 рр.

Ч. Дарвін «Походження видів» (1859 р.)

А. Ейнштейн «Теорія відносності» (1905 р.)

М. Планк, Н. Бор «Квантова фізика»

3-я наукова революція 1950р. – наш час

5 квітня 1953 року Джеймс Уотсон, Френсіс Крік, Моріс Вілкінс, Розалінд Франклін та колеги опублікували статтю в науковому журналі «Nature», в якій описали *структуру ДНК*.

Проект геному людини* (*Human Genome Project, HGP*) — міжнародний проєкт наукових досліджень геному людини, мета якого полягає у визначенні послідовностей ДНК, локалізації генів та їхніх функцій.

Нанотехнології та ін.

***Геном — це повний набір ДНК організму, включаючи всі його гени.**

Кожен геном містить всю інформацію, необхідну для будови та підтримки функціонування цього організму. У людей копія всього геному — понад 3 мільярдів пар основ ДНК — міститься у всіх клітинах, що мають ядро.

Термін «нанотехнологія» вперше було виголошено японським фізиком Норіо Танігуїті в 1974 році, описуючи цим поняттям процес створення об'єктів розміром в кілька нанометрів.

(*Нанометр-одиниця вимірювання відстані, дорівнює 1×10^{-9} метра*).

Найяскравішим і популярним прикладом використання наночасток і нанотехнологій є смартфони, планшети і різні кишенькові комп'ютери.

Вагоме місце в розвитку людської цивілізації належить індустріальним революціям, практичне значення яких продемонстровано на рис.3.3.

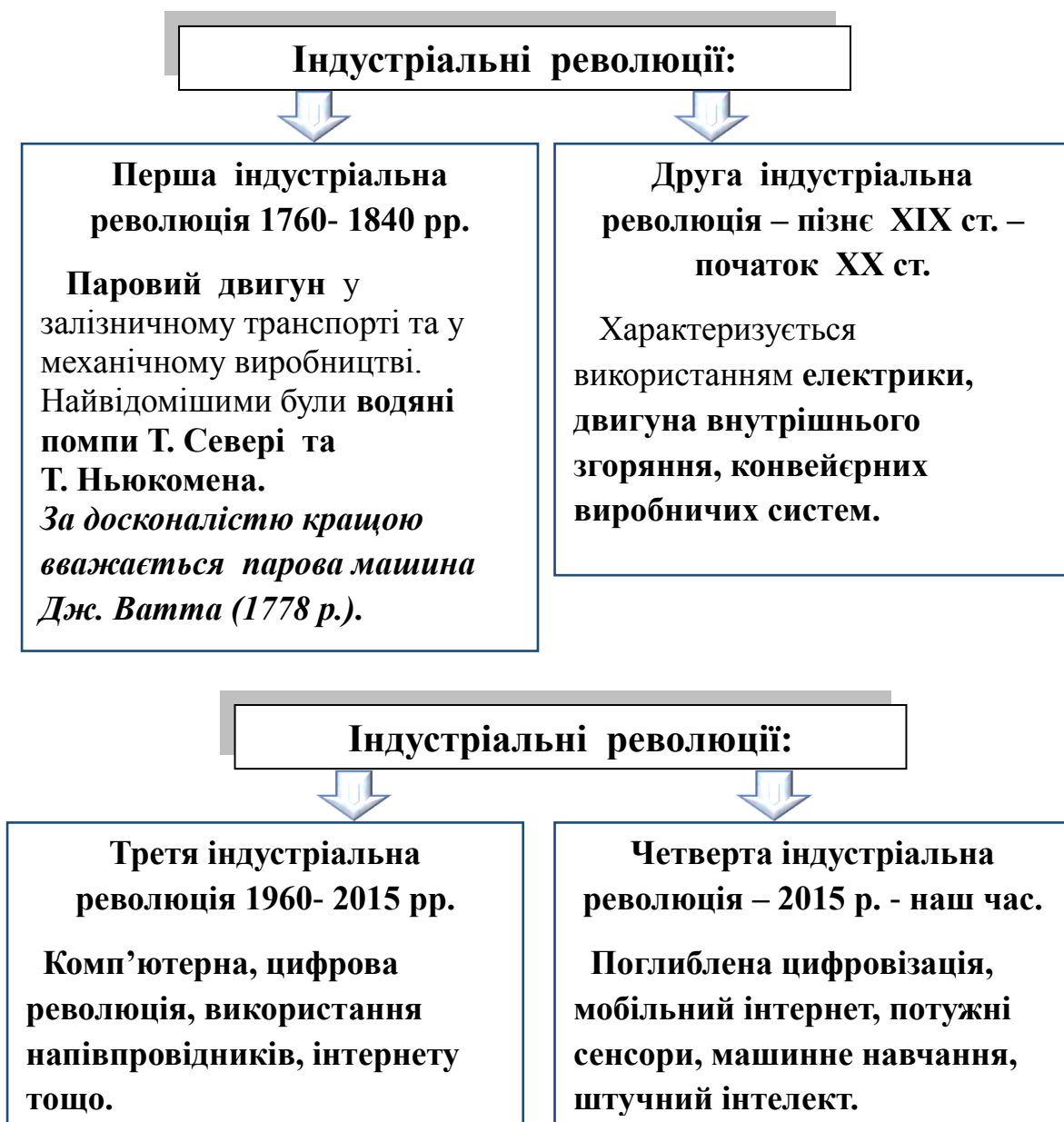

Рис.3.3. Індустріальні революції та їхні особливості.

Нарешті революції в економічній науці, етапи розвитку яких значно збагатили не тільки економічну думку, а й розвиток людської цивілізації в цілому(рис.3.4).

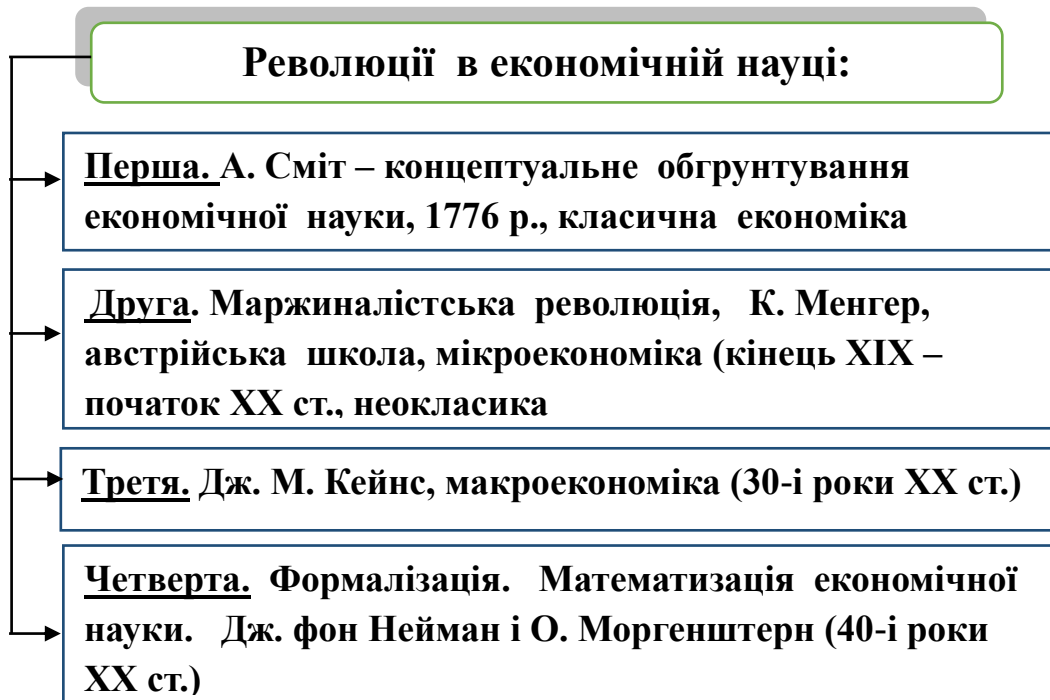

Рис. 3.4. Етапи розвитку революцій в економічній науці та їхні особливості

3.3. Науковий світогляд дослідника. Концепція наукового світогляду В. Вернадського. М. Вебер про науку як покликання та професію

У процесі розвитку науки сформувалися певні типи світогляду (рис. 3.5).

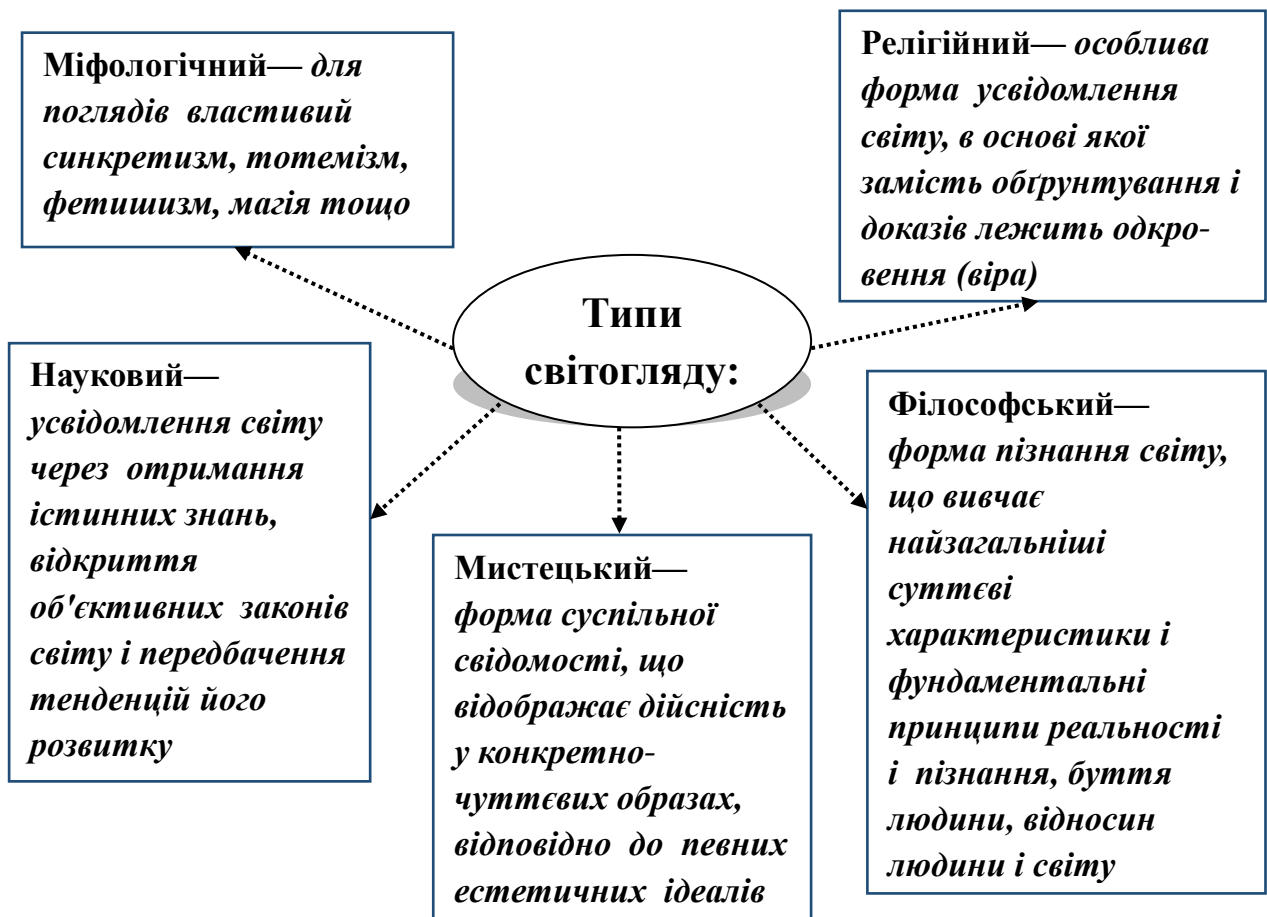

Рис.3.5. Типи світогляду та їхні особливості

Що таке науковий світогляд за Вернадським?

Чи це щось точне, ясне й незмінне, чи повільно або швидко змінне протягом довгого, вікового розвитку людської свідомості?

Які явища і які процеси наукової думки він охоплює?

Можна стверджувати, що далеко не всі процеси розвитку наукових ідей підлягають вивченню для з'ясування наукового світогляду. Та й сам науковий світогляд не є чимось завершеним, ясным, готовим. Його людина досягала поступовим, довгим і тяжким шляхом.

Дуже часто доводиться чути, що те, що наукове, те й правильне, - писав В. Вернадський,- те є виразом чистої й незмінної істини. Проте насправді це не так. Незмінна наукова істина є тим далеким ідеалом, до якого прагне наука і над яким постійно трудяться її працівники. Тільки деякі, все ще дуже невеликі частини нашого

світогляду незаперечно доведені або вони повністю відповідають нині формальній дійсності і є науковими істинами.

«Під формальною дійсністю я розумію таке уявлення про оточення яке, зрештою, випливає з досліджень його науковими прийомами»⁴.

Окремі часткові явища сполучаються до купи як частина цілого і, врешті-решт виходить одна картина Всесвіту. При цьому існує свідоме вольове прагнення людської особистості розширити межі знання, охопити думкою все довкілля. Глобальне, ноосферне бачення Вернадського перегукується з почуттями В. Винниченка і П.-С. Лапласа. «Шумить у грудях, - писав Винниченко на початку ХХ ст,- і розум напружений жадним бажанням охопити весь потік життя й установити закон його»⁵. А ста роками раніше видатний французький учений П.-С. Лаплас роздумував про розум, якому можуть бути відомі усі сили, що приводять природу у рух, і положення всіх тіл, із яких вона створена. Він міг би (розум А.Ф.) об'єднати єдиним законом рух найвеличніших тіл Всесвіту і дрібнішого атому. Лауреат Нобелівської премії В.Леонтьєв назвав концепцію Лапласа зверхлюдським інтелектом, який «здатен без дрібніших протиріч бачити в мисленні всю нескінченну множинність логічних висновків будь-якої заданої системи передумов».⁶

В основі світогляду лежить метод наукової роботи. Метод лише інколи є засобом досягнення наукової істини чи наукового світогляду. Водночас за його посередництва перевіряють правильність введення даного факту, явища чи узагальнення в науку, в наукову думку.

«У науці ми говоримо про строгу логіку фактів, про точність наукового знання, про перевіряння всякого наукового положення дослідним чи спостережним способом»⁷.

За В. Вернадським, деяких частин навіть сучасного наукового світогляду було досягнуто не на шляху наукового пошуку чи наукової думки. Вони увійшли в науку ззовні: з релігійних ідей, з філософії, з суспільного життя, з мистецтва. І вони утрималися в ньому тільки тому, що пройшли випробування науковим методом.

⁴ Вернадський В.І. Вибрані праці. - К., 2005.- С12.

⁵ Винниченко В. Щоденник, Кн. III, запис 1.1, 1915 р.с.7.

⁶ Леонтьев В.В. Избранные произведения в 3-х томах. Пер. с англ. М., 2007, с. 185.

⁷ Вернадський В.І. Вк.твори , с. 21.

Пошуки гармонії (у широкому значенні), пошуки числових співвідношень виступають основним елементом наукової роботи. Тому науковий світогляд розвивається у тісному спілкуванні та широкій взаємодії з іншими сторонами духовного життя людства. Відокремити науковий світогляд і науку від такої, що відбувалася одночасно чи раніше діяльності людей у галузі релігії, філософії, суспільного життя або мистецтва, неможливо. Чим більше ми вдумуємось у науковий світогляд, чим глибше його аналізуємо, тим складнішим, тим розмаїтішим за своїм значенням і складом він перед нами постає.

«Творити, - писав Г. Ібсен, - це суд суворий. Суд – над самим собою».

Науковий світогляд змінюється з плином часу. Тільки частина панівних у даний час ідей може й повинна перейти у науковий світогляд майбутнього. Другу частину створить хода часу, і елементи цієї другої частини звичайно виробляють окремі особи чи групи, які стоять збоку від панівного світогляду.

В історії науки ми постійно бачимо, з яким трудом і з якими зусиллями погляди й думки окремих осіб завойовують собі місце у загальному науковому світогляді. На кожному кроці видно вплив окремих осіб і сліди боротьби з ними. На цьому тримається зростання і прогрес наукового мислення, розвивається теоретична культура.

«Наукове дослідження є проявом любові до Бога і служіння Йому» (Френк Коллінз).

Теоретична культура – царство професіонала і теоретика. Її інституційна структура залежить від високого рівня символічної грамотності, яка включає в себе всі психологічні навички, суттєві для ефективного використання символічних систем.

Теоретична культура стосується тисячі індивідів, чиї життя присвячені служінню їй. Вона включає в себе множину теоретичних галузей таких, як управління, політичні і юридичні системи тощо. Усі ці сфери об'єднує те, що в них правлять теорії⁸.

М. Вебер про науку як покликання та професію.

⁸ Див.: Норт Д. Процесс понимания экономических изменений. Пер. с англ. М., 2010, с. 59-60.

М. Вебер про «розчаклування» світу.

*Соціальний світ стає усе більш "прозорим", тобто чітким, зрозумілим, доступним для пізнання і зміни, завдяки його "розчаклуванню" внаслідок наростаючої **раціоналізації соціального життя**.*

***Розчаклування** означало звільнення суспільства від панування магії і марновірств, його довіра до розуму, науки, раціональної процедури у всіх сферах суспільного життя.*

***Розчаклування** - не як одноразовий акт, а як тенденція, саме тенденція, що додає єдності та змісту всій епосі модерну.*

«Раціональне емпіричне дослідження, - писав М.Вебер,- послідовно здійснювало розчаклування світу і перетворювало його на каузальний механізм»⁹. В іншому місці він зазначав, що у процесі зняття чар зі світу, який розгортається у західній культурі впродовж тисячоліть, бере участь і наука¹⁰.

У даний час (1919 р.), - говорив М. Вебер, - ставлення до наукового виробництва як професії зумовлено перш за все тим, що наука вступила в таку стадію спеціалізації, якої не знали раніше, і що це положення збережеться і надалі. Не тільки зовні, але і внутрішньо справа йде таким чином, що окремий індивід може створити в області науки щось завершене тільки за умови найсуворішої спеціалізації. Тільки завдяки суворій спеціалізації людині, яка працює в науці, може бути, один-єдиний раз в житті дано відчуття у всій повноті, що ось йому вдалося щось таке, що залишиться надовго. В. Леонтьєв назвав зазначений випадок «стрибком у теоретичну невідомість»¹¹.

***М. Фарадей:** «У науці тільки той заслуговує презирства, хто не знаходиться в постійному процесі розвитку».*

Сьогодні серед молоді,- зазначав М. Вебер, - дуже поширене уявлення, що наука стала чимось на зразок арифметичної задачі, що

⁹ Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Пер. з німец. К., Основи, 1998, с. 468.

¹⁰ Див.: Там само, с. 316.

¹¹ Леонтьєв В.В. Ук.соч., с. 191.

вона створюється в лабораторіях або за допомогою статистичних картотек одним тільки холодним розумом, а не всією "душею", так само як "на фабриці". При цьому перш за все слід зауважити, що міркують так само здебільшого не знаючи ні того, що відбувається на фабриці, ні того, що роблять у лабораторії.

І там і тут людині потрібна ідея, і до того ж ідея вірна, і тільки завдяки цій умові вона зможе зробити щось повноцінне. Але якщо у дослідника не виникає цілком певних ідей про спрямованість його розрахунків, а під час розрахунків – про значення окремих результатів, то не вийде навіть і цього мізерного підсумку. Ідея готується тільки на основі наполегливої праці. Навіщо наука займається тим, що в дійсності ніколи не закінчується і не може закінчитися?

Перш за все виникає відповідь: заради чисто практичних цілей, щоб орієнтувати нашу практичну дію відповідно до тих очікувань, які підказує нам науковий досвід, що прямо перегукується з метою і завданнями навчального курсу Науково – практичні дослідження міжнародних економічних відносин.

У чому ж полягає покликання в науці запитує М. Вебер?

По-перше, наука розробляє, звичайно, техніку оволодіння життям - як зовнішніми речами, так і вчинками людей – шляхом розрахунку.

По-друге, наука розробляє методи мислення, робочі інструменти і виробляє навички поводження з ними. «Наука сьогодні,- підкреслює Вебер,- це «покликання», яке реалізується професійним шляхом, слугуючи справі самоусвідомлення й пізнання фактичних взаємозв'язків, - а не милостивий дарунок ясновидців та пророків»¹².

Але на цьому справа науки, на щастя, ще не закінчується; ми в змозі сприяти вам у чомусь третьому, а саме в набутті ясності, розуміння.

То що таке "розуміння", для якого ми використовуємо знання?

Симетрія між описами, що ґрунтується на тотожності, - це те, що становить людське розуміння. І в науці, і в звичайних міркуваннях, і в логіці, і в математиці розуміння - це одне й те саме: ми міркуємо за допомогою класифікації та аналогії, щоб визначити тотожність

¹² Вебер М. Вк. Тв. , с. 332-333.

очевидно непорівнянних речей за допомогою базового твердження еквівалентності, буквального рівняння термінів.

У всіх випадках це рівняння символізується знаком рівності: X дорівнює Y (або $X = Y$). Симетрія між описами, що ґрунтується на тотожності, - це те, що становить людське розуміння. Розуміння є базовим психологічним процесом. Це наша спроба адаптуватися до світу, який постійно змінюється, за визначенням Д. Норта такий світ називається неергодичним¹³.

Прогрес у розумінні полягає в уточненні абстрактних концептуальних рамок, а також у створенні та асиміляції нових даних до нових концептуально-теоретичних структур.

ВИСНОВКИ

Науковий світогляд - усвідомлення світу через отримання істинних знань, відкриття об'єктивних законів світу і передбачення тенденцій його розвитку. Важливим елементом світогляду є теоретичне мислення—здатність аналізувати, синтезувати, порівнювати, робити висновки.

Теоретичне мислення дає змогу творчо осмислювати знання, розширювати світогляд, розуміти його історичний характер, зв'язок із науковими революціями, із характером (*способом*) мислення певної епохи. Важливу роль відіграє науковий метод у формуванні наукового світогляду. Сучасне трактування науки як покликання та професії слід здійснювати крізь призму цифровізації суспільно-економічного життя, глобальних вимірів наукового світогляду у економістів-міжнародників.

ТЕМИ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Структура способу мислення епохи (картезіансько-евклідовський та вавилонський типи – сфери та методи застосування).

Концепція П. Саппеса про аксіоматичну будову світу.

¹³ Норт Д. Понимание процесса экономических изменений. Пер. с англ. М., 2010, с. 24, 37, 40.

2. Роль наукових, індустріальних революцій та революцій в економічній науці у формуванні світогляду дослідника в галузі міжнародних економічних відносин.
3. Головні джерела і складники наукового світогляду. Основні підходи В.Вернадського щодо наукового світогляду (історичність, комплексність, еволюційність). М. Вебер про розчаклування світу та про роль науки у сприйнятті навколишнього світу.

ТЕМА 4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

4.1. Суть і структура наукової методології

Методологічна наука тримається на “трьох китах”: онтології, гносеології та епістемології.

Онтологія – (грецьк. *on*, *ontos* – суще, *logos* – вчення) – вчення про буття.

Перша з них полягає в тому, що людина пізнає весь оточуючий світ, усю об’єктивну реальність.

Друга - обмежує пізнання лише тим, що людина здатна досягнути в контексті певної теорії.

Дві
методологічні
позиції щодо
онтології
пізнання:

**Основні визначення науки
(наукової онтології):**

Наука - це високоспеціалізована діяльність людини з вироблення, систематизації, перевірки знань з метою їх ефективного використання.

Наука – це знання, що досягло оптимальності за критеріями обґрунтованості, достовірності, несуперечливості, точності та плідотворності.

Наука – сплетіння снів, уявлень, математичних розрахунків, формул та теорій.
Наука не створює атом, не творить ДНК та не веде історію Всесвіту від початку Великого вибуху. Вона нерівнозначна світові, який досліджує (Л.Вітгенштейн).

Наукові факти становлять головний зміст наукового знання і наукової роботи.
Це головний фонд науки...., який за своєю достовірністю не може викликати сумнівів та різко відрізняє науку від філософії та релігії (В.І.Вернадський).

Апріорні знання – безумовно незалежні від усякого досвіду (І.Кант).

Наука не ґрунтується на твердому фундаменті фактів.
Жорстка структура її теорій підноситься, так би мовити, над болотом.
Вона подібна будівлі, що споруджується на палях.
Прагнення до знання та пошук істини є найсильнішими мотивами наукового дослідження (К.Поппер).

У кінцевому підсумку, переважна більшість фахівців із філософії та методології науки вважають, що саме вивчення фактів становить онтологічну основу науки. Основні напрями онтології в економічній науці представлено на рис. 4.1.

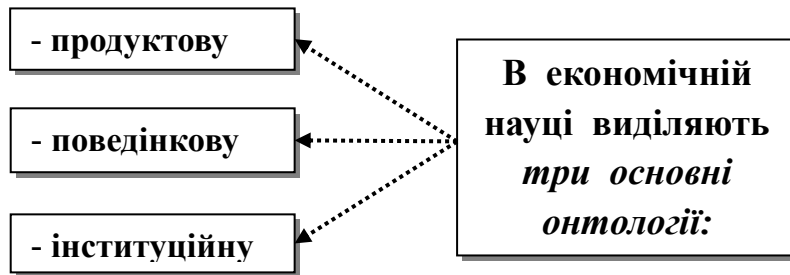

Рис. 4.1. Структура онтології в економічній науці

Другий складник фундаменту наукової методології - гносеологія—(грецьк. gnosis-знання, logos-вчення) – теорія пізнання.

Розглядає процес пізнання у форматі відносин суб'єкт – об'єкт пізнання.

Відомий британський філософ А. Вайтгед розглядав наукове пізнання як поєднання «двох шарів» (рис.4.2).

Рис. 4.2. Розуміння наукового пізнання за Вайтгедом

Теоретичний рівень наукового пізнання характеризується переважанням раціонального – понять, теорій, законів, інших форм мислення та розумових операцій.

Ключовою субстанцією даної структури є наукова раціональність. Історично **первинна раціональність** сягає стародавньої Греції (800- 200 р. до н.е.).

Класичний тип наукової раціональності та власне класична наука, сформувалися на хвилі Першої (1500-1800рр.) наукової революції.

Суть класичного типу наукової раціональності полягає в тому, що головна увага концентрується на об'єкті дослідження за елімінування усього, що стосується суб'єкта, засобів та операцій його діяльності. Методологічні підходи класичної раціональності характеризуються такими особливостями (рис.4.3).

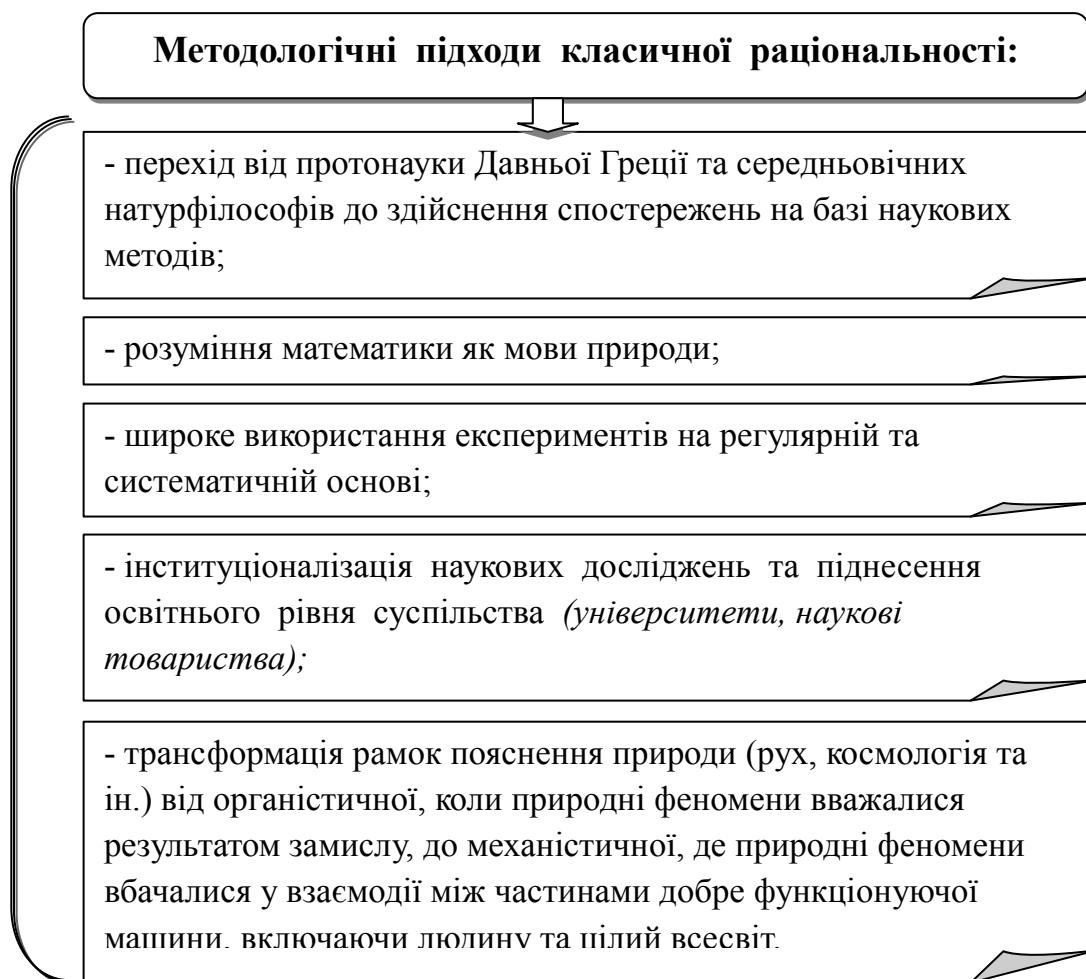

Рис.4.3. Особливості методологічних підходів класичної раціональності

Перехід до неокласичного мислення та формування неокласичної науки спричинилися революцією в природознавстві (2-а наукова революція (1800-1950 рр.): теорія відносності, квантова фізика, комп'ютеризація тощо).

Неокласичний тип наукової раціональності має такі риси (рис.4.4).

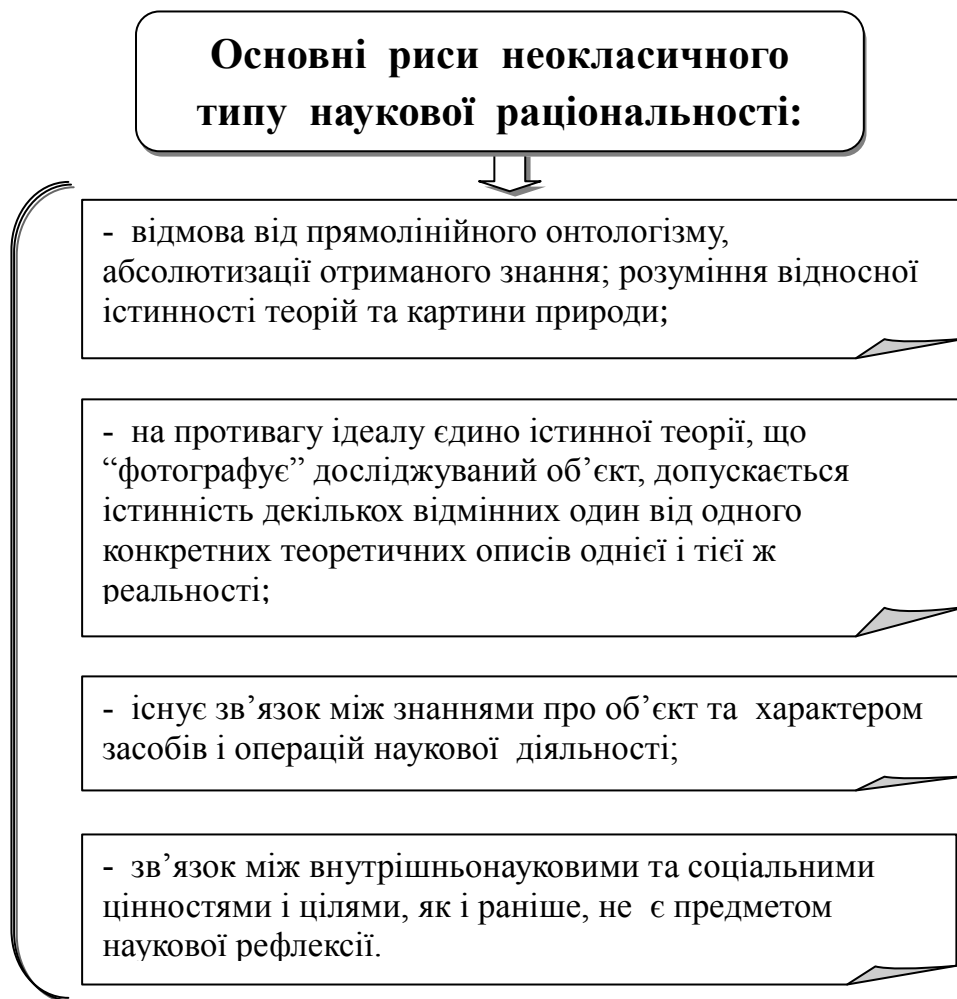

Рис.4.4. Риси неокласичного типу наукової раціональності

Постнеокласичний тип наукової раціональності (кінець XX-початок XXI ст.) сформувався в процесі 3-ої наукової революції (1950 р. по наш час) переважно на основі ідей синергетики (Г. Гакен, І. Пригожин), досягнень у галузі біологічних і хімічних наук - рис.4.5.

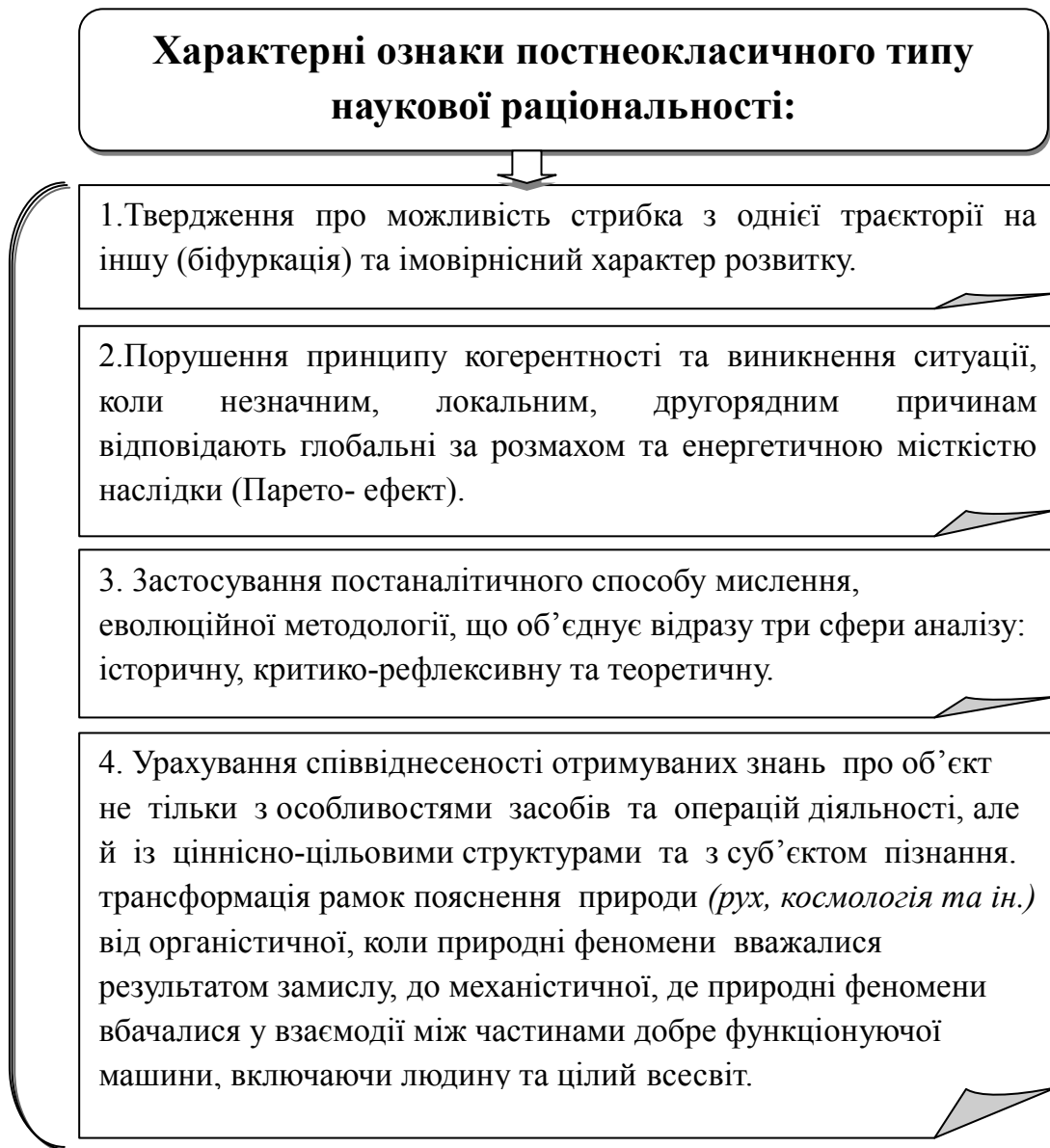

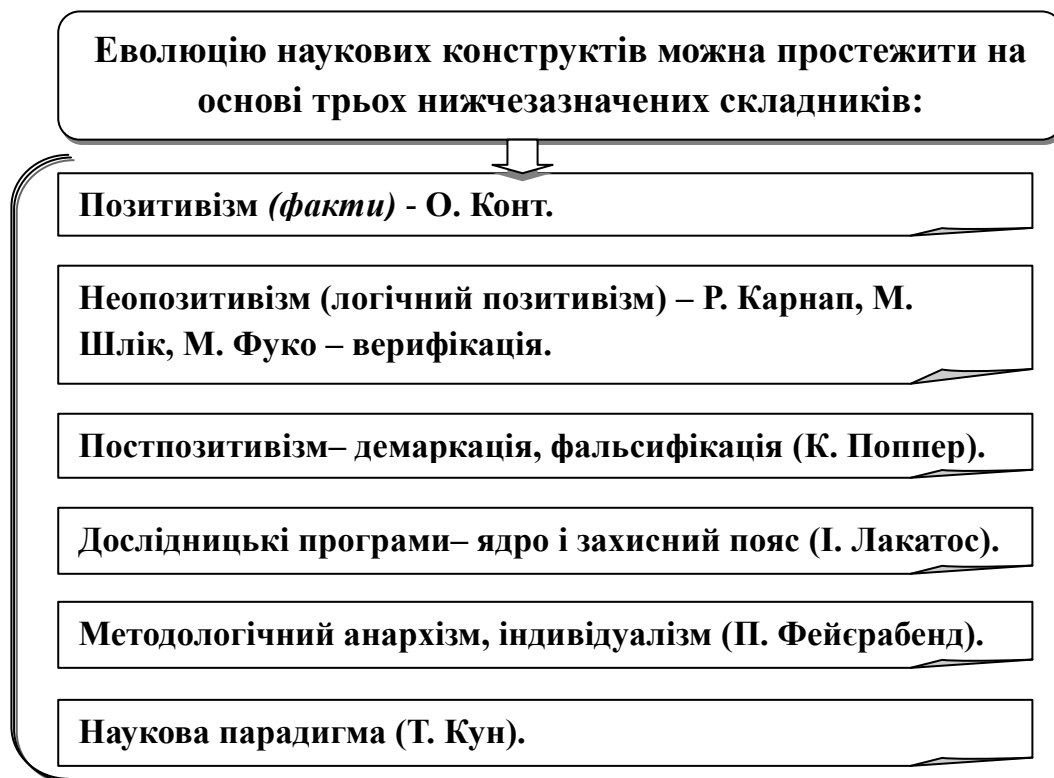
Рис.4.5. Ознаки постнеокласичного типу наукової раціональності

Таким чином, дана версія еволюції процесу наукового пізнання базується на наукових революціях та на відповідних типах наукової раціональності.

Третій складник наукової методології - епістемологія – (грецьк. *episteme* – знання, *logos* – вчення) – наука про знання, його будову, структуру, функціонування і розвиток.

Епістемологію називають знанням про знання. Традиційно, особливо в західній науці, ототожнюється з гносеологією та методологією.

У 70-і роки ХХ ст. К.Поппер здійснив онтологічне обґрунтування емансипації епістемології, висунувши концепцію “третього світу” (об’єктивного змісту знання) та “пізнання без суб’єкта пізнання”.

У ХХ на початку ХХІ ст. методологія набуває онтологічного статусу, відбувається швидке зростання методологічних досліджень. Особливий вплив на розвиток методології справляють процеси диференціації й інтеграції наукового знання. Перед суспільством виникають глобальні проблеми екології, демографії, освоєння космосу та інші, для вирішення яких потрібні великомасштабні програми, що реалізуються завдяки взаємодії багатьох наук.

У методології сучасної науки провідного значення набуває міждисциплінарний підхід, коли поєднання досягнень багатьох дисциплін забезпечує принциповий прорив. Виникає необхідність не тільки пов'язати воедино зусилля фахівців різного профілю, а й об'єднати різні уявлення і рішення в умовах принципової неповноти і невизначеності інформації про комплексний об'єкт. Ці завдання зумовили розробку таких методів і засобів, які могли б забезпечити

ефективну взаємодію і синтез методів різних наук (*синергетика, системний підхід, теорія хаосу тощо*).

Раніше поняття методології охоплювало переважно сукупність уявлень про філософські основи науково-пізнавальної діяльності. На сучасному етапі методологія являє собою внутрішньо диференційовану і спеціалізовану галузь знання, спрямовану на методи, шляхи досягнення істинного і практично ефективного знання, в тому числі в галузі економічної науки та в системі міжнародних економічних відносин.

4.2. Основні економічні концепції в дослідженні МЕВ: неокласика, кейнсіанство, інституціоналізм

Неокласична теорія (школа) (англ. *neoclassical economics*) – напрям економічної думки, що відображає ідеї класичної політичної економії та їхню подальшу еволюцію і розвиток у рамках маржиналістської школи, неоліберальної, монетарної та інших концепцій сучасного консерватизму.

Неокласичний напрям досліджує поведінку так званої економічної людини (споживача, підприємця, найманого працівника), яка прагне максимізувати дохід та мінімізувати витрати.
Основні категорії аналізу – граничні величини.

Уперше поняття неокласична теорія з'явилося наприкінці ХІХ ст. на хвилі маржинальної революції. Для неокласичної школи характерна підтримка ідеї економічного лібералізму, що полягає у мінімальному втручанні держави у ринкову систему вільної конкуренції.

Маржиналістська революція означає, що було розкрито інструментарій граничного аналізу економіки. Поняття граничної корисності, граничної продуктивності та ін. практично одночасно було відкрито У. Джевонсом, К. Менгером, Л. Вальрасом. Пріоритет однак віддається австрійській науковій школі (Менгер).

Вочевидь, основним досягненням цієї школи є розроблена Вальрасом модель конкурентної рівноваги. У цілому ж, для неокласичної теорії економіки характерний мікроекономічний підхід до економічних явищ, на відміну від кейнсіанства, в системі якого домінує макроекономічний аналіз.

Неокласики заклали основу пізніших економічних концепцій, як-от теорія економіки добробуту, теорія економічного зростання тощо. В економічній науці існувало дві концепції вартості – трудова теорія вартості і теорія граничної корисності. У процесі дискусій було розкрито принципи їхнього поєднання, що отримало назву неокласичного синтезу.

Ідеї неокласичної теорії економіки найповніше були викладені в роботі «Принципи економічної теорії» А. Маршалла, яка вважається однією з найбільш довговічних та життєздатних книг в історії економічної науки: це єдиний трактат ХІХ ст. з економічної теорії, який не втрачає свого значення понині.

Кейнсіанство — у економічній теорії ХХ століття — одна з макроекономічних шкіл, закладених Джоном Мейнардом Кейнсом. Започаткована працею «Загальна теорія зайнятості, відсотків і грошей» (англ. *The General Theory of Employment, Interest and Money*, 1936).

Світова економічна криза 1920—1930-х років, зокрема Велика депресія 1929—1933 років, спонукали до пошуку шляхів подолання зазначених процесів. Одним із перших відгукнувся на цей соціальний запит Дж. М. Кейнс.

На відміну від неокласиків Дж. М. Кейнс дійшов висновку, що вирішувати життєво необхідні проблеми високо розвинутого капіталістичного суспільства потрібно не з пропозиції ресурсів (їх рідкості, цінності, ефективності поєднання), а з позиції попиту, що забезпечує реалізацію ресурсів.

Виступивши з критикою закону Ж. Б. Сея, згідно з яким пропозиція автоматично породжує попит, Дж. М. Кейнс першочергову увагу приділив проблемі "ефективного попиту" та його компонентів -споживання та заощадження (нагромадження), а також факторів, які визначають рух цих компонентів.

Саме недостатній "ефективний попит", за Дж. М. Кейнсом, лежить в основі кризових явищ — безробіття, недовантаження виробничих потужностей, низьких темпів розвитку виробництва, економічних криз тощо.

Вирішення проблеми зайнятості через визначення закономірностей руху ефективного попиту та приросту національного доходу — центральна ідея кейнсіанства.

Важливе місце в економічній теорії Дж. М. Кейнса посідає концепція мультиплікатора, спрямована на пошуки кількісних функціональних залежностей економічної динаміки та обґрунтування концепції походження доходу від інвестицій. Інвестиції в будь-яку галузь сприяють зростанню зайнятості, збільшенню доходів і споживання не тільки в цій галузі, а й у споріднених виробництвах. Зміни в зазначених галузях, своєю чергою, породжують збільшення зайнятості й попиту в галузях "другого порядку", які віддалені від сфери первинного інвестування.

Учення Дж. М. Кейнса здобуло багато прихильників, особливо в повоєнні роки після II світової війни, коли на перший план висунулися не проблеми зайнятості, а питання економічного зростання й економічної збалансованості.

Неокейнсіанці, передусім Рой Харрод, Євсей Домар і Джон Хікс багато в чому пішли далі від вчителя: вони аналізували втручання держави в економічні процеси, вплив науково-технічного прогресу, наполягали на державних вкладеннях у наукові дослідження й на структурній перебудові економіки.

В історії кейнсіанства на різних етапах відбувалася диференціація наукової школи за напрямками:

- неокейнсіанство,
- посткейнсіанство,
- нові кейнсіанці.

Кейнсіанство та його модифіковані варіанти — неокейнсіанство та посткейнсіанство — істотно вплинули на світову економічну думку, але у сфері економічної політики їхнє домінування різко обмежилося у 60—70-ті роки XX ст. Зазначені теорії не дістали такого продовження, на яке сподівалися. Кейнсіанство було започатковане як теоретичне обґрунтування виходу з кризи, тому виявилось неспроможним вирішити проблеми постійного,

динамічного розвитку. Це значною мірою призвело до втрати його конкурентоспроможності серед інших економічних доктрин.

У дослідженні МЕВ важливу роль відіграє економічна концепція інституціоналізму (рис.4.6).

Інституціоналізм - це напрям економічної теорії, який бере за основу аналізу не тільки економічної проблеми, але й пов'язує їх із проблемами соціальними, політичними, етичними, правовими тощо.

Інституціональна економічна школа – це теорія, яка досліджує роль і вплив інститутів на економіку та суспільство в цілому.

Рис.4.6. Представники інституціоналізму та їхні ідеї

У сучасних умовах концепція інституціоналізму набула подальшого розвитку, трансформувавшись в теорію неоінституціоналізму (рис.4.7).

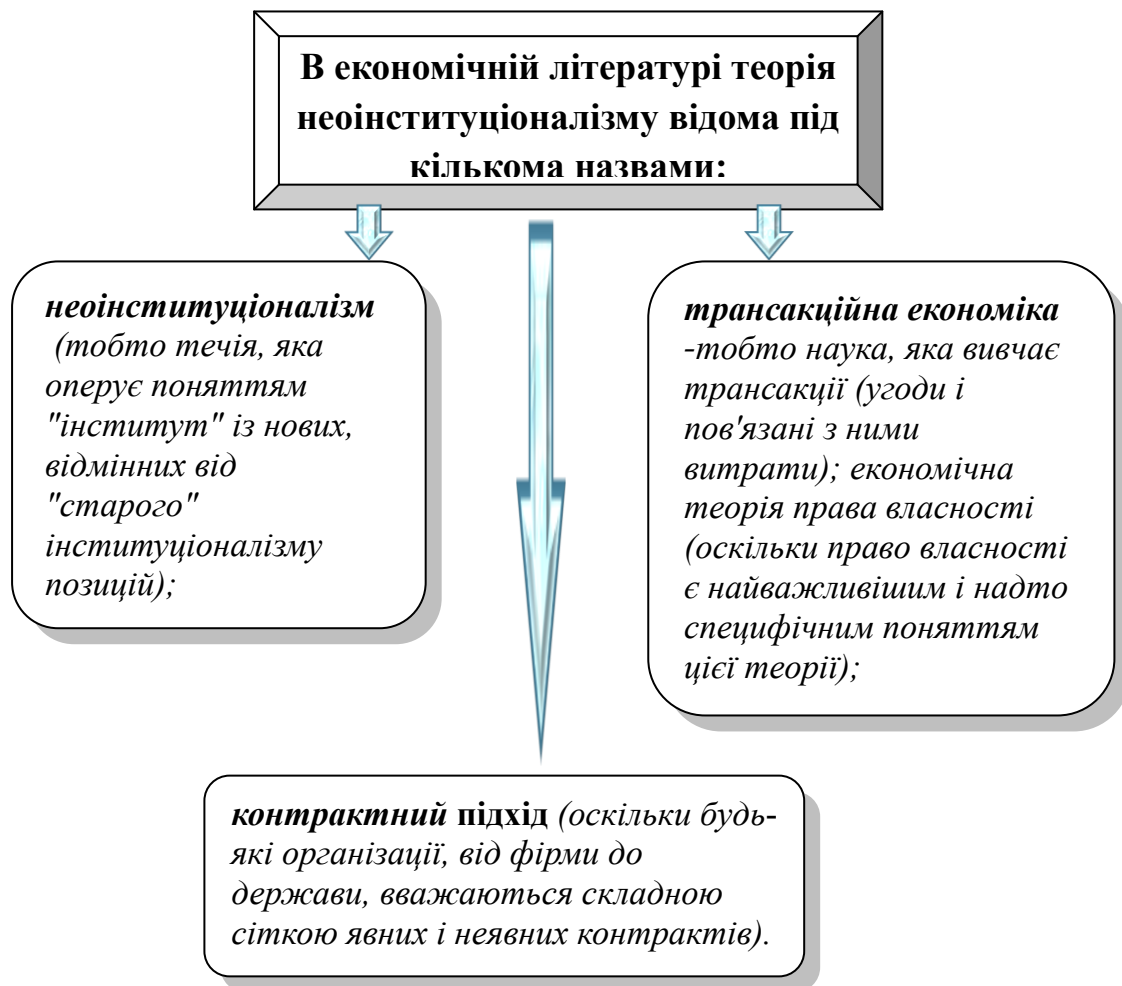

Рис.4.7. Різновиди теорії неоінституціоналізму

Отже, в дослідженні і вивченні міжнародних економічних відносин базовими коцепціями є неокласична економічна теорія, кейнсіанство та інституціоналізм. Останнім часом важливого значення набувають еволюційна, експериментальна, поведінкова економічні доктрини. В інформаційному науковому просторі присутні також марксистські і неомарксистські теорії, нейробіологічні та квантові підходи до трактувань економічних процесів включно з міжнародними економічними відносинами.

4.3. Особливості застосування методології в науковому пізнанні та в практичній діяльності

Застосування методології в науковому пізнанні та використання його результатів є складним, багатоступеневим процесом. Згідно з К. Поппером, загальне уявлення про це дає структура наукового методу. (рис.4.8).

Рис. 4.8. Складники структури наукового методу

Постмодернізм продовжив та максимально радикалізував релятивістську лінію у сучасній методології науки, пов'язану з іменами В. Куайна, Т. Куна та П. Фейєрабенда.

Якщо Кун показав, що вчений сприймає об'єкт свого дослідження не безпосередньо, а за допомогою парадигми, то *постмодерністи розділили саму парадигму на складники, або ж, якщо скористатися постмодерністським терміном, піддали її реконструкції.*

Використовуються поняття фільтрів у пізнанні та у використанні наукових знань (рис.4.9).

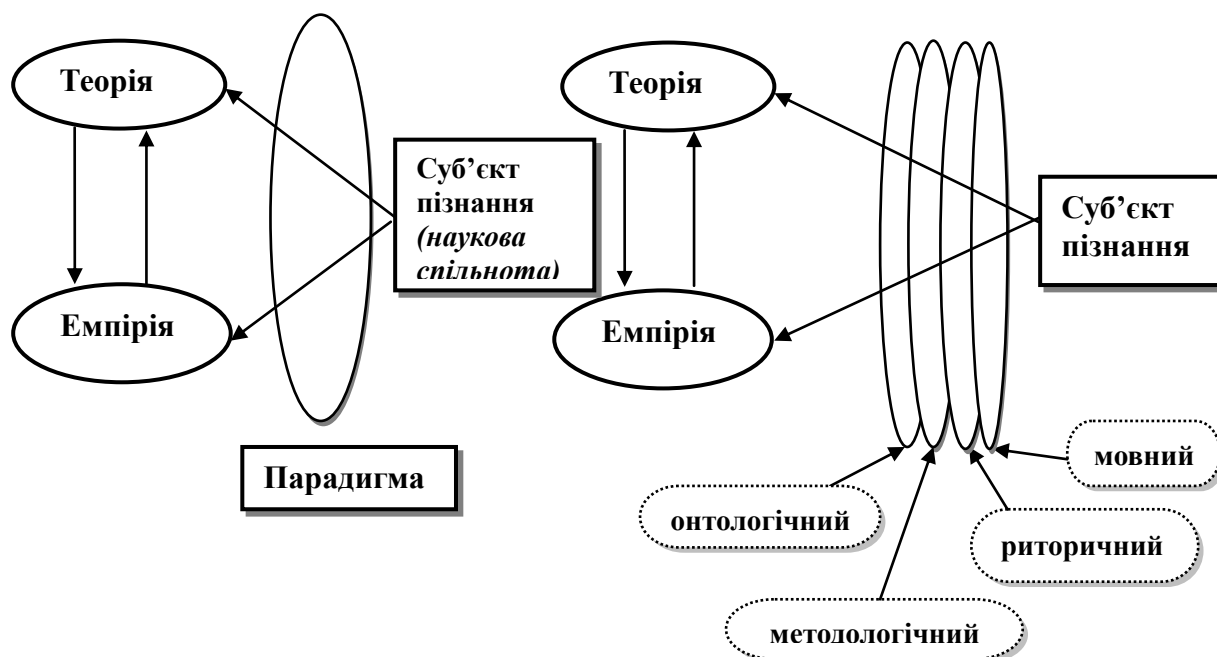

Рис. 4. 9. Фільтри в пізнанні

У результаті те, що у Куна було своєрідною “лінзою”, на якій зосереджувалась увага дослідника, у *постмодерністів* воно знайшло своє виявлення у цілій системі “фільтрів”, які коригують, деформують і в кінцевому підсумку, формують образ об'єкта, що вивчається (рис.4.10).

Дія таких епістемологічних “фільтрів” значною мірою заснована на функціях мови.

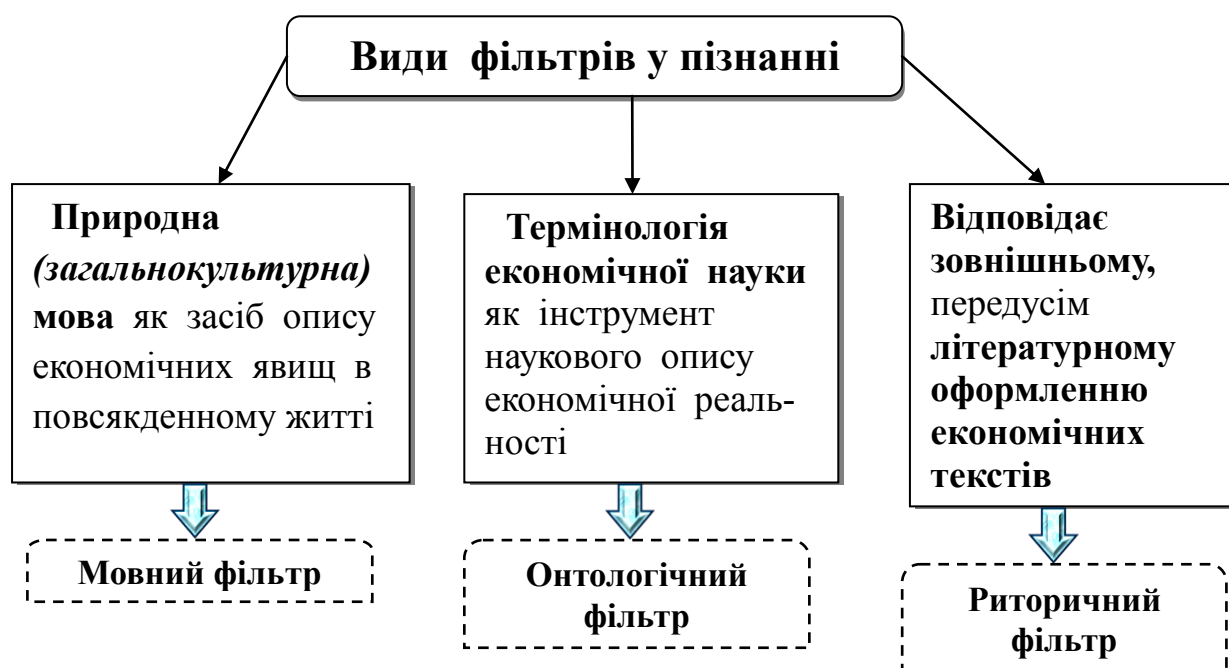

Рис.4.10. Фільтри у пізнанні та їхні різновиди

Методологічний фільтр. Наукове пізнання має власний метод, тобто спеціально розроблену та свідомо застосовану технологію вивчення відповідного предмету.

Для економічної науки питання про метод традиційно було питанням про її відповідність певному методологічному стандарту.

Якщо стандарт не викликав сумнівів, то увага фокусувалася на особливостях його застосування; за умови, коли у прийнятого стандарту з'являвся конкурент, дискусія про метод переходила в боротьбу за утвердження одного з конкуруючих стандартів.

Таким прикладом може бути відома "суперечка про метод" між представником австрійської школи К. Менгером та німецької історичної школи Г. Шмоллером наприкінці XIX ст.

У різні епохи і для різних шкіл економічної думки методологічними орієнтирами виступали механіка, біологія, історія, філософія, математика.

З іншого боку, є роботи, в яких досліджується вплив економічної науки на розвиток природничих наук.

У той час як попередня, переважно нормативна функція методології, опинилася під вогнем критики, сучасні економісти-методологи доклали немалих зусиль, опановуючи нові сфери професійної активності.

У результаті сьогодні можна говорити про такі функції економічної методології, як:

- а) описивно-методологічна;**
- б) критично-онтологічна;**
- в) професійно-етична.**

Описивно-методологічна функція.

В економіко-методологічній літературі двох останніх десятиліть здійснене:

- по-перше, переосмислення загального уявлення про науку;
- по-друге, було змінено і рівень розуміння та сприйняття фактичного стану справ у фаховому середовищі економістів (рис.4.11).

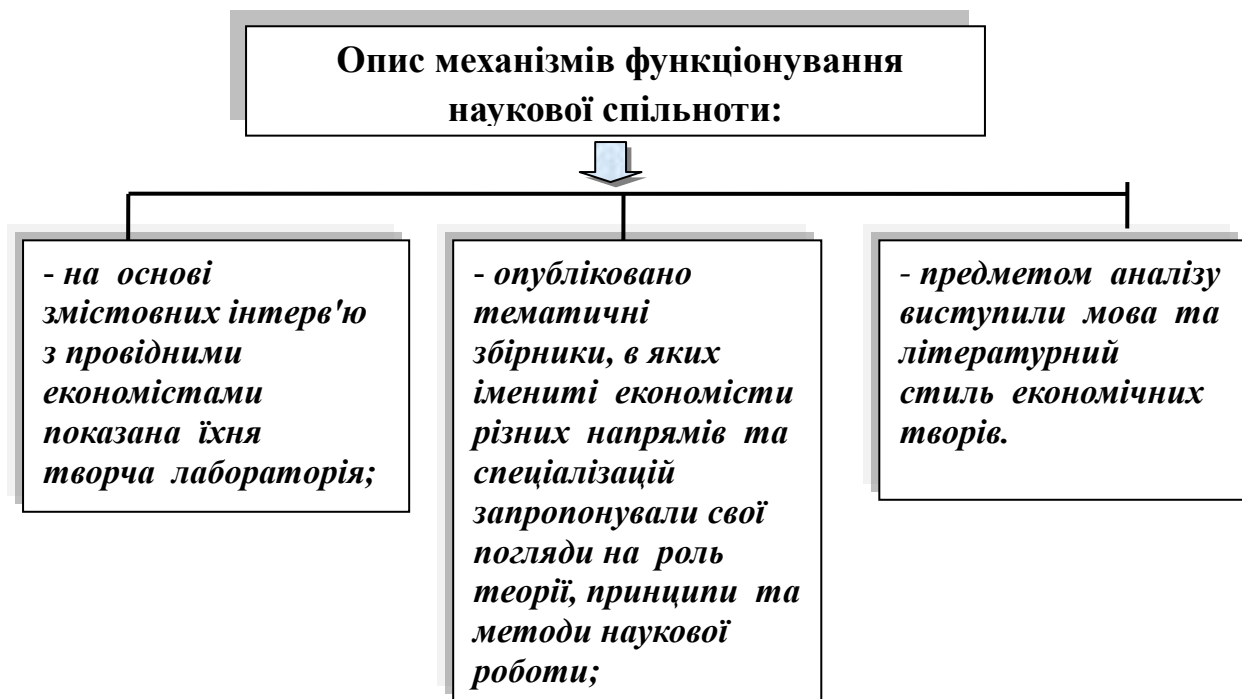

Рис.4.11. Механізми функціонування наукової спільноти

Одним із найбільш перспективних напрямів **критично-онтологічної функції** виступає детальний **методологічний аналіз наукового доробку окремих авторів**.

Такі дослідження дають можливість зрозуміти технологію наукової роботи видатних вчених та нерідко розвіюють пов'язані з нею міфи.

Так, аналіз праць М. Фрідмена, П. Самуельсона та інших відомих економістів виявив помітні розбіжності між методологічними деклараціями та фактичною методологією відповідних авторів.

Ще помітніші проблеми, пов'язані з недооцінкою специфіки досліджень, що мають безпосередню практичну (*перш за все економіко-політичну*) спрямованість.

Такі дослідження часто ґрунтуються на теоретичних моделях для особливих класів об'єктів та ситуацій, у той час, коли мова має йти про розробки, що поєднують знання економічних закономірностей із конкретними обставинами економіко-політичного оточення. Для більш детального осмислення даного жанру досліджень пропонується термін **"мистецтво економіки"** (*Дж. Ст. Мілля, Г.Манків*).

У сфері практичного застосування отриманих знань також діють **соціальні "фільтри"**, які координують сприйняття проблемної ситуації дослідником-прикладником і замовником (рис.4.12). Що стосується замовника — це перш за все його цілі (*політичні*

установки), щодо дослідника – його системно-практична онтологія, яка концептуалізує проблемну ситуацію на базі його професійних знань і досвіду.

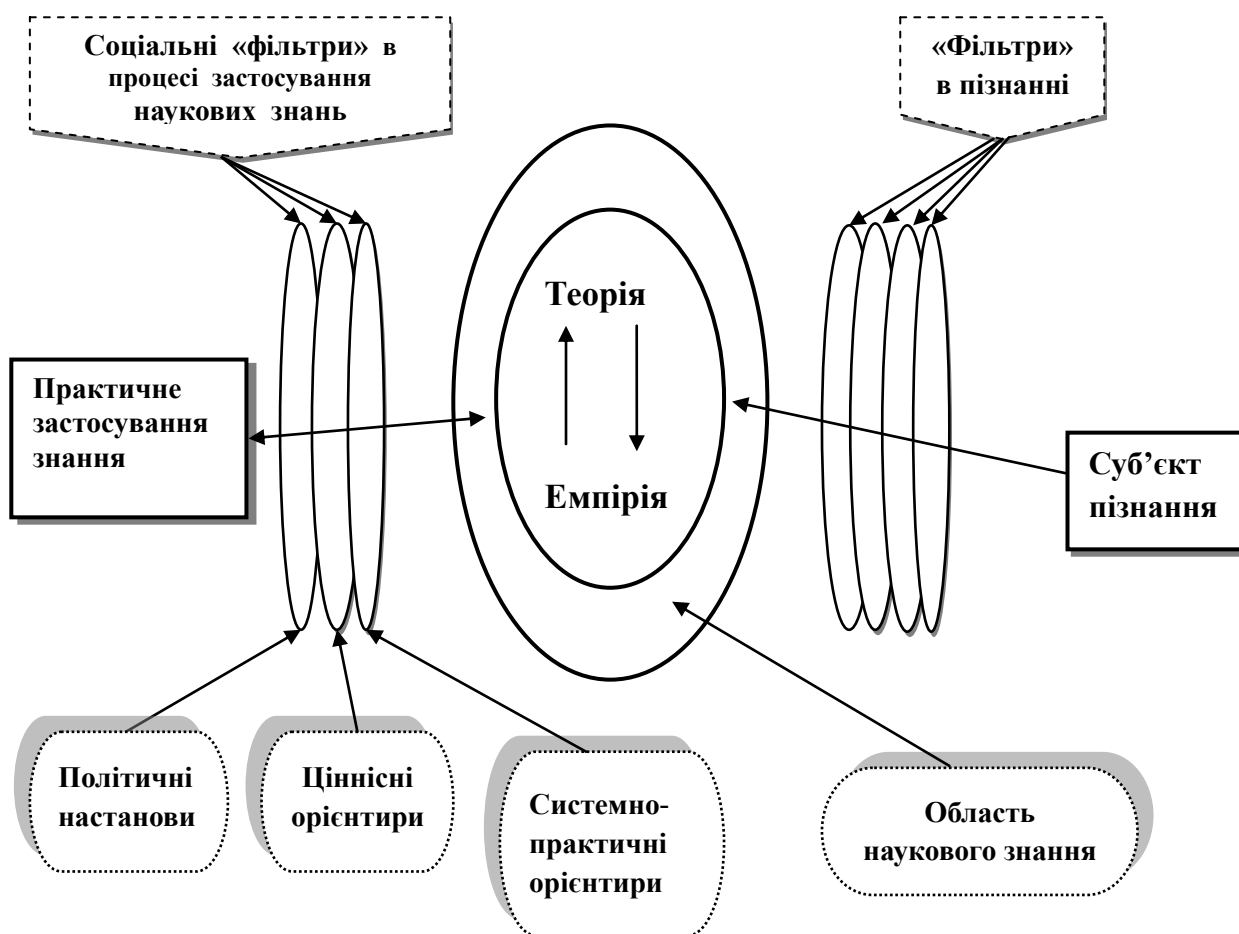

Рис. 4.12. Фільтри в застосуванні наукових знань

Нарешті, «фільтр» ціннісних установок означає особливе місце цього фактору в механізмі функціонування прикладного знання як поля потенційного ціннісного (*перш за все етичного*) конфлікту між замовником та вченим-виконавцем.

Професійно-етична функція.

За загальної дискусійності питань, пов'язаних з нормативністю методологічного знання, є один пункт, щодо якого нормативне начало визнається економістами-методологами всіх напрямів. Цей пункт стосується етики дискусії, або Sprachethik (цей німецький термін було започатковано філософами франкфуртської школи).

В умовах, коли серед економістів спостерігаються професійні, ідейні, теоретичні та методологічні розбіжності, а розвиток економічної методології показав, що труднощі спілкування між прибічниками різних наукових парадигм мають достатньо глибоке коріння - питання про взаєморозуміння та професійне спілкування всередині наукової спільноти набуває суттєво нового звучання, стаючи однією з головних проблем функціонування науки.

Йдеться про прості, але далеко не завжди помітні на практиці правила поведінки, такі як:

- не обмануй;
- будь уважним до співбесідника;
- поважай опонента;
- співробітничай;
- не підвищуй голос;
- не заважай говорити іншим;
- сприймай альтернативні погляди;
- пояснюй свою позицію, коли в цьому є потреба,
- не застосовуй насилля або таємну змову на допомогу своїм ідеям тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, методологія наукового пізнання створює передумови для глибшого та повнішого розуміння навколишнього світу, формування механізмів гармонізації відносин між людиною і природою, між державами та між інтеграційними утвореннями.

Методологічні дослідження нагромаджують креативний, евристичний та когнітивний потенціал для розвитку самої науки, її ключових напрямів та головних підрозділів.

Критичний методологічний аналіз вказує водночас на об'єктивні обмеження науки, зумовлені, з одного боку, пізнавальними можливостями людини, з іншого – етичними нормами щодо втручання в речовину природи та в природу людини.

ТЕМИ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Основні типи наукової раціональності (класичний, неокласичний, постнеокласичний).
2. Головні складники наукової методології: онтологія, гносеологія, епістемологія.
3. Використання головних економічних доктрин у дослідженні МЕН: неокласика, кейнсіанство, інституціоналізм.
4. Фільтри в пізнанні та в застосуванні наукових знань.

ТЕМА 5. ЕКОНОМІЧНА МЕТОДОЛОГІЯ

5.1. Суть методологічного дискурсу

Методологія - вчення про способи організації і побудови теоретичної і практичної діяльності людини.

Методологія науки - вчення про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання.

Методологія як галузь філософії науки.

У філософському словнику методологія визначається так:

- 1) сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів, що використовуються в будь-якій науці;
- 2) галузь знання, що вивчає засоби, передумови і принципи організації пізнавальної і практично-перетворювальної діяльності.

У Великому економічному словнику методологія визначається як *"вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності"*.

У соціологічному словнику зазначається, що *«методологія включає в себе методи та загальний підхід до емпіричного дослідження в певній дисципліні чи галузі науки; управління дослідницьким процесом, оцінку фактів у контексті верифікації та фальсифікації тощо»*.

Методологія (від греч. *methodos* – шлях дослідження, *logos* – вчення) – вчення про найбільш загальні принципи, структуру, логічну організацію, методи і засоби пізнання навколишнього світу

Широке визначення методології включає в себе *«синтез онтології, гносеології, епістемології, семіотики і логіки»*. За інших підходів, методологія являє собою: науку про метод, або за

визначенням К. Поппера, теорію правил наукового методу¹⁴; систему найбільш загальних принципів, положень і методів, які становлять основу даної науки; сукупність прийомів дослідження, які використовуються в даній науці.

Німецька школа економічної науки виділяє три групи методологій: раціоналістичну, емпіричну та синтетичну.

1. За раціоналізмом теорії виводяться за допомогою дедукції припущень та визначень.
2. Емпірична методологія ґрунтується на індукції (перехід від окремих спостережень до загальних взаємозалежностей).
3. Синтетичний підхід намагається розв'язати суперечність між дедукцією та індукцією.

Рівні методології.

	I-й рівень (вищий) - філософський рівень, чи рівень філософської методології.

Він містить у собі загальні принципи пізнання і категоріальний устрій науки в цілому (*структурні компоненти*), а також усю систему філософського знання (*функціональні компоненти*).

	II-й рівень - загальнонаукова методологія, чи рівень методології загальнонаукових принципів дослідження.

Цей рівень містить у собі всі теоретичні концепції, що застосовуються до всіх чи більшості наукових дисциплін (*загальна теорія систем, синергетика та ін.*).

	III-й рівень - конкретнонаукова методологія, чи рівень конкретнонаукової методології.

Він являє собою сукупність методів, принципів дослідження і процедур, що застосовуються в тій чи іншій спеціальній науковій дисципліні (*фізика, хімія, економіка, історія, географія тощо*).

¹⁴ Див.: Поппер К. Логика научного исследования. Пер. с англ., М., 2010, с. 51.

	IV-й рівень-технологічна методологія, чи рівень методик і техніки дослідження.

Даний рівень становить сукупність методик і техніки дослідження, тобто набір процедур, що забезпечують одержання достовірного емпіричного матеріалу і його первинну обробку, після якої він може включатися в масив наукового знання.

У царині економічної методології існує два головні підходи. Переважна більшість науковців беззастережно вважає за доцільність та абсолютну необхідність її розробки та застосування в наукових дослідженнях як важливого розділу економічної науки.

По-перше, для визначення предмета і метода економічної науки, її онтологічних та епістемологічних вимірів.

По-друге, для перевірки, тестування, калібрування чинних чи нових економічних теорій і моделей.

По-третьє, як засобу отримання нового знання, нових теорій і моделей.

По-четверте, як теоретичної основи щодо опрацювання емпіричних даних у процесі здійснення економічних вимірювань.

Водночас існує думка про те, що методологія є прерогативою філософії науки та лише вузького прошарку економістів-методологів.

Економічна методологія складається з трьох базових опор (рис.5.1).

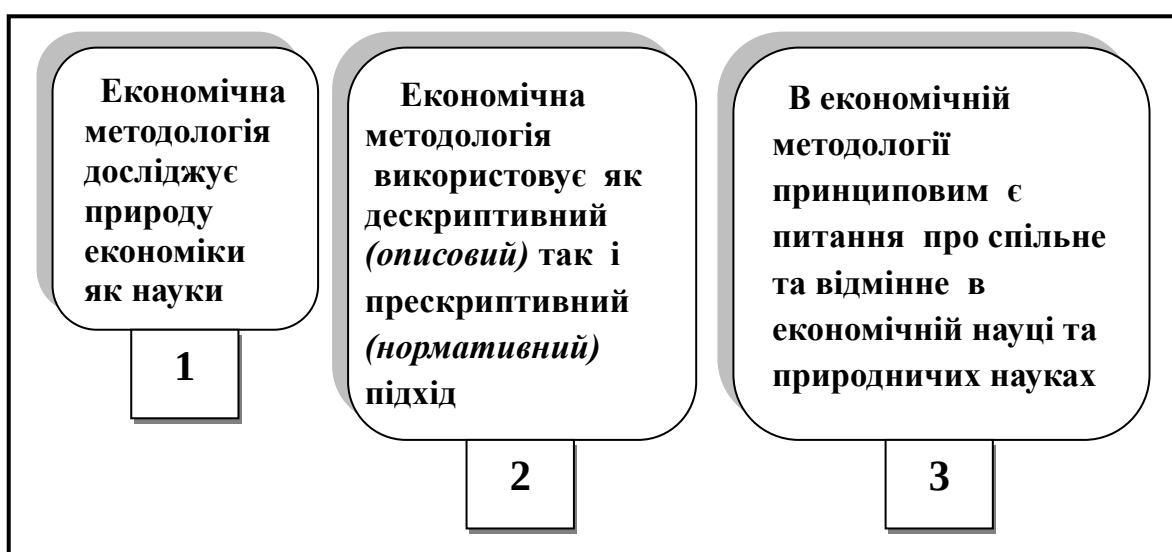

Рис.5.1. Базові опори природи економічної методології

Як же виглядає методологічний дискурс в економіці на початку ХХІ ст.?

Його зміст та парадигмальна структура залежить від загального світобачення чи наукового світогляду в системі координат якого трактуються будь-які природні чи суспільні явища.

Ще з часів Платона і Аристотеля точаться дискусії щодо способів і методів сприйняття людиною навколишнього світу. Платон стверджував, що ідеї, їхнє математичне вираження є первинними в осягненні всесвіту. Близькими були й погляди Декарта, Лейбніца та ін.

Відштовхуючись від математичних пріоритетів, певного розповсюдження набула ідея аксіоматичної світобудови. Прибічник даного методу П. Саппес зазначав, що аксіоматичний метод має цю стару традицію. Ймовірно, він був вперше дійсно запровадженим як вагомий математичний метод стародавніми греками¹⁵.

Протилежних поглядів дотримувався Аристотель, обстоюючи метафізичну концепцію, суть якої полягає у відображенні реальних явищ і процесів на рівні філософських абстракцій. Даний напрям розвивали Бекон, Спіноза, Кант та ін. На зламі ХІХ-ХХ ст. філософія позитивізму, стала продовженням зазначеної школи. Факти і тільки факти (*bare bones*) бралися до уваги послідовниками позитивізму – неопозитивістами та постпозитивістами у ХХ ст.

5.2. Філософський складник та генезис економічної методології

Існують певні напрями в дослідження філософії науки (рис.5.2).

¹⁵ Moscati I. «Measurement Theory and utility analysis in Suppes» early work, 1951-1958. Journal of Economic Methodology, 2016, Vol. 23, Nr. 3, p. 253-254.

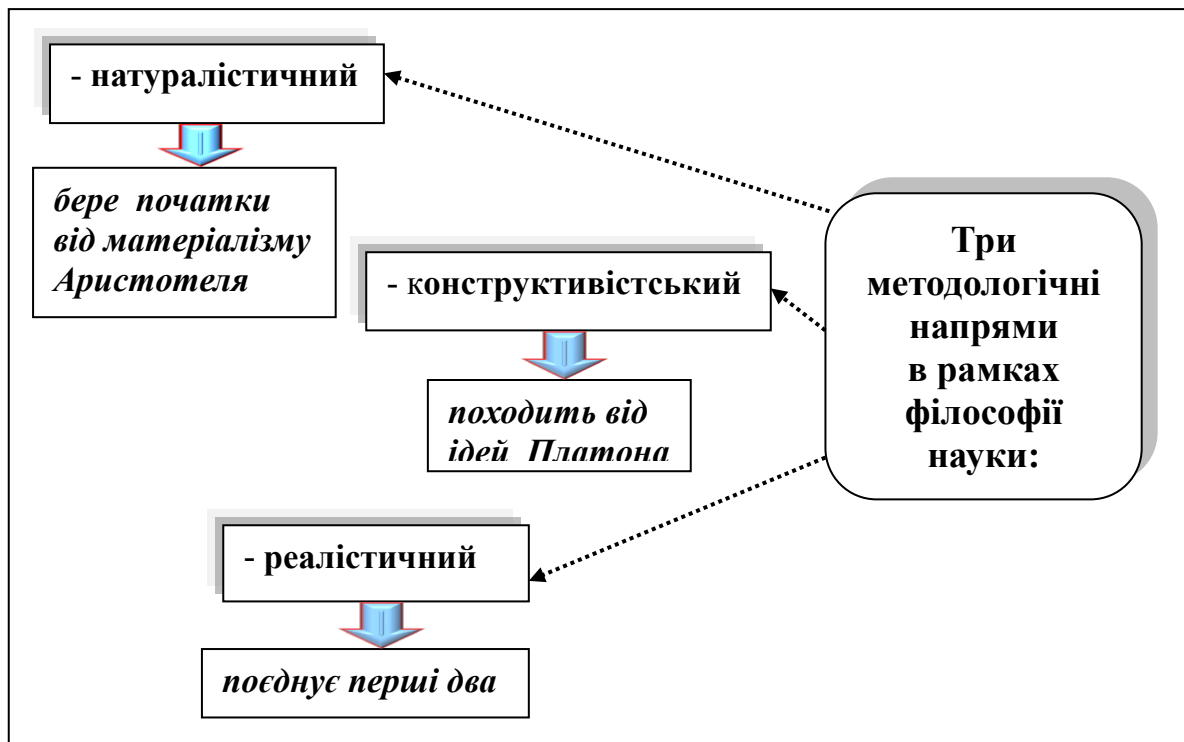

Рис.5.2. Методологічні напрями в рамках філософії науки

Базові принципи натуралістичної методології сформульовані британською філософською школою (Бекон, Лок, Г'юм) та доповнені їхніми послідовниками.

Натуралістичний напрям має такі особливості.

1. Існують закономірності або моделі в природі, які не залежать від спостерігача (*так званий, Реальний Світ*).
2. Ці моделі можуть бути випробувані (*обстежені*), а самі обстеження можуть бути об'єктивно описані.
3. Емпіричні судження можуть бути перевірені дослідним шляхом у відповідності з принципами верифікації та фальсифікації (*Поппер*).
4. Науковий проєкт може бути як **сингулярним** (*одиничним*), так і **кумулятивним** (*нагромадженням*).

Методологія **конструктивізму** виходить з того, що існує тісний взаємозв'язок між людським суб'єктами та соціальним світом. Як зазначає нобелівський лауреат В.Сміт, «конструктивізм передбачає використання людського розуму для свідомого вироблення правил людської діяльності в рамках соціально-економічних інститутів»¹⁶.

¹⁶ Смит В. Экспериментальная экономика. Пер. с англ. М., 2008.- С. 427.

Конструктивісти розглядають переконання та цінності як такі, що повинні бути поясненими, а також такі, що відіграють визначальну роль у створенні та визначенні реальності. Конструктивізм стверджує, що норми та цінності виходять за рамки формування інтересів акторів – вони самі по собі є індивідуальностями, а, відповідно, й інтересами.

Третій методологічний напрям – науковий реалізм – протиставляється і натуралізму, і конструктивізму, запозичуючи водночас окремі принципи зазначених підходів. Різноманітна література з даного напрямку свідчить про певну диференціацію в позиціонуванні даної школи, які іменують себе:

1. "трансцендентними реалістами",
2. "реляційними реалістами",
3. "критичними реалістами",
4. "емпіричними реалістами".

Науковий реалізм, за онтологічними ознаками тяжіючи до натуралізму (*визнає існування реального світу, незалежного від нашого досвіду*), подекуди намагається засвідчити себе як синтез двох провідних методологічних напрямів сучасності – натуралізму та конструктивізму.

У даний час є підстави стверджувати, що в економічній науці існує **якісна та кількісна методологія**.

Перша базується на філософії науки, філософії економіки.

Друга - на математиці, статистиці, економетриці, комп'ютерних моделях.

Застосування в економічному аналізі одного з методів отримало назву **мономодальної методології**. У нашому випадку, за одночасного застосування філософії та математики, маємо справу з біомодальною методологією, як її позначає К. Допфер.¹⁷

Генезис економічної методології.

Економічна методологія як окрема, цілісна наука сформувалася в останній чверті ХХ ст.

Водночас окремі складники методології економічної науки були започатковані класиками політичної економії.

За Д. Гаусманом, історія методології економічної теорії в іменах виглядає таким чином: Дж. Ст. Мілль - Дж. Н. Кейнс - Роббінс - Найт-

¹⁷ Journal of Economic Methodology, 2011, p. 329.

Мізес - Гатчісон - Махлуп - Самуельсон – Фрідмен - Блауг - Макклоскі.

Поза сумнівом, до перших рядків зазначених імен слід додати Маршалла, Маркса, Менгера, Дж. М. Кейнса.

Характерною ознакою економічної теорії та методології, починаючи від маржиналістської революції кінця XIX ст., є дискурсивна розмаїтість, пояснення економічного світу з різних теоретичних та методологічних позицій.

Методологічний плюралізм було примножено революцією Кейнса та формалістичною революцією 40-50-х років XX ст., спричиненою використанням математичних методів та теорії ігор у економічних дослідженнях, започаткованих Дж. Нойманом та О. Моргенштерном.

Економічна методологія викристалізовувалася під впливом філософських концепцій позитивізму, досягнень фізичних, математичних, біологічних, історичних та інших наук. Формалістична революція 1950-х рр. вважається проривом в історії економічної методології. Що зробило формалістичну революцію саме революцією, так це новий рівень розвитку математичної науки, яка процвітала в період між 1930 та 1970 рр.

Математична економіка вважається науковою через її незаперечність. Однак звучали й *серйозні застереження проти засилля математики в економіці*, що загрожує вихолощенню предмета економічної науки, втратою нею її фундаментальних сутнісних рис.

Залучення філософії науки в середині 1970-х рр. є *іншим проривом у історії методологічного розуміння економістів.*

На початку 1980-х рр. економічна методологія набуває самостійного характеру.

У 1983 р. перші публікації істориків та методологів з'явилися в журналі *«Дослідження в галузі історії економічної думки і методології»*.

У 1985р. було започатковано журнал «Економіка та філософія».

У кінці 1980-х рр. були отримані перші плоди зусиль щодо *переведення економічної методології на професійну основу.*

Було засновано Міжнародну мережу економічного методу (INEM) та журнал *«Економічна методологія»*.

5.3. Основні методологічні погляди на економічну теорію

Економічна методологія, як стверджував М. Блауг, являє собою філософію науки застосовувану в економіці.

Філософія науки досліджує (рис.5.3):

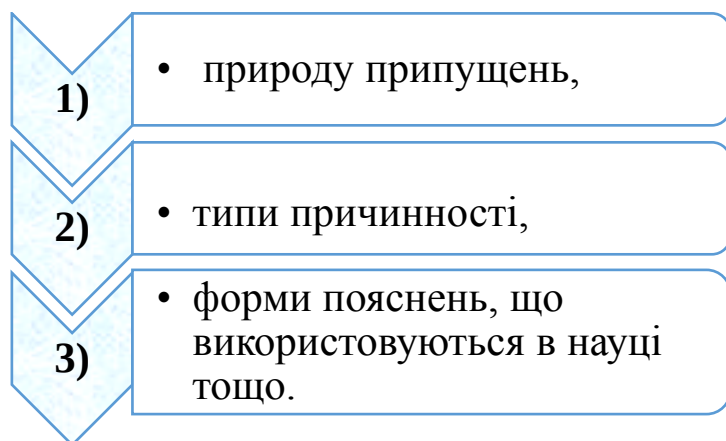

Рис 5.3. Основи досліджень філософії науки

Відповідно їй економічна методологія досліджує (рис.5.4):

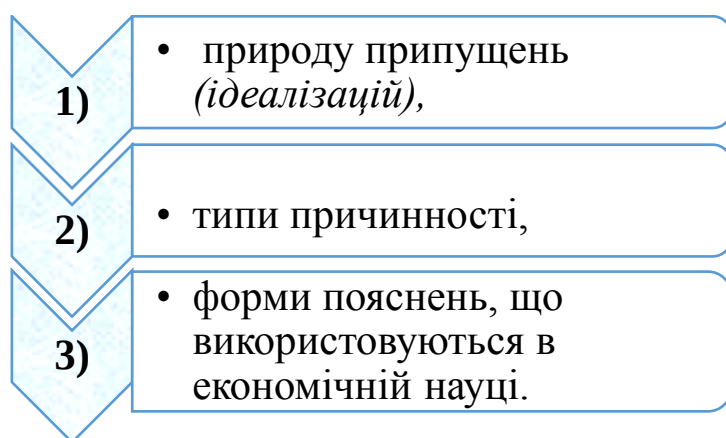

Рис 5.4. Основи досліджень економічної методології

Джерело: Baumans M. and Davis J. B. Economic methodology. Understanding Economics as a Science. New York, 2010, p. 1).

М. Блауг визначає методологію як: «дослідження концепцій, теорій та основних принципів міркування, прийнятих у тій чи іншій науці». Методологію економічної науки, - додає він, - «слід

розуміти просто як філософію науки в її застосуванні до економіки».¹⁸

Основні методологічні погляди на економічну теорію кореспондують із трьома напрямками в розвитку філософії науки (рис.5.5).

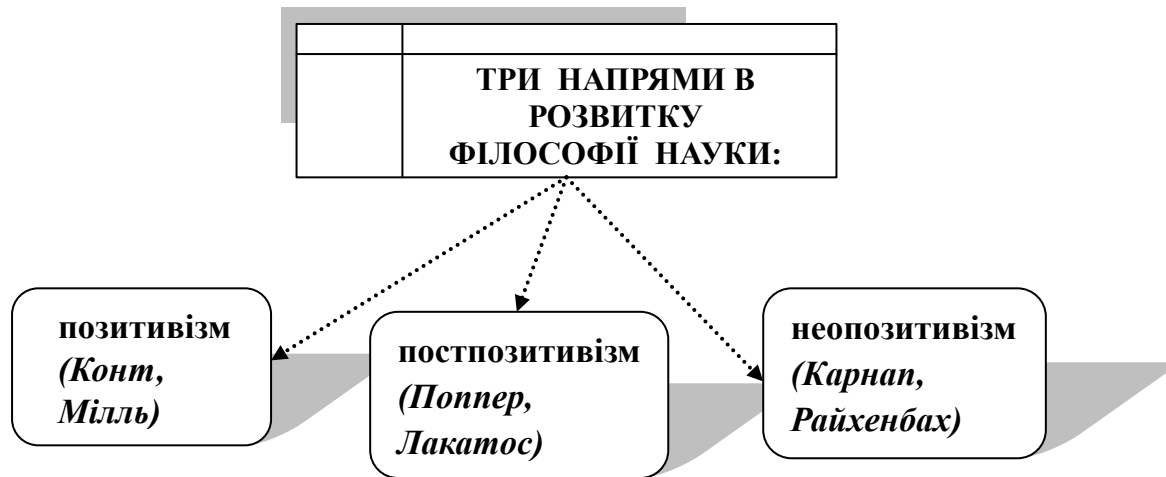

Рис.5.5. Напрями в розвитку філософії науки

На етапі неопозитивізму власну методологічну позицію у стислій формі висловив Дж. М. Кейнс.

У листі до Р. Харрода він зазначив, що:

по-перше, економічна теорія – це гілка логіки, образ мислення;

по-друге, прогрес в економічній теорії практично повністю полягає в поступовому поліпшенні нашого вибору моделей;

по-третє, статистичні дослідження необхідні не тільки для прогнозування скільки для перевірки релевантності та обґрунтованості моделі;

по-четверте, мета моделі – відділити діючі відносно довго чи відносно незмінні фактори від скороминущих чи мінливих, щоб розробити логічний спосіб мислення та розуміти процеси, які породжують зазначені фактори в конкретних випадках¹⁹.

¹⁸ Блауг М. Методология экономической науки или как экономисты объясняют. Второе издание. Пер. с англ. М., 2004, с. 35.

¹⁹ economia.univ.it/harrod/edition/editionstuff/rfh.346.htm

Яскравим представником *постпозитивізму* в економічній науці вважається М. Фрідмен. Своє методологічне кредо він сформулював у роботі «Методологія позитивної економічної науки». Розпочинається аналіз з посилання на працю Дж. Н. Кейнса (*старшого*) «Предмет і метод політичної економії» у якій наголошується на тому, що позитивна економіка *досліджує те, що є*, а нормативна – *те, що повинно бути*.

Теорія, за Фрідменом, складається з двох елементів:

- «мови» (*логіка і математика*), яка описує систематичні та організаційні методи аргументації, пояснення;

- змістовних гіпотез, що розкривають абстрактні суттєві риси комплексної реальності.

Логіку і математику Фрідмен називає тавтологіями, Поппер визначає їх як теоретичні науки, що не потребують підтвердження чи фальсифікації.

Отже, перевірки підлягають гіпотези на предмет їхньої відповідності економічним реаліям.

Емпірична перевірка складається з двох взаємопов'язаних стадій: обґрунтування концепції гіпотези та тестування на її дієвість, правильність.

Важливе значення Фрідмен надає припущенням, які виконують суттєві функції (рис.5.6).

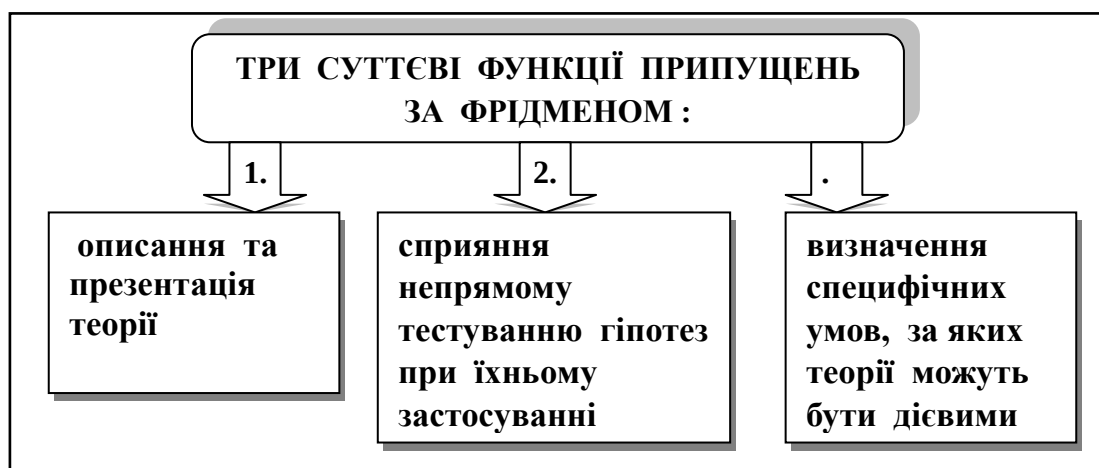

Рис. 5.6. Функції припущень за Фрідменом

У кінцевому підсумку *чотири принципи* постпозитивізму знайшли відображення в методології М. Фрідмена.

*По-перше, йдеться про **принципи теоретичної відносності**, за якої факти завжди мають теоретичне забарвлення.*

*По-друге, **принцип фальсифікації** означає, з одного боку, те, що висновки теорії завжди мають перевірятися фактами, з іншого боку, факти не можуть довести теорію, а можуть тільки виявити її помилковість (теза Дюгема-Куайна).*

*По-третє, використано **попперіанський принцип** зростання наукового знання.*

*По-четверте, **принцип визначення співвідносної сили теорії** застосовано в контексті того, що ефективнішою є та теорія, висновки якої є точнішими, сфера її дій є максимально широкою.*

Методологію Фрідмена називають методологічним інструменталізмом, що є однією з форм позитивізму чи конвенціоналізму.

Економічна методологія Дж. Дьюї отримала назву **прагматичний інструменталізм**. Зв'язок між прагматизмом Дьюї та економічною методологією простежується за **трьома напрямками**.

По-перше, прагматизм суттєво поєднує (пов'язує) наукову раціональність та економічну раціональність.

По-друге, прагматичний спосіб мислення відноситься до соціальних та моральних наук у тому числі до економічної, а багато аспектів економічного життя розвиваються на основі інструментальної, тобто економічної раціональності.

По-третє, експериментальна раціональність, експериментальні форми життя як ключові поняття прагматизму, мають тенденцію до зростання, втілюючись у співвідношеннях:

- індустріальна революція - економічний прогрес,
- індустріальна раціональність-наукова раціональність.

Р.Солоу та О.Вільямсон сформулювали практичний аспект прагматичної методології (рис.5.7).

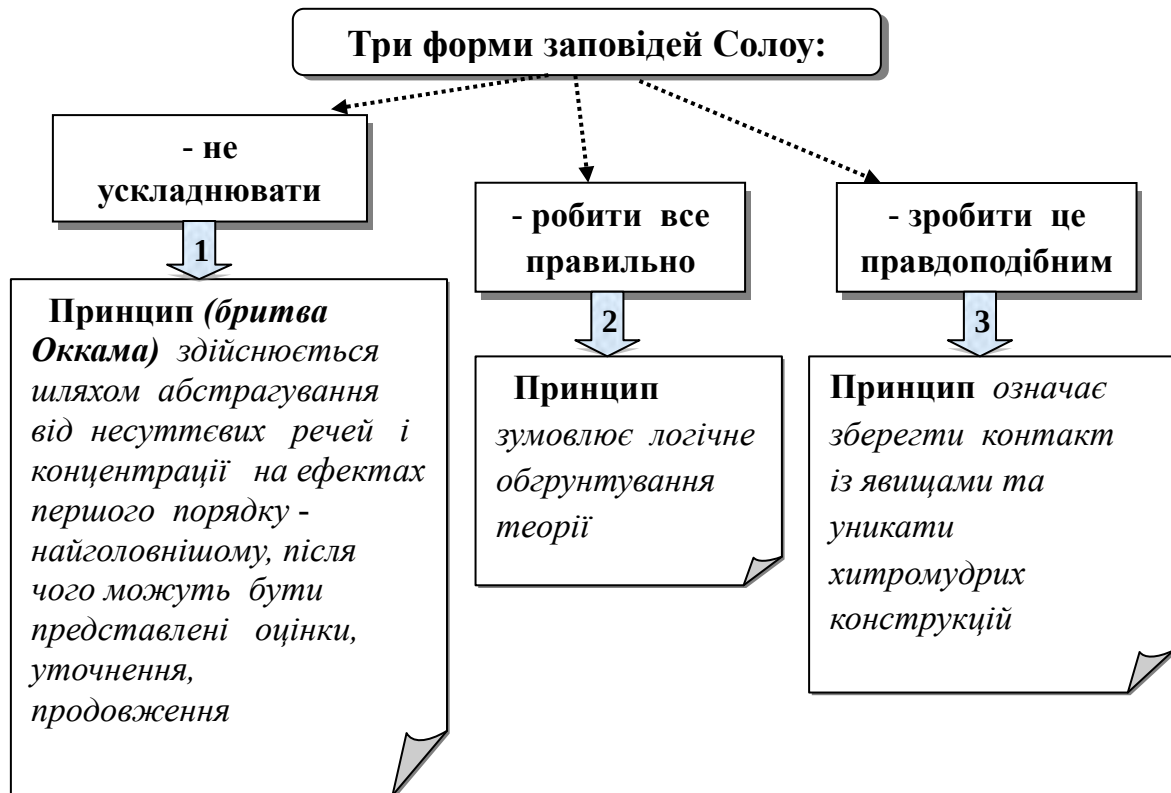

Рис.5.7. Складники заповідей Солоу

Четверту заповідь доповнив О. Вільямсон:

-отримання беззаперечних тверджень, до яких надаються відповідні (часто мікроаналітичні) дані.²⁰

Риторичний підхід у методології сформульовано Д. Макклоскі. Вважається, що даний прийом був відомий ще в античності як форма і метод аргументації та комунікації. У даний час суть риторики не змінилася. Однак зараз вона використовується в науковому плані на відміну від Греції, де риторика відносилася до мистецтва управління державою та переважала в публічних заходах. **З одного боку**, Макклоскі вказує на риторичні прийоми, з допомогою яких економісти переконують один одного в правильності своєї наукової позиції, використовуючи математичні, статистичні та інші методи.

З іншого боку, вона критикує позитивізм, якого дотримуються багато економістів у трактуванні науки та у виборі методів дослідження²¹.

²⁰ Williamson O. Pragmatic Methodology: a sketch, with applications to transaction cost economics. Journal of Economic Methodology, Vol.16. Nr. 2, 2009, p. 145-146.

²¹ Див.: Макклоскі Д. Риторика экономической науки. Втор. изд. Пер. с англ. М., СПб., 2015.

Серед сучасних методологічних концепцій економічної теорії слід виділити:

1. методологічний індивідуалізм,
2. його протилежність – *методологічний холізм*,
3. інституційний індивідуалізм.

Методологічний індивідуалізм означає пояснення суспільних явищ в термінах індивідуальної поведінки.

Принципи методологічного індивідуалізму реалізуються переважно в неокласичній економічній теорії (*мейнстрим*) у взаємозв'язку з такими його базовими постулатами:

- *модель раціонального економічного агента з наявністю усталених переваг;*
- *принцип максимізації, який визначає економічну поведінку агентів ринку у відповідності з поняттям суб'єктивної корисності;*
- *наявність конкуренції між агентами ринку;*
- *можливість досягнення ринкової рівноваги.*

Згідно з методологічним індивідуалізмом, у термінах індивідуальних дій необхідно пояснювати економічні події не тільки на мікро-, але й на макрорівні. Йдеться про інфляцію, безробіття, інші макроекономічні показники і процеси. У зв'язку з тим, що останні потребують цілісного, системного підходу для їхнього аналізу ефективнішими виявляються **принципи методологічного холізму**. П. Кайзер називає даний підхід **методологічним колективізмом**²².

Загальнонауковою основою холізму є загальна теорія систем та синергетика. Принципи холізму вперше були застосовані в інституційній течії світової економічної думки в першій половині ХХ ст. Головна увага при цьому акцентується на цілісних об'єктах (групи, асоціації, корпорації, держава, наддержавні об'єднання тощо).

Отже, за першого підходу (методологічний індивідуалізм) перевага віддається аналізу індивідуальних дій, за другого (холізм) - різноманітним інституціям.

²² Keizer P. Multidisciplinary Economics. A Methodological Account. Oxford, 2015. - P. 24

Суперечка між двома підходами зумовила появу **третього напрямку в економічній методології - інституційного індивідуалізму**. Відмітна риса даного методу полягає в тому, що індивіди діють не довільно як за методологічного індивідуалізму, а їхня поведінка є детермінованою інституціями.

Головною відмінністю інституційного індивідуалізму є пояснення людської поведінки не на основі раціоналізму, як прийнято вважати в неокласичній доктрині, а як такої, що визначається нормами та правилами (*приписами*) - **конструктивізм**.

Називають такі передумови дієвості даного напрямку економічної методології:

По-перше, існують формальні та неформальні набори інституційних правил, які впливають на взаємодію суб'єктів.

По-друге, суттєві інституційні зміни завжди є результатом незалежних та колективних дій певних суб'єктів і здійснюються в широких інституційних рамках.

Математичний апарат в економічній методології.

Історія економічної науки взагалі та економічної методології зокрема свідчить про те, що елементи математики завжди були присутні в економічних дослідженнях.

Досить згадати:

- економічну таблицю Ф. Кене (1758),
- “Математичні принципи теорії багатства” А. Курно (1835),
- систему рівнянь теорії загальної рівноваги Л. Вальраса (1874, 1877),
- «Математичну психологію» Ф. Еджворта (1881),
- математичні додатки А. Маршалла (1890) та їхніх численних послідовників у XX ст.

У повоєнні роки здійснене математичне обґрунтування моделі загальної рівноваги **Ерроу-Дебре–МакКензі**, а в кінці XX ст. - модель **Нового Макроекономічного Консенсусу**, що засвідчує постійний взаємозв'язок та взаємодію цих двох фундаментальних суспільно значимих наук – математики та економіки.

Одне з ключових методологічних положень полягає у визначенні співвідношення між теорією, математичною (економетричною) моделлю та реальним економічним світом.

Більшість теорій можуть бути реалізовані через *декілька моделей* залежно від того, яким чином задається кожен фактор. Оскільки

теорії можуть бути реалізовані за допомогою декількох моделей, зазвичай *легше протестувати модель, ніж цілу теорію*. Якщо одна модель зазнає невдачі, та ж теорія може надати іншу модель, яка буде більшою мірою співвідноситися з даними.²³

Отже, завданням теорії і методології є обґрунтування моделей, які адекватно пояснювали б реальні економічні процеси.

Загалом економісти працюють у рамках двох моделей:

-спрощених форм економічних моделей, які обрані з більш-менш епізодичних причин,

- моделей, які підходять для наявних даних різноманітної розмірності.

Водночас теоретичні моделі спираються на фундаментальні постулати, в рамках яких агенти максимізують корисність як в обчислювальному агентно-орієнтованому моделюванні.

Доволі гострими були й досі залишаються питання про доцільність вивчення методології студентами-економістами та використання математики в економіці. Так, у 1992 році Френк Ган у зв'язку із завершенням своєї каденції завідувача кафедри економіки в Кембриджському університеті звернувся до студентів, що обирають професію, із порадою уникати дискусій про математику в економіці, як чуми, а відтак вони повинні ігнорувати методологію

Подібні висловлювання продовжуються й донині, однак ідеться радше про засилля математики в економіці, з *одного боку*, та про формування методологічної парадигми, методологічного дискурсу, які покликані підтвердити статус економіки як науки в системі сучасного знання, – з *іншого*.

Обстоюваний нами бімодальний методологічний дискурс спрямований на досягнення цієї мети. Філософські начала визначають предметне поле економічної науки, її онтологічний статус та епістемологічний устрій на основі використання принципів демаркації, верифікації та фальсифікації.

Математичний інструментарій надає економічній науці необхідну строгість і точність, математичну логіку та обґрунтованість економічним аксіомам і гіпотезам, використовуючи принцип підтвердження.

ВИСНОВКИ

²³ Perri 6 and Bellamy Chr. Principles of Methodology. Research design in social science. Los Angeles, 2012.- P. 36.

Основні методологічні погляди на економічну теорію дозволяють: з одного боку, пояснювати економічне життя у всіх його вимірах – на мікро-, макро- та геоекономічному рівнях, встановлювати певні закономірності і тенденції. З іншого боку, з допомогою різноманітних методів – логічних, математичних, статистичних, комп'ютерних моделей і програм досліджуються нові явища і процеси локального чи глобального характеру, що створює передумови для накопичення емпіричного та теоретичного матеріалу, який збагачує економічну теорію, розвиває економічну науку в цілому.

ТЕМИ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Суть та структурні рівні методології (*філософський, загальнонауковий, конкретно науковий, прикладний*).
2. Філософське трактування економічної методології (*натуралістичний, конструктивістський та реалістичний підходи*).
3. Етапи розвитку економічної методології (*передісторія економічної методології 1850 - 1950 рр.; формування предмету, інституціоналізація 1970-1980 рр.; 1980 – даний час – консолідація*).
4. Основні концепції економічної методології (*методологічний індивідуалізм, методологічний холізм, інституційний індивідуалізм,*).

ТЕМА 6. АНАЛІТИЧНИЙ ТА СИСТЕМНИЙ ПІДХОДИ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

6.1. Аналітичні методи і процедури

Основою аналітичних методів є аналітична філософія. При аналітичному способі мислення дослідник розкладає інформацію на складники, структурує дані та з'ясовує їхні співвідношення між собою. Такий підхід дає можливість приймати краще рішення з усіх можливих. У давньогрецькій мові поняття «аналітика» означало мистецтво аналізу. Базові складники концепцій, що використовуються для пояснення подій, відображено на рис. 6.1.

Рис. 6.1. Складники концепцій, що описують пояснення подій та їхній зміст

Науковий прототип аналітичного підходу запозичений із природничих наук, техніками, методологічними процедурами та методиками яких користуються дослідники в галузі соціальних, у тому числі економічних наук (рис.6.2).

Методика.

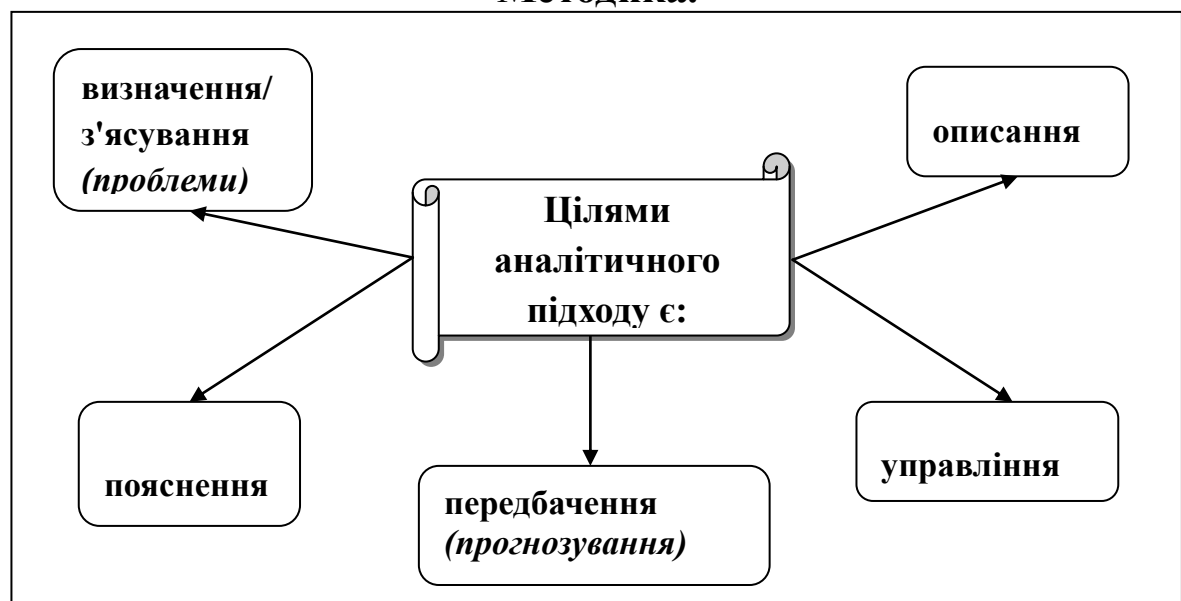

Рис.6.2. Цілі аналітичного підходу

Вищезазначені цілі впливають одна з одною. Так, **проблему** не можна описати, поки вона не буде з'ясована.

Вона не може бути пояснена, поки не описана. **Якісне прогнозування** базується на поясненні проблеми (а також її описанні).

Загальне управління дослідницьким процесом нічого не варте без **прогнозування** майбутніх результатів.

План визначення проблем.

Визначити проблему означає сформулювати її з метою подальшого описання, пояснення, прогнозування та управління процесом (**ОППУ**).

ОППУ –

1. **О** – опис.
2. **П** – пояснення.
3. **П** – передбачення (*прогнозування*).
4. **У** – управління.

**План і логіка досліджень згідно з аналітичним підходом
(рис.6.3).**

Рис.6.3. Етапи наукових досліджень згідно з аналітичним підходом

У процесі формулювання проблеми для отримання найкращого результату слід використовувати усі можливі джерела (рис.6.4).

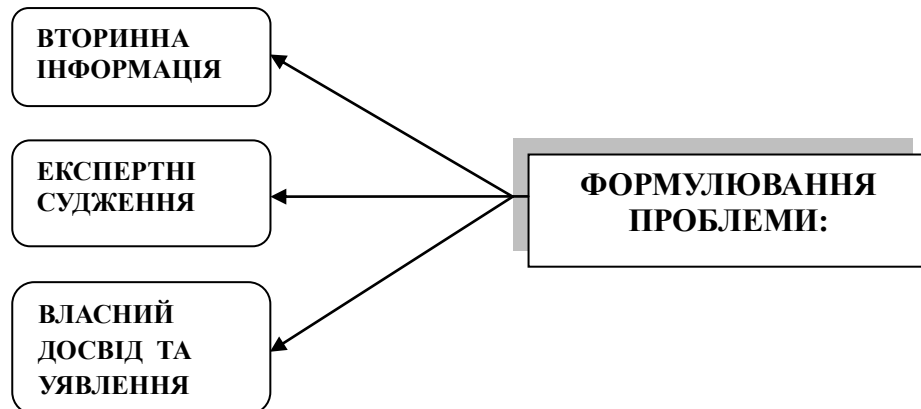

Рис. 6.4. Види джерел для формулювання проблеми

Кожна наукова розвідка повинна мати чітке *визначення проблеми* згідно з типами наукових досліджень, які використовують аналітичний метод (рис.6.5).

Рис.6.5. Основні типи досліджень

Постановка задачі має відповідати на такі запитання:

1. Що?

2. Де?
3. Як?
4. Коли?
5. Чому?
6. З якими наслідками ?

Існує різноманіття аналітичних методів дослідження (рис.6.6).

Рис. 6.6. Аналітичні методи

6.2. Генезис системного аналізу

Історія становлення і розвитку системних досліджень і системного аналізу тісно пов'язана з проблемами і тенденціями безупинного **підвищення складності** систем різної природи:

- *технічних,*
- *біологічних,*
- *соціальних,*
- *економічних та інших, з якими людина має справу в різних сферах своєї діяльності.*

Основоположником загальної теорії систем (ЗТС) являється австрійський біолог Л. фон Берталанфі. Системний аналіз охоплює різноманітні сфери та спирається на фундаментальні ідеї (рис.6.7, 6.8).

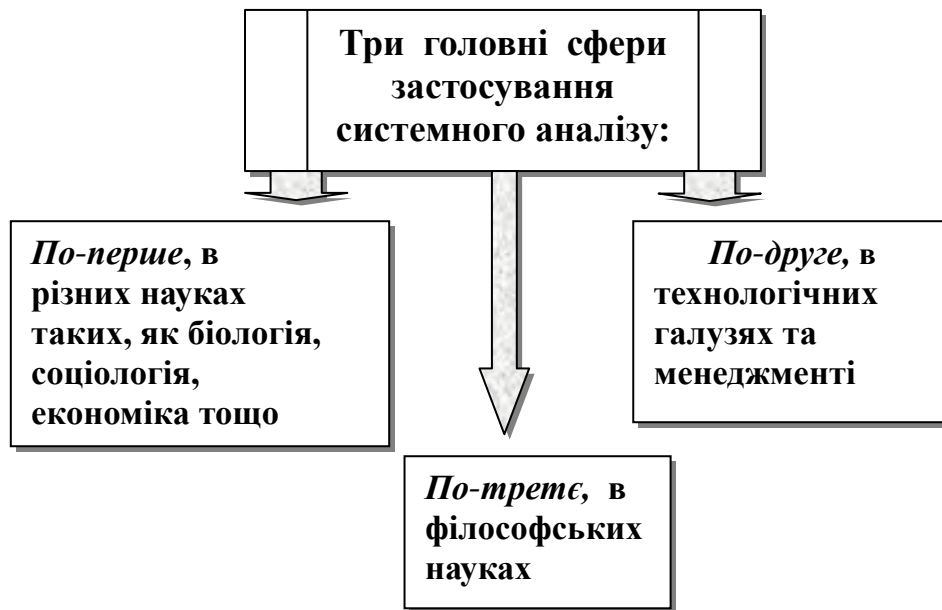

Рис.6.7. Основні сфери застосування системного аналізу
Генезис системного аналізу (СА).

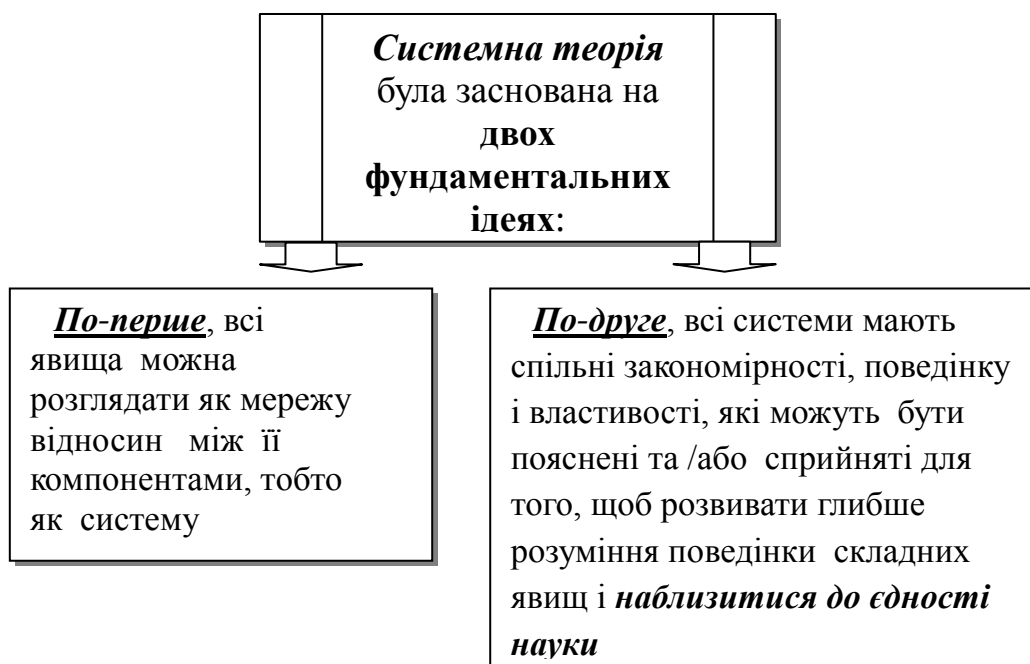

Рис.6.8. Фундаментальні ідеї системної теорії

Характерною рисою таких систем є:

- складність,
- неформалізованість низки процесів, що відбуваються в системі,
- невизначеність зовнішніх умов,

- неповнота,
- неточність,
- нечіткість вихідної інформації,
- можливість появи в процесі функціонування позаштатних, критичних і надзвичайних ситуацій з урахуванням факторів ризику, а також неповноти, неточності і невірогідності інформації (*на кшталт ситуації під час воєнних дій або економічних і фінансових криз*).

У процесі здійснення системного аналізу сучасні традиційні наукові дисципліни прийнято поділяти на дві великі групи (рис.6.9).

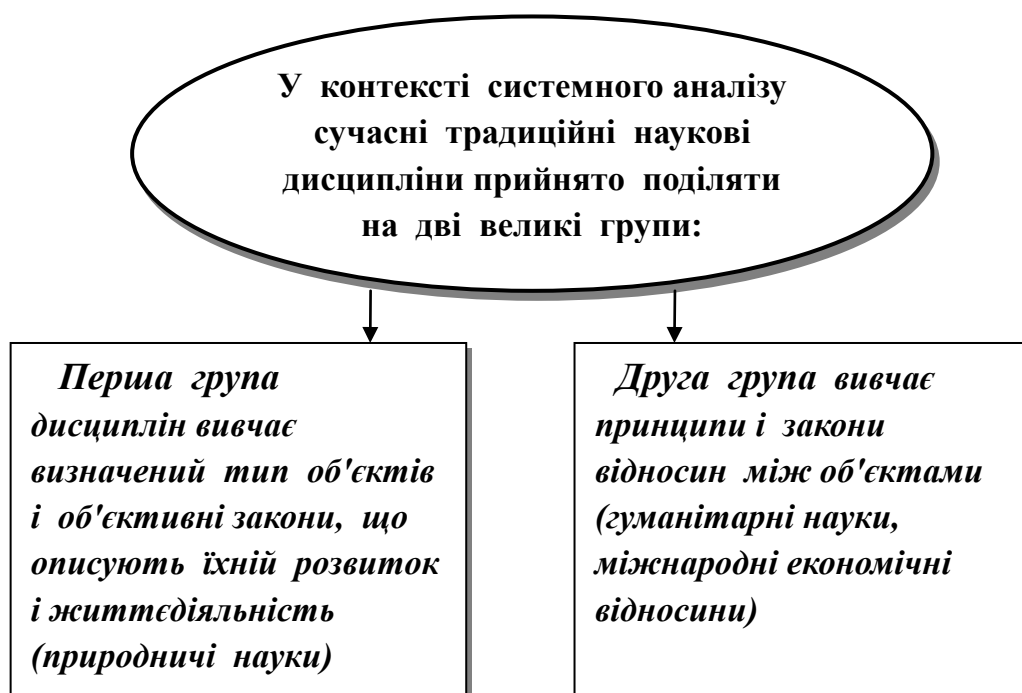

Рис. 6.9. Сучасні наукові дисципліни

Системний аналіз охоплює обидві зазначені групи і за своєю сутністю має *міждисциплінарний* характер.

Це зумовлено такими *факторами*.

По-перше, системні принципи, прийоми і методологія є принципово застосовними при дослідженні проблем, характерних практично для всіх традиційних дисциплін першої групи.

По-друге, системний аналіз має сприяти вивченню властивостей відносин між різними об'єктами, дослідженню характеристик відносин між цими об'єктами в різних умовах і ситуаціях, що характерно для другої групи дисциплін.

По-третє, системний аналіз дозволяє розглядати досліджуваний об'єкт із цілісних позицій із залученням для аналізу одночасно як властивостей елементів системи, так і властивостей відносин взаємодії між елементами системи.

Отже, системний аналіз — це погоджена сукупність:

- методологічних принципів,*
- процедур,*
- методів досліджень.*

На його основі здійснюється діалектичне пізнання загальних властивостей і особливостей міждисциплінарних системних задач і способів їхнього вирішення для одержання конкретних наукових і прикладних результатів у різних сферах людської діяльності.

Системний аналіз - це важливий етап у розвитку сучасної науки.

Він означає перехід до її багатовимірного характеру.

При цьому всебічно досліджуються:

- власне система,*
- вихідні умови її створення,*
- умови її функціонування й управління в штатних і позаштатних ситуаціях.*

За таких умов виникає необхідність:

***по-перше,** багатовимірного системного аналізу передумов зародження та розвитку системи (історія МЕВ),*

***по-друге,** багатовимірного системного аналізу власне системи як цілісного сформованого об'єкта (теорія МЕВ).*

6.3. Основні поняття СА

Системний аналіз можна інтерпретувати як прикладну наукову методологію, арсенал засобів якої базується не тільки і не стільки на аксіомах, скільки на *евристичних методах**, прийомах, алгоритмах.

Системний аналіз на відміну від аксіоматичних дисциплін ставить прямо протилежну мету дослідження: є практична задача, для якої відомі фізичні, технологічні, економічні й інші обмеження.

Потрібно знайти систему прийомів і методів, що дозволять одержати вирішення задачі з:

* Евристика - наука, що вивчає продуктивне, творче мислення.

- прийнятною точністю,
- за припустимий час,
- за прийнятних витрат усіх видів ресурсів (система витрати - випуск).

Синергійний ефект системи має свою структуру (рис.6.10).

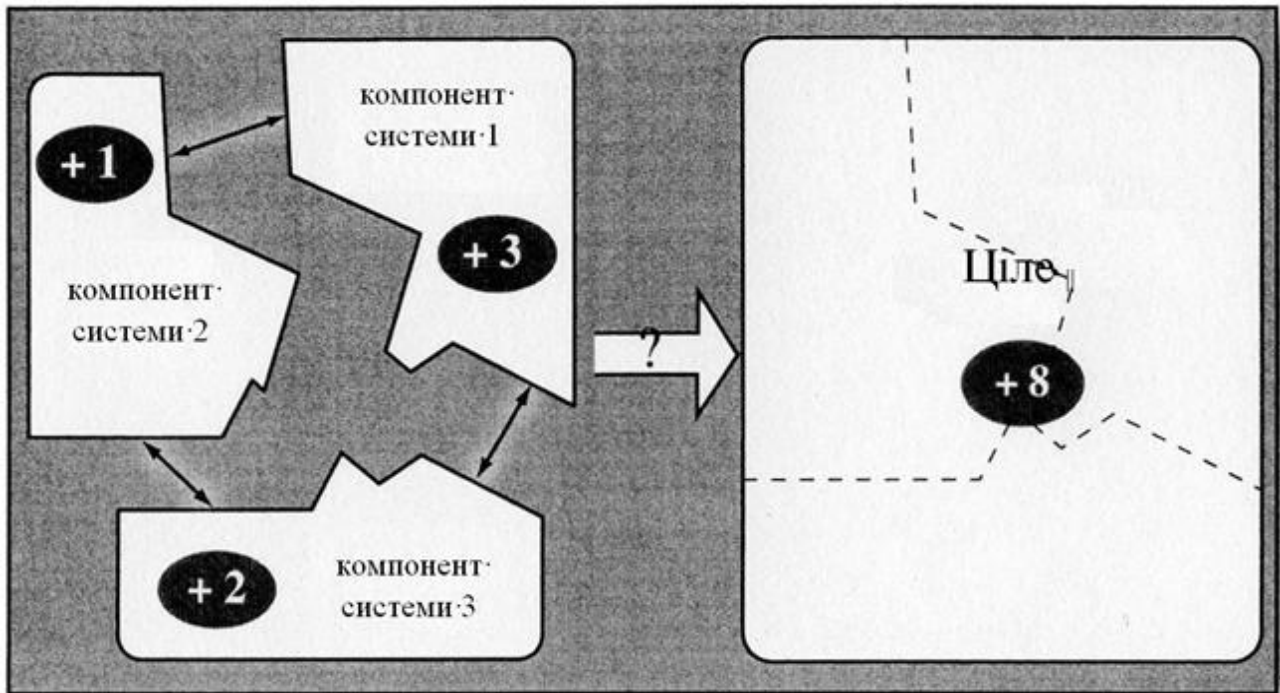

Рис.6.10. Структура формування синергійного ефекту системи

Основні поняття системного аналізу.

Для типологізації систем використовують два основні поняття:

- *структуру і*
- *функцію.*

Структура – організація зв'язків між підсистемами та елементами, а також склад даних підсистем та елементів, кожному з яких відповідає певна функція.

Функція – (лат. *functio* – виконання, здійснення) – діяльність, роль об'єкта в рамках певної системи, до якої він належить.

У системному підході функція розглядається в тісному зв'язку з поняттям структури. В економічних дослідженнях популярними є структурно-функціональні зв'язки.

6.4. Типологізація систем

1.Складна система - упорядкована сукупність структурно та функціонально взаємозалежних систем (*підсистем*) - **фірма**.

2.Велика система - упорядкована сукупність структурно та функціонально взаємозалежних складних систем (**економіка галузі**).

3.Надвелика (найбільша) система - упорядкована сукупність структурно та функціонально взаємозалежних великих систем (**економіка країни**).

4.Глобальна система - упорядкована сукупність структурно та функціонально взаємозалежних найбільших систем (**економіка ЄС**).

5.Глобальна суперсистема–упорядкована сукупність структурно та функціонально взаємозалежних глобальних систем (**економіка світу**).

Система являє собою набір компонентів, які можна віднести до підсистем і відносин між ними (наприклад, ЄС - рис. 6.11).

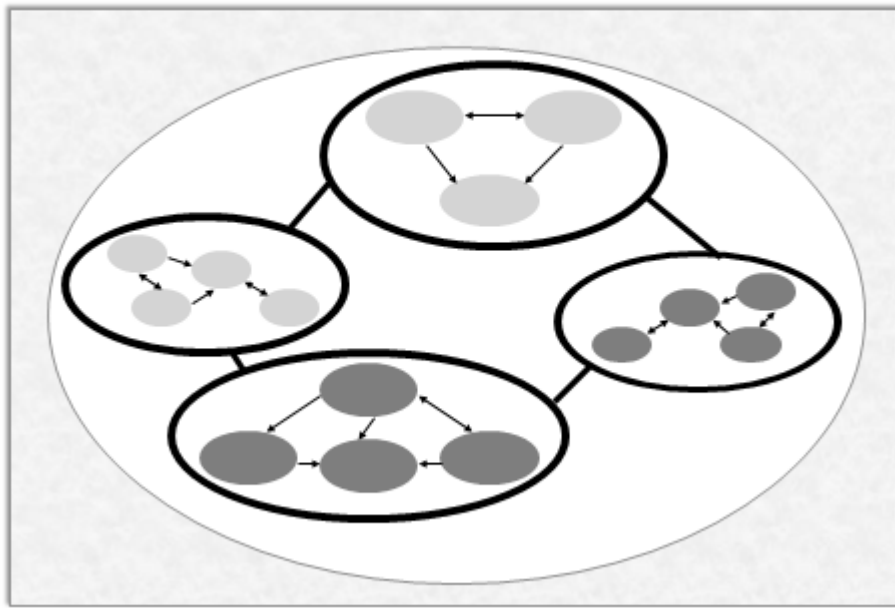

Рис. 6.11. Складна економічна система

Існують **відкриті** та **закриті** системи. ***Відкриті системи*** вивчаються в контексті їхнього навколишнього середовища; ***закриті системи*** не взаємодіють із зовнішнім середовищем.

Економіка, як правило, не буває закритою системою.

Системне середовище.

Системне середовище – це те, що лежить за межами «кордону» системи. Це середовище, як правило, розглядається як зовнішні фактори, які важливі для розгляду системи (для України – ЄС).

Відкриті системи.

Існує вісім характеристик, які є зразком для всіх соціальних організацій, що розглядаються як відкриті системи:

- 1) Система імпортує енергію в себе з навколишнього середовища. Енергія складається з ресурсів, сировини, компетентності тощо.
- 2) Система опрацьовує ресурси та перетворює їх на продукти, які поставляються в різних формах до навколишнього середовища.

3) Діяльність має циклічний характер; існують залежні відносини між входом і виходом системи.

4) Негативна ентропія в живих системах означає, що вони, як правило, розпадаються. Протидією даному процесу є організація імпорту ресурсів та енергії з навколишнього середовища (*колишній СРСР, країни Центрально-Східної Європи*).

5) Інформація та зворотний зв'язок дозволяють контролювати діяльність організації в певних критичних межах.

6) Баланс (*гомеостаз*) між різними компонентами системи повинен існувати таким чином, щоб взаємодія з навколишнім середовищем зберігалася.

7) Диференціація, інтеграція та координація необхідні при формуванні складних взаємин з навколишнім середовищем і намаганнях імплементувати зовнішні параметри у власну структуру системи.

8) Система може досягти своїх цілей по-різному. Вона може прийти до того ж результату через різні типи структур.

У системному підході сформульовано **закон необхідної різноманітності**. Його суть – *для виживання системи в ній повинна бути щонайменше така кількість різноманіття як і в зовнішньому середовищі*.

Джерелами механізму різноманіття можуть бути удосконалення власної позиції чи запровадження детальнішого різноманіття за необхідності; запровадження селективних критеріїв, які в механізмі різноманіття добре відображають зовнішнє середовище, а які неналежним чином²⁴.

Системне середовище.

Велика кількість теорій системного підходу з'ясовують як система повинна діяти в даному середовищі. Чим більше ускладнень є ззовні, тим більш гнучкою система повинна бути зсередини (*світові фінансові кризи, воєнно-економічна ситуація в Україні та ін.*).

²⁴ Arbner I. and Bjerke B. Methodology for creating business knowledge. 3rd Edition. Los Angeles, 2009, p. 107-108.

Так, Н.Луман, розглядаючи взаємодію системи із зовнішнім середовищем, використовує термін системна раціональність і пропонує декілька стратегій такої взаємодії²⁵.

По-перше, задля власного позиціонування в надскладному навколишньому світі система замінює об'єктивну ситуацію суб'єктивною.

У випадку пошуку джерел, механізмів повоєнного економічного відновлення Україна здійснює селективну стратегію взаємодії з навколишнім світом, орієнтуючись, насамперед, на стратегічних партнерів і союзників, інституалізуючи дані відносини шляхом проведення конференцій, спільної розробки економічних програм і проєктів.

По-друге, функціонально еквівалентна стратегія має враховувати часовий і змістовий виміри, оскільки потреба в економічному відновленні існує вже зараз під час воєнних дій, не чекаючи завершення війни.

Для поступового, але неухильного наближення до ЄС, Україна повинна відповідати Маастрихтським критеріям приєднання до ЄС економічного змісту та Копенгагенським критеріям соціального змісту.

Крім того мають бути виконані головні положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і вимоги ЄС щодо України як кандидата до членства в Союзі. Останні на даному етапі набувають вирішального, пріоритетного значення.

По-третє, як підкреслює Н. Луман, базовою стратегією є не лише диференціація навколишнього світу, але і внутрішня диференціація системи.

Її суть полягає в тому, щоб:

з *одного боку*, докалізувати дестабілізуючий вплив навколишнього світу, в нашому випадку російської агресії,

з *іншого боку*, адаптувати вітчизняну політичну, соціально-економічну, інституційну системи до ЄС у відповідності з Маастрихтськими та Копенгагенськими критеріями конвергенції та вибудувати воєнну систему згідно з вимогами НАТО.

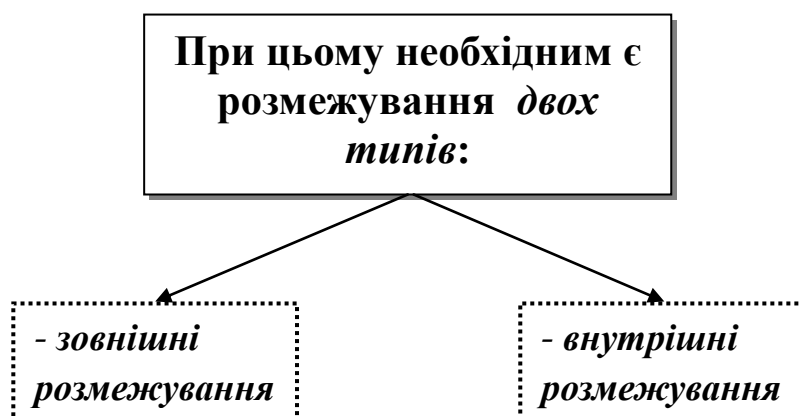
²⁵ Луман Н. Поняття цілі і системна раціональність: щодо функцій цілей у соціальних системах. Пер. з нім. К., 2011, с. 149-153.

Зазначені стратегії є функціонально еквівалентними і практично завжди виступають у комбінації.

Принципи створення системних знань.

Перший принцип (сукупність) полягає в тому, що важливо підкреслити системність складного світу, в якому його частини сукупності (*тотальності*) залежать одна від одної.

Другий принцип (складність) полягає в тому, що існує межа щодо того, як багато деталей можна розглядати в картині системи. *Кожна модель або інтерпретація системи є обмеженою картиною реальності, реальної чи уявної.*

Делімітація може бути органічною або штучною задля вирішення певних науково-дослідних задач (*моделі торгівлі, експериментальна економіка*).

Третій принцип (відносність) фокусує увагу на тому, що кожна системна картина стає частково залежною від того, хто будує її. Даний принцип стосується переважно наукових досліджень.

ВИСНОВКИ

Аналітичний підхід – це методологія, яка пояснює причинно-наслідкові зв'язки явищ/подій реальності, що розглядається як фактична (factive). Ґрунтується на аналітичній філософії та використовує відповідні принципи, методи і моделі.

Загальні системні теорії – це теорії систем у цілому - як альтернатива теорій різних класів систем, вони не відображають конкретні реальні системи.

Конкретні системні теорії (*економіка, МЕВ*) – це теорії меншого ступеня загальності і відносяться до конкретних видів реальної системи або, навіть, однієї реальної системи.

Системний підхід, системний аналіз дозволяє досліджувати усі форми і підрозділи МЕВ як органічних сукупностей у контексті:

- основних складників,
- ієрархічних рівнів,
- генетично – структурних зв'язків тощо.

ТЕМИ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

- 1.Цілі аналітичного підходу. План і логіка досліджень згідно з аналітичним підходом.
- 2.Дедукція, індукція, верифікація в аналітичному підході. Циклічний характер створення знань.
- 3.Три основних типи досліджень: пошукові, описові, пояснювальні.
- 4.Основні поняття системного аналізу. Структурні і функціональні зв'язки. Синергійний ефект системи.
- 5.Принципи створення системних знань. Сукупність, складність, відносність. Закон необхідної різноманітності.

ТЕМА 7. ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ (МТ)

7.1. Моделі загальної рівноваги

У системі міжнародної торгівлі застосовуються принципи і методи економічної методології з урахуванням особливостей даної сфери. Зокрема, метод дедукції базується на аксіоматичній основі, на наборі припущень і абстракцій.

Усі теорії МТ використовують факторну логіку, тобто аналізують капітал і працю у різних вимірах. В економічній літературі порівнюються дві логіки міжнародної торгівлі – А. Сміта і Д. Рікардо.

Згідно зі Смітівською логікою торгівлі, обмін виникає внаслідок переваг спеціалізації. Спостережувані відмінності між торговими партнерами є наслідком їхньої відповідної спеціалізації, а не вихідним пунктом.

Помилкове уявлення про те, що Рікардо і Сміт мали протилежну логіку торгівлі, було створено так званою *моделлю торгівлі Рікардо в сучасних економічних підручниках*.

Точне розуміння числового прикладу в **«Принципах політичної економії та оподаткування»** безсумнівно доводить, що Рікардо спирався на те саме правило спеціалізації, що й Сміт для підкреслення прибутків від торгівлі.

Відповідно до цього правила, яке називається *класичним правилом спеціалізації*, країні вигідно імпортувати товари, коли вони можуть бути отримані в обмін на експорт, виробництво якого тягне за собою менші реальні витрати в порівнянні з домашнім виробництвом такої ж кількості імпортованого товару.

Це правило лежить в основі **теорії продуктивності торгівлі Сміта - Мілля (А.Ф.)**.

Два нових положення **Рікардо** у відомому числовому прикладі - *незастосування трудової теорії вартості в міжнародних обмінах і розуміння порівняльних переваг* - не є відступом від логіки торгівлі Сміта. Рікардо насправді дотримувався логіки торгівлі, яку Сміт виклав у «Багатстві народів»²⁶.

В аналізі міжнародної торгівлі використовується базова модель економіки, відома під назвою *моделі загальної рівноваги або стандартної моделі міжнародної торгівлі*.

Загальна рівновага передбачає, що обсяги виробництва, споживання, зовнішньої торгівлі та ціни для всіх товарів, що виробля-

²⁶ Див. : Meoqui J. M. Comparative advantage and the Labor theory of value. ideas.repec.org/p/pramprapa/27099.htm

ються і споживаються в країні, визначаються одночасно.

Переваги та недоліки моделі загальної рівноваги відображені на рис. 7.1.

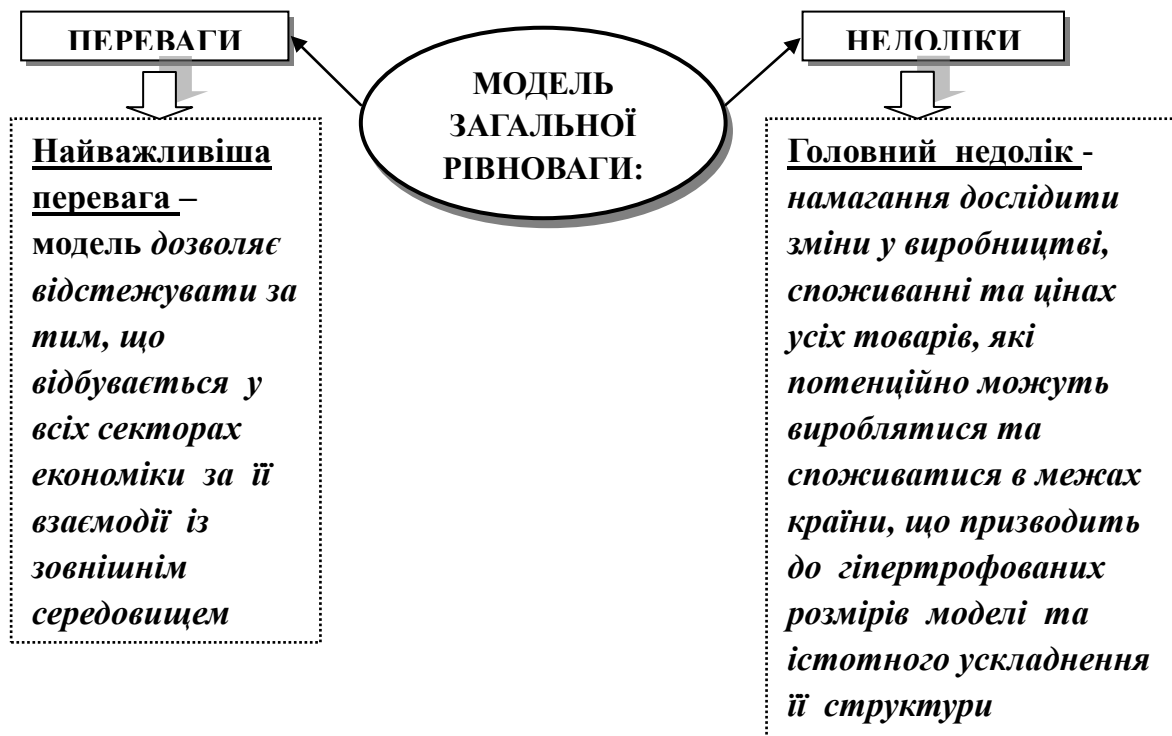

Рис.7.1. Модель загальної рівноваги: переваги та недоліки

	Обчислювані моделі загальної рівноваги (CGE- computable general equilibrium) — це клас економічних моделей, які використовують фактичні економічні дані для оцінки того, як економіка може відреагувати на зміни <i>політики, технології</i> чи інших зовнішніх факторів.	
--	---	--

Моделі CGE також називають моделями AGE (*applied general equilibrium -застосована загальна рівновага*).

Модель CGE складається з рівнянь, що описують змінні моделі, і бази даних (зазвичай дуже детальної), що узгоджується з цими рівняннями (рис.7.2). Економічний зміст рівнянь є неокласичним за своїм характером, часто передбачаючи поведінку виробників, що

мінімізують витрати, ціноутворення за середніми витратами, вимоги домогосподарств тощо.

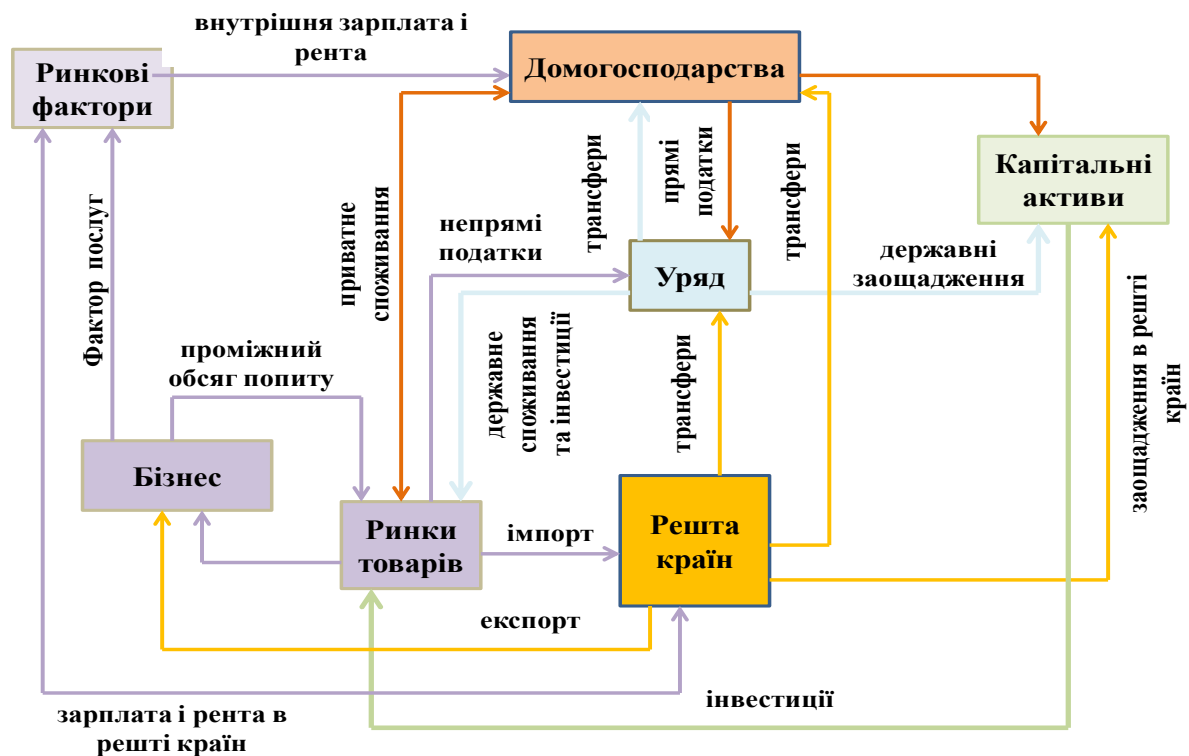

Рис. 7.2. Обчислювальна модель загальної рівноваги

Однак моделі CGE не завжди відповідають теоретичній парадигмі загальної рівноваги.

Наприклад, вони можуть дозволяти:

1. недосконалу конкуренцію (монопольне ціноутворення);
2. попити, на які не впливає ціна (наприклад, державні закупівлі).

Моделі CGE є похідними від моделей витрати-випуск, запроваджених В. Леонтьєвим. Вони широко використовуються для аналізу торговельної політики.

Однією з найвідоміших моделей CGE є **глобальна модель світової торгівлі GTAP (Global Trade Analysis Project)**.

Ранні моделі CGE часто вирішувалися за допомогою програми, написаної спеціально для цієї конкретної моделі. Моделі були дорогими у виготовленні та іноді вони виглядали як «чорна скринька» для сторонніх.

Зараз більшість моделей CGE сформульовано та вирішено за допомогою однієї з програмних систем **GAMS (The General Algebraic**

Modeling System) або **GEMPACK** (*General Equilibrium Modeling PACKage*).

Моделі **CGE** завжди містять більше змінних, ніж рівнянь, тому деякі змінні встановлюються поза моделлю. Ці змінні називаються *екзогенними*; залишок, визначений моделлю, називається *ендогенним*.

Вибір змінних, які мають бути екзогенними, називається замиканням моделі.

Наприклад, деякі розробники моделей утримують зайнятість і торговий баланс фіксованими; інші дозволяють змінювати їх.

Змінні, що визначають технологію, смаки споживачів та державні інструменти (наприклад, ставки податків), зазвичай є екзогенними.

GTAP (*The Global Trade Analysis Project*) — це глобальна мережа дослідників (*важлива для університетів, міжнародних організацій, міністерств економіки та докілья/ресурсів*), яка здійснює аналіз міжнародної економічної політики, включаючи торговельну політику, кліматичну політику і зв'язки глобалізації з нерівністю та зайнятістю. Консорціум створює глобальну економічну базу даних (**GTAP Data Base**), яка широко використовується в дослідницькій спільноті для вивчення перспективної міжнародної економічної політики.

Центральним елементом GTAP є великомасштабна база даних, яка використовується членами консорціуму для координації з Центром аналізу глобальної торгівлі.

Зазначені дані є основними структурними вхідними матеріалами для широкого кола моделей глобальної економічної політики та відповідних програм: *дослідження змін клімату та використання ресурсів, включаючи дослідження регіональної економічної інтеграції, наслідки глобалізації тощо.*

До консорціуму входять відомі інститути глобального управління та досліджень, такі як:

1. Світовий банк ,
2. Європейська комісія,
3. Світова організація торгівлі,
4. Міжнародний валютний фонд,
5. Спільна програма Массачусетського технологічного інституту з науки і політики глобальних змін,

6. Конференція ООН з торгівлі і розвитку,

7. Організація економічного співробітництва і розвитку.

Центр аналізу глобальної торгівлі також пропонує курси з практичного аналізу економічної політики на основі моделей. Він включає курси з базового обчислювального моделювання та динамічного моделювання загальної рівноваги.

Стандартна модель GTAP, що зв'язує базу даних із базовою системою загальної рівноваги, була розроблена з пакетом програмного забезпечення GEMPACK, але також реалізована з використанням набору програмного забезпечення GAMS (*The General Algebraic Modeling System*). Центр також організовує масштабну щорічну конференцію з моделювання глобальної економічної політики.

Так виглядає короткий огляд *моделей загальної рівноваги*:

1. Обчислювальна модель загальної рівноваги (CGE).
2. Глобальна модель аналізу торгівлі GTAP.
3. Програмні системи:
 - а) GAMS (*The General Algebraic Modeling System*),
 - б) GEMPACK (*General Equilibrium Modeling PACKage*).

7.2. Кількісна інтерпретація міжнародних торговельних відносин

Модель внутрішньогалузевої торгівлі. Індекс Грубела-Ллойда.

У своєму дослідженні внутрішньогалузевої торгівлі Грубел і Ллойд використали показник для її вимірювання:

$$B = 1 - \frac{|X-M|}{X+M}, \text{ де} \quad (7.1)$$

B означає рівень внутрішньогалузевої торгівлі,

X та **M** – відповідно експортні та імпортні продукти, що належать до однієї галузі.

Даний індекс відображає торгівлю між країнами в рамках однієї галузі.

Універсальна формула розрахунку індексу внутрішньогалузевої торгівлі:

$$B = \left(1 - \frac{\sum_{j=1}^n |X_j - M_j|}{\sum_{j=1}^n (X_j + M_j)} \right) \times 100, \text{ де } (7.2)$$

j – певна галузь економіки,

n – кількість різноманітних галузей.

Даний індекс відображає торгівлю між суміжними галузями промисловості, сільського господарства чи сфери послуг.

Умови торгівлі визначаються на основі співвідношення індексів цін експорту країни до індексу цін імпорту²⁷.

$$N = (P_x : P_m) \times 100, \text{ де } (7.3)$$

N – умови торгівлі;

P_x – індекс цін експорту країни;

P_m – індексу цін імпорту.

Наприклад, (цифри умовні) індекс цін експорту становив у 2022р. 95 у порівнянні з 2010 р., а імпорту - 110, умови торгівлі дорівнюватимуть:

$$N = (95):(110) \times 100 = 86,36$$

Це означає, що **ціни експорту** за даний період **знизилися майже на 14%** у порівнянні з цінами імпорту.

Звідси можна вирахувати приріст чи втрати національного доходу від зміни умов торгівлі.

$$I = (P_x : P_m) Q_x, \text{ де } (7.4)$$

I – індекс національного доходу

Q_x – індекс обсягу експорту за даний період.

Тепер можна порахувати **динаміку національного доходу** в залежності від індексу обсягу експорту, який зріс за цей період від **100 до 120**. Відштовхуємося від формули **(7.3)**.

$$I = (95:110) \times 120 = 103,64$$

²⁷ Salvatore D. International Economics. Trade and Finance. Eleventh edition. International Student Version. Singapore, 2014, p. 326-327.

Це означає, що навіть за ситуації певного погіршення умов торгівлі доходи від експорту збільшилися.

Умови торгівлі мають ще деякі виміри, пов'язані з продуктивністю експортного сектору **Z**.

На цій основі визначаються одиничні умови торгівлі **S**.

$$S = (P_x/P_m)Z_x, \text{ де} \quad (7.5)$$

Z_x – індекс продуктивності вітчизняного експортного сектору (залежить від продуктивності фірм чи навіть галузі).

Якщо індекс продуктивності експортного сектору зріс у 2022 р. до 130 у порівнянні з 2010 р., тоді одиничні умови торгівлі становитимуть:

$$S = (95/110) \times 130 = 112,27$$

Даний результат означає, що в 2022 р. країна отримала на **12, 27%** більше імпорту на одиницю внутрішніх факторів (*капіталу і праці*), використаних у її експорті, ніж у 2010 р.

Нарешті, ще один показник віддзеркалює важливу роль умов торгівлі в економічній системі країни, а саме: **подвійний фактор умов торгівлі D**.

$$D = (P_x:P_m)(Z_x:Z_m)100, \text{ де} \quad (7.6)$$

Z_m – індекс продуктивності імпорту.

Подвійний фактор умов торгівлі показує скільки внутрішніх факторів, використаних у національному експорті, припадає на одиницю зовнішніх факторів, втілених у імпорті.

Припустивши, що **Z_m** збільшився з 2010 до 2022 р. від 100 до 105, отримаємо:

$$D = (95/110) \times (130/105) = (0,8636 \times 1,2381) \times 100 = 106,92$$

Індекс відкритості економіки:

$$O = (X+M)/Y, \text{ де} \quad (7.7)$$

O - відкритість економіки;

X - обсяг експорту;

M - обсяг імпорту;

Y - ВВП країни.

Імпортна проникливість (*глибина*) певного товару країни:

$$m_{jt} = m_{jt}/c_{jt}, \text{ де } (7.8)$$

m_{jt} - імпорт певного товару j в часі t ;

c_{jt} - обсяг внутрішнього споживання даного товару у цьому ж періоді.

Імпортна проникливість галузі набуває вигляду:

$$\alpha_{kt} = (m_{kt} Z_{jk}) / Y_{kt}, \text{ де } (7.9)$$

α_{kt} - галузь k в часі t ;

m_k - товарна проникливість імпорту в галузі k ;

Y_k - обсяг випуску галузі k ;

Z_{jk} - обсяг споживання продукції галузі k .

Індекс експортної спеціалізації країни:

$$I_{es} = E_{qi} / E_{qw}, \text{ де } (7.10)$$

E_{qi} - експортна квота країни;

E_{qw} - експортна квота світу.

У даний час *експортна квота України* становить приблизно **50%**, *експортна квота світу* – приблизно **25 %**.

За даних припущень, *індекс експортної спеціалізації України* становить **2**.

Індекс вертикальної спеціалізації Гуммельса.

$$VS_k^i = \left(\frac{I_k^i}{Y_k^i} \right) \times E_k^i, \text{ де } (7.11)$$

i - країна;

k - сектор (галузь);

E_k^i - експорт галузі k ;
 I_k^i - обсяг імпорту галузі k ;
 Y_k^i - загальний випуск галузі k .

Показник у чисельнику означає *внесок імпорту галузі у загальний випуск*. Якщо галузь не здійснює імпорт, рівень її вертикальної спеціалізації дорівнює 0.

Аналогічним чином вимірюється ***вертикальна спеціалізація на рівні країни:***

$$VS^i = \sum_k VS_k^i, \quad (7.12)$$

Тобто вертикальна спеціалізація країни дорівнює сумі вертикальної спеціалізації галузей.

Індекс виявленої порівняльної переваги (індекс Баласси).

$$RCA = (x_{ij}/X_i) : (x_{wj}/X_w), \text{ де } \quad (7.13)$$

x_{ij} та x_{wj} - експорт галузі j країни i та світу w ;
 X_i та X_w - загальний експорт країни i та світу w .

Регіональна інтенсивність торгівлі.

Для розрахунку індексу регіональної інтенсивності торгівлі використовуються такі показники щодо експорту:

x_k^{ij} - експорт країни i товару k до країни j ;
 x^{ij} - весь експорт країни i до країни j ;
 x_k^i - експорт країни i товару k до решти світу;
 x^i - експорт країни i усіх товарів до решти світу.

Індекс регіональної інтенсивності експорту набуває такого вигляду:

$$R_k^{ij} = \frac{x_k^{ij}/x_k^i}{x^{ij}/x^i} \quad (7.14)$$

Аналогічний індекс розраховується для імпорту.

У чисельнику формули маємо співвідношення експорту країни i товару k до країни j та експорт країни i товару k до решти світу.

У знаменнику – співвідношення експорту країни i усіх товарів до країни j та експорт країни i усіх товарів до решти світу.

Імпортна комплементарність між країнами i та j .

$$c^{ij} = 100 \left[1 - \sum_{k=1}^m |m_k^i - x_k^j| / 2 \right], \text{ де } (7.15)$$

m_k^i – частка імпорту країни i товару k у світовому імпорті;
 x_k^j – частка експорту країни j товару k у світовому експорті.

Формула ефективного протекціонізму, що сприяє економічному зростанню і добробуту²⁸.

$$g = t - a_i t_j : 1 - a_i, \text{ де } (7.16)$$

g - рівень ефективного захисту кінцевого товару;
 t - номінальний рівень тарифу споживаного кінцевого товару;
 a_i - частка імпортного товару в ціні кінцевого товару за відсутності тарифу;
 t_j - номінальний тариф на імпортований товар.

Припустимо, що

1. $t = 10\%$ або $0,1$;
2. $a_i = \$80/\$100 = 0,8$;
3. $t_j = 0$, *тоді*:

$$g = 0,1 - 0,8(0) / 1 - 0,8 = 0,1 - 0 / 0,2 = 0,1 / 0,2 = 0,5 \text{ або } 50\%.$$

За умов запровадження номінального тарифу в 5% , **ефективний тариф становитиме 30%** , якщо ж номінальний тариф підніметься до 20% , **ефективний тариф матиме від'ємний показник – (-30%)** .

Міжнародна класифікація нетарифних заходів (UNCTAD, 2010).

Таблиця 7.1

²⁸ Salvatore D. International Economics. Trade and Finance. Eleventh edition. International Student Version. Singapore, 2014.- P.220.

Вимірювання ефектів нетарифних заходів

A	Санітарні та фітосанітарні заходи	I	Інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею
B	Технічні бар'єри в торгівлі	G	Розподільчі обмеження
C	Попередня інспекція та інші формальності	K	Пост-торговельні обмеження
D	Ціновий контроль	L	Субсидії за винятком експортних
I	Ліцензії, квоти, заборони, інші кількісні обмеження	M	Обмеження державних закупівель
F	Нарахування, податки та інші паратарифні заходи	N	Інтелектуальна власність
G	Фінансові заходи	O	Правила походження
H	Антиконкурентні заходи	P	Заходи, пов'язані з експортом

Рис.7.3.показує специфіку використання базових методів визначення тарифних еквівалентів нетарифних заходів.

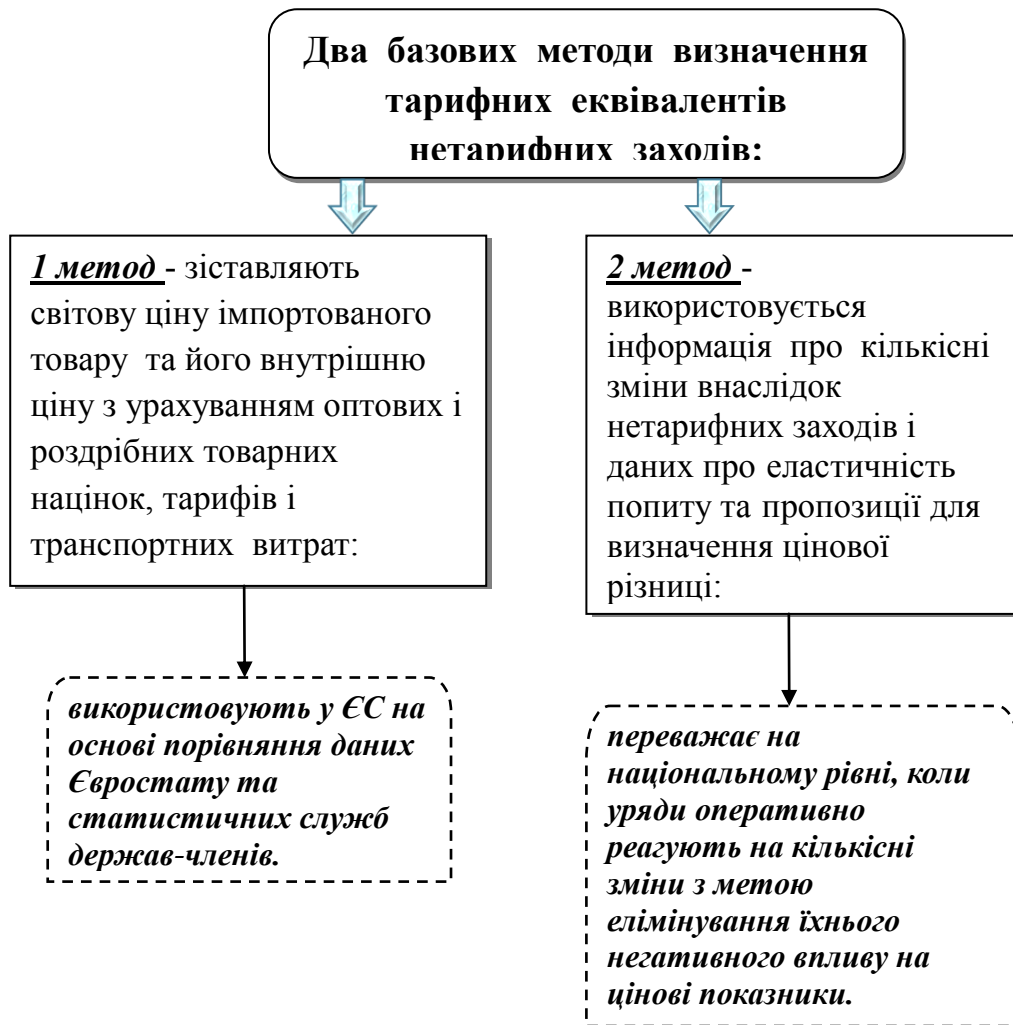

Рис.7.3. Базові методи визначення тарифних еквівалентів нетарифних заходів

Вимірювання ефектів нетарифних бар'єрів.

$$\ln X_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 \ln(1 + \tau_{ijt}) + \beta_2 \ln Q_{ijt} + \beta_3 \ln GDP_{it} + \beta_4 \ln GDP_{jt} + \beta_5 \ln dist_{ij} + \beta_6 I_i + \beta_7 I_j + \sum_{l=1}^T \beta_{7+l} I_l + u_{ijt}, \text{ де} \quad (7.17)$$

X_{ijt} – експорт країни i до країни j у період t ;

τ_{ijt} – тариф для країни j у країні i ;

Q_{ijt} – квота, що запроваджується країною i для країни j ;

GDP_{it} – ВВП країни i ;

GDP_{jt} – ВВП країни j ;

$dist_{ij}$ – відстань між країнами i та j ;

I – змінна, що відображає специфіку країн i та j ;

$\beta_0 - \beta_7$ – середньгеометрично зважені коефіцієнти;

u_{ij} – витрати на впровадження квоти.

Спрощений варіант вимірювання тарифного еквівалента нетарифних бар'єрів (метод цінового розриву).

$$TE_{ntm} = (p_d / p_w) - (1 + \tau + c), \text{ де } (7.18)$$

TE – тарифний еквівалент;

ntm – нетарифні заходи;

P_d – внутрішня ціна;

P_w – світова ціна;

τ – адвалерний тариф;

c – граничні транспортні витрати ($Cif/\Phiоб$).

Суть цінового розриву полягає у визначенні впливу нетарифних заходів на внутрішню ціну у порівнянні з довідковою (зовнішньою) ціною.

Різниця між внутрішньою ціною, отриманою внаслідок запровадження нетарифного заходу, та довідковою ціною і становить **ефект нетарифного заходу**.

Тарифний еквівалент нетарифного заходу, як впливає з формули, являє собою співвідношення різниці між внутрішньою та довідковою цінами та суми адвалерного тарифу і граничних транспортних витрат.

Урядові субсидії (p_r), хоч і порушують безперешкодну торгівлю, на відміну від імпортного контролю **збільшують доходи на одиницю товару**.

Найпоширеніший спосіб вимірювання впливу таких субсидій полягає у вираженні їх у відсотках від вартості одиниці проданого товару (p_c).

Найпоширеніший спосіб вимірювання впливу таких субсидій полягає у вираженні їх у відсотках від вартості одиниці проданого товару (p_c).

Зокрема, *еквівалент адвалерної субсидії s* може мати такий вигляд:

$$s = (p_r - p_c) / p_c \quad (7.19)$$

У такий спосіб розраховують еквівалент субсидії.

Отже, *нетарифні засоби та методи регулювання міжнародної торгівлі відіграють суттєву роль у сучасній торговельній політиці*, що спонукає до їхнього глибокого теоретичного осмислення та гнучкого і виваженого застосування на практиці.

7.3. Гравітаційні рівняння міжнародної торгівлі

Гравітаційна модель міжнародної торгівлі

Останнім часом широкої популярності набула гравітаційна модель міжнародної торгівлі. Вона має прикладний характер і не зовсім вписується в класичні, некласичні та постнекласичні економічні моделі і теорії.

Водночас гравітаційна модель є в даний час чи не найпопулярнішою в наукових дослідженнях щодо моделювання та прогнозування міжнародних торговельних потоків товарів і послуг різного гео економічного спрямування та системно-структурного розташування.

Базова модель для вивчення міжнародних торговельних потоків виглядає так:

$$X_{ij} = \beta_0 Y_i^{\beta_1} N_i^{\beta_2} Y_j^{\beta_3} N_j^{\beta_4} D_{ij}^{\beta_5} P_{ij}^{\beta_6}, \quad \text{де} \quad (7.20)$$

X_{ij} – торговельні потоки між країною i та j ,

β_0 – константа,

β_1 – β_6 – коефіцієнти, середні геометричні зважені,

Y_i та Y_j – ВВП в країнах,

N_i та N_j – населення в країнах,

D_{ij} – відстань між країнами,

P_{ij} – наявні преференційні фактори в торгівлі між країнами i та j .

Стандартне гравітаційне рівняння міжнародної торгівлі:

$$\text{Log}(VOT_{ij}) = \alpha + \beta_1 \log(GDP_i \times GDP_j) + \beta_2 \log(GNPPC_i \times GNPPC_j) + \gamma \log(DIST_{ij}) + \sum_k \delta_k CNTG_{ij}^k + \sum_r \eta_r RGN^r_{ij} + u_{ij}, \quad \text{де} \quad (7.21)$$

VOT_{ij} – обсяг торгівлі між країнами i та j ;
 GDP_i – валовий внутрішній продукт країн i та j ;
 $GNPPC_{ij}$ – валовий національний продукт на душу населення країн i та j ;
 $DIST_{ij}$ – транспортна відстань між країнами i та j ;
 $CNTG^k_{ij}$ – похибка розміщення;
 RGN^r_{ij} – регіональна похибка;
 u_{ij} – можливі помилки.

Якщо коефіцієнти B_1 і B_2 є позитивними, це свідчить про пряму залежність між розмірами ринку та обсягом зовнішньої торгівлі.

За припущення про GDP_i чи GDP_j дорівнюють 0, будь-яка торгівля між цими країнами неможлива.

Розширене гравітаційне рівняння²⁹.

$$\ln T_{ij} = \ln K + \alpha \ln Y_{ij} + \beta \ln y_{ij} + \lambda \ln D_{ij} + \delta M_{ij} + \theta_1 CD_{ij} + \theta_2 ID_{ij} + \varepsilon_{ij}, \text{ де} \quad (7.22)$$

T_{ij} – обсяг експорту з країни i до країни j ,

K – скаляр,

Y_{ij} та y_{ij} – ВВП та ВВП на душу населення країн i та j ,

D_{ij} , CD_{ij} and ID_{ij} – фізична, культурна та інституційна відстань між країнами,

Матриця M_{ij} – містить додаткові змінні, що характеризують ефекти від двосторонньої торгівлі такі, як спільні кордони, мовні та колоніальні зв'язки, участь у спільних торговельних об'єднаннях,

ε_{ij} – похибка.

Гравітаційна модель за умов «створення» (відхилення) торгівлі.

Гравітаційне рівняння дозволяє визначити ефект відхилення торгівлі шляхом ex-post аналізу торговельних потоків.

Припускаємо, що країни i та j належать до спільного торговельного простору, а країна k знаходиться поза його межами.

²⁹ The Gravity Model in international trade. Advances and Applications / Ed. by van Bergeijk P. A. G. and Brakman St. Cambridge University Press, p.227.

Якщо після сформування торговельної зони імпорту країни i з країни j є більшим, а з країни k меншим* - можливе відхилення торгівлі (*ціна одиниці товару країни k є нижчою, ніж країни j).

Та, навпаки, якщо країна i імпортує більше з країни j та k -це зумовить створення торгівлі.

Дане рівняння розглядає ці процеси на основі інтеграційних процесів МЕРКОСУР.

$$\ln X_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 I_{it} + \beta_2 I_{jt} + \beta_3 \ln(\text{dist}_{ij}) + \beta_4 \text{cont}_{ij} + \beta_5 \text{land}_{ij} + \beta_6 \text{ccol}_{ij} + \beta_7 \text{col}_{ij} + \beta_8 \text{landlock}_{ij} + \beta_9 \text{OneinM}_{ijt} + \beta_{10} \text{BothinM}_{ijt} + \varepsilon_{ijt} \quad \text{де} \quad (7.23)$$

M – МЕРКОСУР;

$\text{OneinM}=1$, якщо країни i та j є членами МЕРКОСУРУ, у час t та 0 ;

BothinM , якщо імпортер i належить до МЕРКОСУРУ, а країна j – не належить;

I - змінна, яка відображає специфіку року;

dist_{ij} – відстань між країнами i та j ;

cont_{ij} , land_{ij} , ccol_{ij} , col_{ij} , landlock_{ij} - змінні, що показують відповідно наявність між двома країнами спільного кордону, спільної мови, чи були вони у колоніальній залежності, чи має одна з країн сухопутні кордони (чи обидві з них);

ε_{ijt} - похибка³⁰.

За позитивних коефіцієнтів та відбувається *створення торгівлі*; за позитивного означення першого та негативного означення другого – відбувається *відхилення торгівлі*.

Гравітаційне рівняння для зарубіжної місії.

$$\ln X_{ij}^t = y_1 \times fm_{ij}^t + y_2 \times fm_{ji}^t + \beta_1 \ln d_{ij} + \beta_2 \ln Y_i^t + \beta_3 \ln Y_j^t + \beta_4 \ln pop_i^t + \beta_5 \ln pop_j^t + \beta_6 \ln area_i + \beta_7 \ln area_j + \beta_8 EEA_{ij} + \beta_9 border_{ij} + \beta_{10} landl_{ij} + \beta_{12} dindu + \alpha_0 + \alpha_t + \alpha_{ij} + \varepsilon_{ij}^t \quad \text{де} \quad (7.24)$$

$\ln X_{ij}^t$ - $\log$ експорту з країни i до країни j протягом часу t ,

fm_{ij}^t (fm_{ji}^t) – дорівнюють 1 якщо країна i (j) має представництво в країні j (i),

³⁰ Practical Guide to Trade Policy Analysis. Geneva, 2012, p. 109.

D_{ij} - відстань між столицями країн,
 Y_i^t - ВВП країни i у час t ,
 Y_j^t - ВВП країни j у час t ,
 Pop_i^t, Pop_j^t – населення країн i, j у час t ,
 $area_i, area_j$ – площа країн i та j ,
 EEA_{ij} – фіктивна змінна, дорівнює 1, якщо обидві країни є членами ЄС,
 $Landl_{ij}$ – дорівнює 1, якщо хоч одна країна не має доступу до моря,
 $Dindu$ – фіктивна змінна.

ВИСНОВКИ

Кількісні виміри міжнародної торгівлі базуються на моделях загальної рівноваги, обчислювальної моделі загальної рівноваги (CGE). глобальній моделі аналізу торгівлі (GTAP), моделі Грубела-Ллойда. гравітаційній моделі міжнародної торгівлі.

Вони створюють методологічний та методичний інструментарій для поглибленого аналізу зазначеної форми МЕВ, здійснення теоретичних узагальнень та розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів реалізації зовнішньоторговельних відносин.

ТЕМИ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Модель загальної рівноваги, обчислювальні моделі загальної рівноваги, глобальна модель аналізу торгівлі (GTAP), пакет програмного забезпечення GEMPACK.
2. Макроекономічні методи дослідження міжнародної торгівлі (*умови торгівлі, відкритість і спеціалізація країн, регіональна інтенсивність торгівлі, індекси Баласа та Грубела- Ллойда*).
3. Моделювання експортно-імпортних відносин (*імпортна комплементарність між країнами, імпортне проникнення товару та галузі, ефективний протекціонізм, вимірювання нетарифних бар'єрів*).
4. Гравітаційне моделювання міжнародної торгівлі (*базове рівняння, стандартна модель, розширена модель, модель для дипломатичних представництв*).

ТЕМА 8. МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

8.1. Методологічні засади дослідження міжнародних міграційних процесів

При дослідженні міжнародних міграційних процесів виділяють такі методологічні конструкти (рис.8.1).

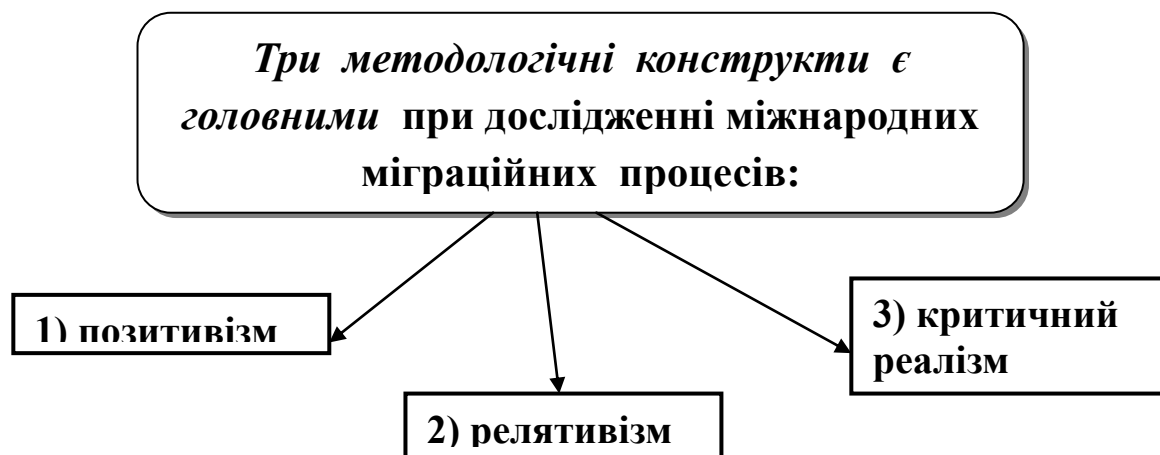

Рис.8.1. Методологічні конструкти в дослідженні міжнародних міграційних процесів

Позитивізм оперує фактами. Має особливості застосування **принципів** щодо міграції.

По-перше, онтологічна позиція полягає у відображенні реальності на основі досвіду за принципом редукції.

По-друге, причинно-наслідкові зв'язки встановлюються на основі емпіричних даних між різними змінними (*спостереженнями*).

По-третє, позитивізм обстоює дихотомію факт-цінність, суть якої полягає в тому, що наука є об'єктивним фактом і ґрунтується на емпіричних даних, а цінність – на судженнях (*міркуваннях*) і не може бути перевірена емпіричними методами.

По-четверте, позитивістські пояснювальні моделі базуються на індуктивізмі та дедуктивізмі.

За дедуктивно-номологічного підходу* формулюються певні універсальні закони типу «якщо подія *x*, тоді подія *y*».

* *nomos* (грец.) – традиція, звичай, закон. Утилітарна онтологія припускає, що індивідуум здійснює пошук максимізації корисності, застосовуючи раціональні засоби. Окремі автори оперують терміном методологічний націоналізм.

По-н'яте, позитивізм є атомістичним та індивідуалістичним. Він адаптує соціальну онтологію до атомістичних перервних подій, які можна спостерігати, вимірювати і ранжувати в емпірично впорядковані схеми. Пояснення соціальних фактів відбувається на основі припущення про раціонально-утилітарні дії індивідуумів.

У дослідженні міграційних процесів використовується методологічний індивідуалізм, за якого вивчається поведінка окремих особистостей.

Соціальний конструкціонізм стверджує, що такі поняття, як гендер, раса, клас, здібності та ін. є продуктом людського мислення і формуються в культурному та історичному контексті.

Термін **«постструктуралізм»** пов'язаний із назвою іншої філософської течії — **структуралізмом**, з якого постструктуралізм виріс і який він заперечує.

Окрім цього терміну пропонувалися й інші:

- «антиструктуралізм»,
- «неоструктуралізм»,
- «параструктуралізм»,
- «гіперструктуралізм»,
- «ультраструктуралізм»,
- «суперструктуралізм».

Постструктуралісти звинувачують своїх попередників у догматичності. Вони визнають існування структур, але упевнені в їх децентралізованості і в тому, що *«головне в структурі — те, що виводить за її межі»*.

Постодернізм — мейнстримний рух, який розвинувся в середині-кінці XX століття у філософії, мистецтві, архітектурі та критиці, відзначаючи відхід від модернізму.

Цей термін стосується історичної епохи, що слідує за сучасністю та тенденціями цієї епохи. Охоплюючи найрізноманітніші підходи та дисципліни, постмодернізм, як правило, визначається скептицизмом, іронією чи відмовою від грандіозних наративів та ідеологій модернізму.

Загальні цілі постмодерної критики включають поняття об'єктивної реальності, моральності, істини, людської природи, розуму, науки, мови та соціального прогресу.

Релятивізм послуговується переважно якісними методами аналізу в річищі соціального конструкціонізму, інтерпретевізму, постструктуралізму та постмодернізму.

П'ять характерних **ознак релятивізму**, які притаманні соціальним процесам включно з міжнародною міграцією.

Перша. Строга версія соціального конструкціонізму звужує соціальну реальність до мови та дискурсу. Мова та дискурс виглядають закритими самореферентними системами, в яких слова і терміни залежать від концептуальної схеми та від конвенціоналізму окремих наукових спільнот.

Друга. Дискурсивно-лінгвістичний релятивізм як різновид постструктуралістського мислення, *базується на поверховій (зовнішній) онтології* без проникнення в сутнісні, глибинні процеси, постулюючи непізнаваність чи навіть відсутність реальності. Розуміння світу завдяки комбінації ідентичного мислення, інвертованого фундаменталізму, інших мислених конструкцій дозволяє стверджувати про те, що базові принципи працюють, а припущення є стабільними та універсальними.

Третя. Звужуючи соціальну реальність до дискурсу, до відносної істини, та заперечуючи можливість будь-якого об'єктивного знання про світ, релятивісти підривають основи причинного пояснення та унеможливають судження (оцінки) щодо різних теорій та інтерпретацій реальності.

Четверта. Епістемологічний скептицизм зводить до мінімуму будь-які форми діяльності «жити своїм життям», наприклад, здійснювати емпіричні дослідження.

П'ята. Оскільки визнається, що природничі науки отримують об'єктивне знання, вимогливі конструктивісти, постструктуралісти і постмодерністи позичають їхні обґрунтування для мистецтва і літератури, а також для дослідження міграційних процесів.

Серед позитивних аспектів слід зазначити, що у царині міжнародної міграції праці релятивісти здійснюють докладні інтерв'ю, дискурсивний аналіз, етнографічні розвідки тощо. Біографічний та інші якісні методи дозволяють визначити об'єктивні і суб'єктивні фактори міграції, встановити причинні зв'язки між інс-

титуційними, структурними, культурними та іншими чинниками³¹.

Критичний реалізм являє собою філософську і метатеоретичну доктрину, яка протистоїть позитивізму, емпіріцизму, інтерпретатизму та іншим сучасним ідеалістичним та скептичним теоріям - конструкціонізму, постструктуралізму та постмодернізму.

Критичний реалізм визнає об'єктивний характер навколишнього світу, який є незалежним від нашої волі та свідомості.

Критичний реалізм поєднує (синтезує) онтологічний реалізм (об'єктивність буття), епістемологічний релятивізм (відносність знання) та раціоналізм.

У дослідженнях міграційних процесів крім зазначених принципів у критицизмі застосовується:

- стратифікація,
- соціальна емерджентність,
- відносини причинності,
- методи діалектики та ін.

Серед загальних методів реалізм спирається на складні системи і структури:

- системний метод,
- міждисциплінарність,
- історичне і цілісне розуміння міграційних процесів,
- багаторівневий аналіз,
- транснаціоналізм,
- компаративістику,
- пов'язані інституції,
- спільні дослідження (participatory research).

Таблиця 8.1

Матриця міждисциплінарного дослідження³²

³¹ Див.: Iosifides T. Migration research between positivistic scientism and relativism: a critical realist way out: in Handbook of Research Methods in Migration. Ed. by C. Vargas-Silva. – Northampton, 2012, p.36-39.

³² Handbook of Research Methods in Migration. Ed. by C. Vargas-Silva. – Northampton, 2012, p. 287.

Наукові проблем	Дослідницькі підходи	Джерела даних	Методи
Чи існує зв'язок між діаспорою індійського штату Бенгалі та урбанізацією в сучасній Калькутті?	Політична економія. Культурні студії. Урбаністична географія.	Проектні документи. Забудовники житла. Міські та регіональні плани. Робітники-будівельники. Члени діаспори. Урядові документи. Реклама, телебачення, кінофільми, новини, література. Вторинна література. Перепис населення. Національна і міжнародна фінансова статистика.	Напівструктуровані інтерв'ю. Ключові групи. Цільові інтерв'ю. Анкетування. Критичний текстовий аналіз. Спостереження учасників.
Який вплив міжнародного розвитку на переміщення населення?	Вчення про розвиток. Політична філософія. Економічна географія.	Проектні планування. Інформація від зацікавлених осіб. Урядові документи. Публікації неурядових організацій. Активісти. Проектні доповіді. Другорядна література.	Напівструктуровані інтерв'ю. Ключові інтерв'ю. Тематичні дослідження.
Яким є досвід біженців, доправлених до Вермонту?	Соціологія. Антропологія. Географія транспорту.	Перепис населення. Урядові документи. Урядова статистика. Біженці. Постачальники послуг. Газетні повідомлення.	Напівструктуровані інтерв'ю. Анкетування. Цільові групи. Спостереження учасників. Географічні інформаційні системи.

8.2. Трудова міграція і економічний розвиток

Міжнародна міграція робочої сили справляє вплив на економічні процеси країн-донорів та країн-реципієнтів. Особливо це стосується держав та регіонів інтенсивної міграції людських ресурсів.

Перетинання робочою силою національних кордонів можна вважати переміщенням товарів у фізичній формі, оскільки остання теж являє собою своєрідний товар, що має вартість і ціну.

Однак на відміну від пропозиції товарів реальна пропозиція робочої сили стає можливою лише за умов перетинання нею національних кордонів, спричинене не в останню чергу наявними відмінностями між країнами в рівнях заробітної плати.

У дослідженні **Global Economic Prospects 2006** використано **модель загальної рівноваги (LINKAGE)**³³.

Вона була модифікована, щоб розрізняти трудових мігрантів і місцевих робітників, а також враховувати грошові перекази.

Модель базується на релізі **6.0 бази даних GTAP**, розроблених Проєктом глобального аналізу торгівлі глобальною мережею дослідників і політиків, які займаються кількісним аналізом питань міжнародної політики.

Модель LINKAGE також доповнена новою базою даних, розробленою спільно GTAP та Університетом Сассекса. Ця база даних містить комплексну оцінку двосторонніх потоків мігрантів для 226 країн і територій.

Вітчизняні демографи і економісти прогнозують дефіцит робочої сили в Україні в процесі повоєнного економічного відновлення.

Для сприяння міграції існують різні форми і механізми державного сприяння, які мають якісні і кількісні характеристики.

Державне сприяння міграційній політиці вимірюється такою формулою:

$$G(w) = w_j \beta_j + \alpha_j |\pi + \sum \gamma_j T_j| \quad (8.1)$$

Де

G(w) – надходження до бюджету внаслідок сприяння міграції;

w_j – внутрішня ціна робочої сили;

β_j – співвідношення кваліфікованої та некваліфікованої робочої сили;

α_j – питома вага міграційного населення в контексті його якості (*фактор j*);

π – фіксований дохід;

γ_j – виробнича технологія;

T_j – факторний дохід міграційної політики.

³³ Модель **LINKAGE** означає використання двох і більше економетричних моделей, у яких хоч би одна змінна належить іншій моделі.

Для отримання економетричної оцінки впливу рівня кваліфікації робітників-мігрантів і місцевих робітників на економічне зростання застосовують *виробничу функцію*:

$$Y = f(K, N, MN, ML) \quad (8.2)$$

Де

Y- чистий внутрішній продукт даної економіки;

K- фізичний капітал;

N - вітчизняні працівники;

MN - висококваліфіковані робітники-мігранти;

ML - низькокваліфіковані робітники-мігранти.

Наведена вище **функція** має такий **логарифмічно-лінійний вигляд**:

$$\ln Y = \beta_0 + \beta_1 \ln K + \beta_2 \ln N + \beta_3 \ln MN + \beta_4 \ln ML \quad (8.3)$$

Де коефіцієнти **β_1 , β_2 , β_3 і β_4** позначають швидкість зміни обсягів виробництва за рахунок фізичного капіталу, місцевих робітників, висококваліфікованих і низькокваліфікованих робітників-мігрантів відповідно.

Рівняння регресії методу найменших квадратів описується таким чином:

$$\ln(Y_{it}) = \beta_0 + \beta_1 \ln K_{it} + \beta_2 \ln N_{it} + \beta_3 \ln MN_{it} + \beta_4 \ln ML_{it} + \varepsilon_{it}$$

(8.4)

Динаміка ВВП для випадку низькоосвічених іммігрантів:

$$\log(\text{rgdpo})_{it} = \alpha_{it} + \beta_0 \text{itLog}(\text{lowedu})_{0it} + \beta_1 \text{itLog}(\text{hc})_{1it} + \beta_2 \text{itLog}(\text{pop})_{2it} + \varepsilon_{it} \quad (8.5)$$

Де

$\log(\text{rgdpo})_{it}$ – темп зростання ВВП країни,

$0_{it}\text{Log}(\text{lowedu})$ - низькоосвічені іммігранти,

$\text{Log}(\text{hc})$ - індекс людського капіталу,

Log(Pop) – кількість населення.

Першочерговим питанням для емігранта є визначення того, якою мірою його заробіток за кордоном відрізняється від колишнього, вітчизняного. Дослідження Ф. А. Лозано та М. Д. Штайнбергера.³⁴

Методи вимірювання заробітної плати (*fare -обсягу споживання*) іммігрантів.

$$\ln w_i = x_i \theta + \gamma_1 I_i + \gamma_2 I_i \times Y_i + \gamma_3 I_i \times Y_i^2 + \varepsilon_i \quad (8.6)$$

Де

$\ln w_i$ - натуральний логарифм доходу (*зарплати*);

I - іммігрант або група іммігрантів (*cohort*);

Y - кількість спостережних років в даній країні;

x - різні демографічні характеристики;

γ_1 - являє собою різницю в оплаті праці місцевих робітників і іммігрантів;

γ_2 та γ_3 - параметри часток, що показують як змінюється різниця в оплаті за умов набуття досвіду іммігрантами.

ε_i - похибка

Модель зарплатної премії внаслідок зміни місця роботи.

$$\log. w_{icjt} = X_{icjt} \beta + Y_i m_{icjt} + h_{ct} + h_{cj} + h_I + \epsilon_{icjt} \quad (8.7)$$

Де

w_{icjt} – оплата праці робітника i в країні c у промисловості j часі t ;

X – вектор зміни місця роботи;

m – змінна;

h – ефекти індивідуума (i), країни (c) та галузі (j);

β та Y – оціночні параметри;

ϵ – стандартна похибка.

Модель зарплатної премії може мати такі виміри (табл. 8.2)

³⁴ Lozano F. A. and Steinberger M. D. Empirical methods in the economics of international immigration. In: Handbook of Research methods in Migration, p. 165.

Таблиця 8.2

Середня зарплатна премія в 13-ти країнах ОЕСР

7					
6					
5					
4					
3					
2					
1					
-1					
-2					
-3					
	Зміна роботи	Добровільна зміна роботи	Недобровільна зміна роботи	Зміна роботи на роботу	Зміна роботи на безробіття

8.3. Перекази мігрантів у системі факторів економічного зростання

Грошові перекази мігрантів на батьківщину часто стають важливим джерелом фінансових ресурсів в країнах-експортерах робочої сили.

При цьому самі грошові перекази з часом можуть виступати стимулом для нових хвиль міграції, оскільки, з *одного боку*, вони вселяють надію на хороший заробіток у потенційних мігрантів, а, з *іншого боку*, надають засоби для міграції.

Статистика переконливо свідчить про збільшення товарообігу між тими країнами, які залучаються до сталого міграційного обміну між собою.

**Обсяг переказів мігрантів за 1990-2022 рр. (млн дол. США)-
рис.8.2.**

(млн дол. США)

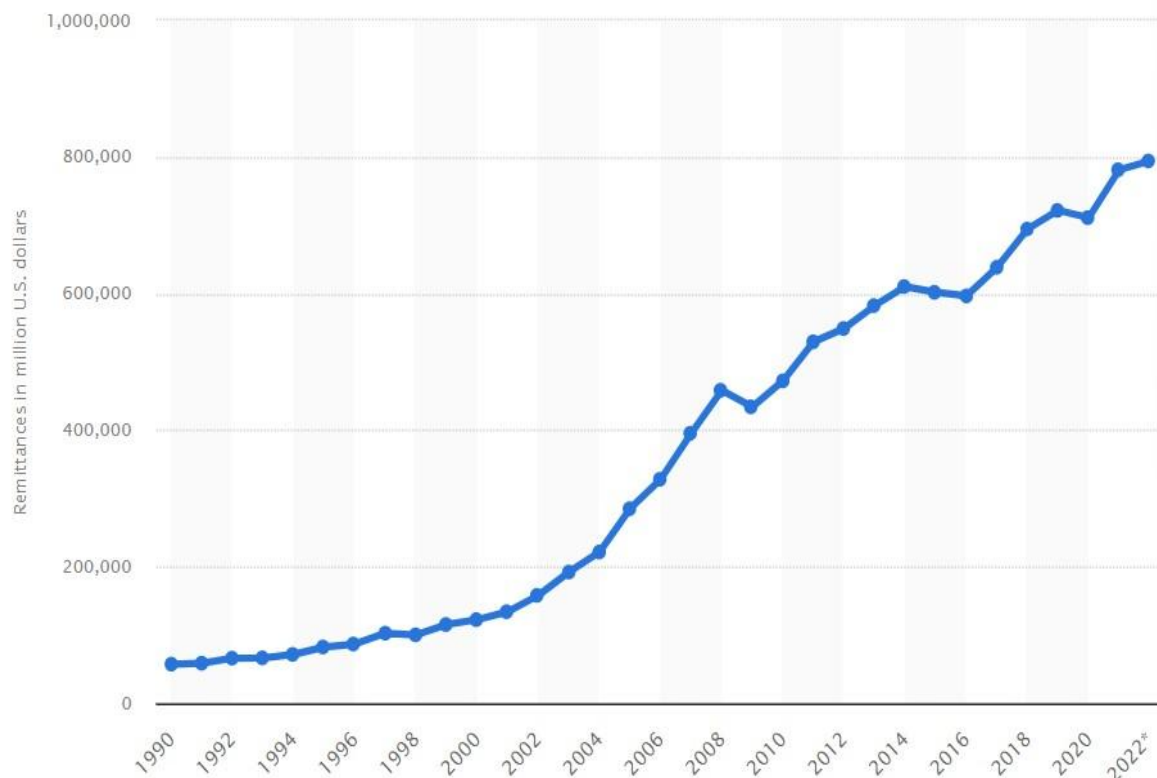

Рис.8.2. Динаміка переказів мігрантів за 1990-2022 рр.

Перекази мігрантів у період 1990-2022 рр. мають усталену тенденцію до зростання:

- 1.1990 - 50 млрд дол. США,
- 2.2000 - 122 млрд дол. США,
- 3.2022 - 831 млрд дол. США.

В Україні також спостерігається зростання надходжень від переказів мігрантів:

- у 2010 р. вони становили 5862 млн дол. США,
- у 2022 р. -11,6 млрд дол. США.

В окремих невеликих країнах перекази мігрантів перевищують обсяги державного бюджету.

Перекази мігрантів в Україну за 2000-2021 рр. (млрд дол. США) - рис.8.3.

Рис.8.3. Динаміка переказів мігрантів в Україну

Вплив переказів на темпи економічного зростання.

$$\text{GDPGRRATE}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{REM}_{it} + \beta_2 \text{FDI}_{it} + \beta_3 \text{GCF}_{it} + \beta_4 \text{INFL}_{it} + \beta_5 \text{TROPEN}_{it} + \lambda_i + \mu_t + \varepsilon_{it} \quad (8.8)$$

Де

GDPGR RATE – темпи зростання ВВП,

REM_{it} – частка переказів у ВВП,

FDI_{it} – частка ПІІ у ВВП,

GCF_{it} – норма нагромадження капіталу у ВВП,

INFL_{it} – рівень інфляції,

TROPEN_{it} – торговельна відкритість,

i – країна,

t – час,

μ – ефект часу,

λ_i – специфіка країни.

**Вплив переказів мігрантів на фінансову інклюзивність
(доступність)**

$$FI_{it} = \alpha + \beta Remit_{it} + \delta X_{it} + \mu_i + \Omega_{it} + \varepsilon_{it}, \quad (8.9)$$

Де

FI_{it} – рівень фінансової інклюзивності країни i в часі t ,

$Remit_{it}$ – обсяг переказів до країни i в часі t ,

X_{it} – вектор контрольної змінної,

μ_i - специфічний ефект країни,

Ω_{it} - специфічний ефект часу.

ε_{it} – похибка.

Інвестиційний капітал і перекази мігрантів.

$$IC = \beta_0 + \beta_1 FDI_t + \beta_2 R_t + \beta_i Z_{it} + \epsilon_t, \quad (8.10)$$

Де

IC – обсяг інвестиційного капіталу в часі t ;

FDI – прямі іноземні інвестиції в часі t ;

R – грошові перекази в часі t ;

Z - вектор контрольних змінних в часі t ;

β - еластичність;

ϵ - похибка.

ВИСНОВКИ

Методологія та методи дослідження міжнародної міграції праці є багатовимірними. Вони включають у себе три методологічні конструкти: позитивізм, релятивізм та критичний реалізм і похідні конструкціонізм, постструктуралізм і постмодернізм.

Критичний реалізм використовує такі методи і конструкції: системний метод, міждисциплінарність, історичне і цілісне розуміння міграційних процесів, багаторівневий аналіз, транснаціоналізм, компаративістику, пов'язані інституції, спільні дослідження (*participatory research*).

Для розрахунку взаємодії трудової міграції та економічного зростання, вимірювання зарплати та зарплатної премії та ін. застосовується виробнича функція Кобба-Дугласа, математичні моделі і рівняння.

Вплив переказів мігрантів на економічне становище вітчизняної країни визначається в контексті їхньої продуктивності, формування інвестиційного капіталу, розвитку фінансової інклюзивності.

ТЕМИ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Головні методологічні підходи в дослідженні міжнародних міграційних процесів (*позитивізм, релятивізм (п'ять ознак)*).
2. Основні методи критичного реалізму: *стратифікація, соціальна емерджентність, відносини причинності, методи діалектики. Методологічний індивідуалізм, методологічний націоналізм.*
3. Матриця міждисциплінарного дослідження трудової міграції.
4. Основні міграційні системи світу. Економічні результати міжнародної трудової міграції (*економічний розвиток, економічне зростання, заробітна плата мігрантів*).
5. Динаміка і географія світових переказів мігрантів. Методи дослідження впливу переказів мігрантів на економічний розвиток (*перекази та темпи економічного зростання, формування інвестиційного капіталу, вплив переказів мігрантів на фінансову інклюзивність*).

ТЕМА 9. ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ

9.1. Суть і основні елементи міжнародних фінансів

Міжнародні фінанси - це розділ фінансової економіки, який займається макроекономічними відносинами між двома країнами та їхніми грошовими операціями.

Відповідно, фінанси включають такі поняття, як відсоткова ставка, обмінний курс, портфельні та прямі іноземні інвестиції, валюта.

Подібно до міжнародної торгівлі та бізнесу, міжнародні фінанси існують завдяки тому, що економічна діяльність підприємств, урядів та організацій зазнає впливу суб'єктів різних країн. Відомий факт, що країни часто беруть у борг і позичають одна одній.

Міжнародні фінанси розглядаються також як важливий складник управління БНП, які займаються міжнародним бізнесом у тій чи іншій формі.

За версією журналу Fortune, компанія вважається міжнародним гравцем, якщо її міжнародні продажі перевищують 20% від загального обсягу.

БНП постійно розробляють стратегії для покращення своїх грошових потоків та збільшення статків акціонерів. Проникнення на іноземні ринки створює можливості для поліпшення грошових потоків компанії. Усунення бар'єрів для входу на ринок заохочує компанії до міжнародного бізнесу.

Ліберальна торгівля є основною рушійною силою інтернаціоналізації, яка охоплює безперешкодні потоки капіталу, робочої сили та технологій через національні кордони.

Вільна торгівля завжди вигідна, оскільки вона заохочує країни спеціалізуватися на продукції, яку вони виробляють найкраще, та імпортувати ту, яку вони виробляють гірше.

Це зумовлює ефективний розподіл ресурсів і максимізацію прибутків.

Корпорації проходять різні етапи в процесі інтернаціоналізації: *від експорту продукції або імпорту поставок від іноземного виробника, до створення дочірніх компаній в іншій країні.*

Отже, фінанси - це мистецтво і наука ефективного та результативного управління грошовими ресурсами підприємства і країни.

Фінанси є дуже важливою частиною будь-якого бізнесу і тому більшість рішень приймається відповідно до його принципів.

Іншими словами, міжнародні фінанси являють собою сукупність відносин щодо створення та використання активів, необхідних для зовнішньоекономічної діяльності міжнародних компаній та країни. Як і міжнародна торгівля та бізнес, міжнародні фінанси існують завдяки тому факту, що економічна діяльність підприємств, урядів і організацій зазнає впливу суб'єктів різного рівня та їхніх економічних інтересів. Коротко кажучи, це механізм фінансування міжнародних економічних і комерційних відносин між країнами.

Міжнародні фінанси охоплюють:

а) міжнародні ринки: міжнародні банківські операції, ринок євро, єврооблігацій, міжнародні фондові біржі, американські депозитарні розписки, глобальні депозитарні розписки;

б) міжнародні інституції, а саме: МВФ, Світовий банк, Азійський банк розвитку, СОТ, ЮНКТАД;

в) міжнародні фінансові інструменти: акредитиви, коносаменти, факторинг тощо; платіжний баланс та управління міжнародними ризиками.

Зазначені механізми, інструменти та інституції пов'язані з управлінською, економічною, комерційною та бухгалтерською діяльністю БНП, урядів та приватних осіб.

У системі міжнародних фінансів передбачена конвертація однієї валюти в іншу та координація всіх фінансових та нефінансових операцій з метою підвищення добробуту акціонерів.

Міжнародні фінанси охоплюють управління фінансами в глобальному бізнесі, пояснюють, як торгувати на міжнародних ринках, як обмінювати іноземну валюту і отримувати прибуток від такої діяльності.

Для ефективного функціонування фінансів великого значення набуває дослідження фінансової функції, яка реалізується в прийнятті різного роду рішень серед фінансових і нефінансових компаній.

Фінансова функція фінансових і нефінансових компаній реалізується в таких формах (рис. 9.1).

Фінансова функція фінансових і нефінансових компаній має справу з такими аспектами:

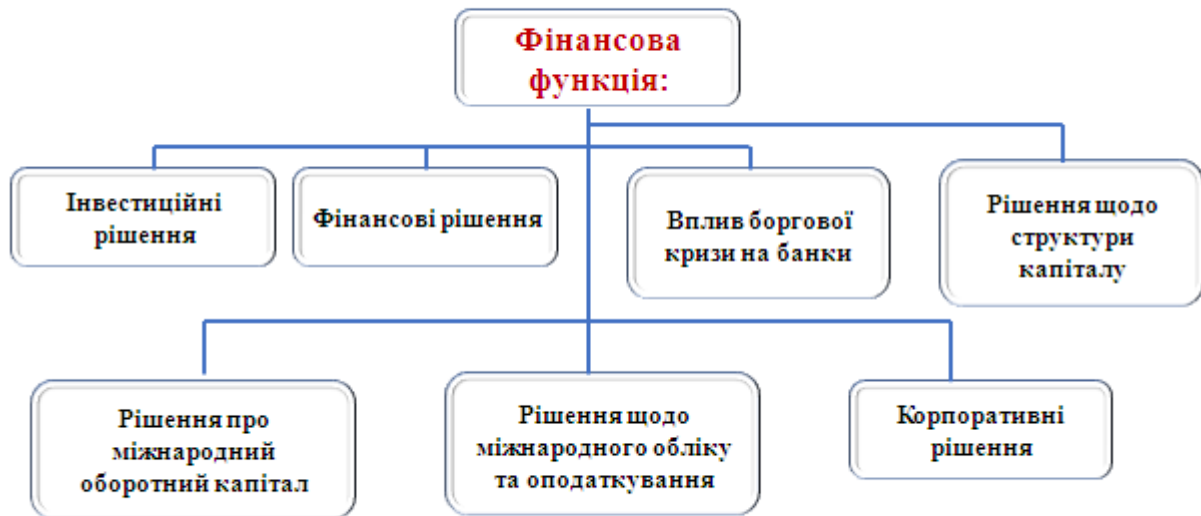

Рис.9.1. Форми реалізації фінансової функції

1. Інвестиційні рішення.

Коли компанія впроваджує конкретну технологію, а її продукт є зрілим на закордонних ринках, або коли компанія хоче скористатися перевагою розміщення в іншій країні, вона засновує там філію.

Якою б не була мотивація іноземних інвестицій чи іноземного виробництва, компанія оцінює приплив і відтік грошових коштів протягом життя проєкту та здійснює інвестиції лише тоді, коли чиста поточна вартість грошових потоків позитивна.

Міжнародні фінанси вивчають різні теорії розміщення виробництва, різні стратегії інвестиційного капіталу, рішення щодо бюджету та оцінки валютних і політичних ризиків, пов'язаних із закордонними інвестиціями.

2. Рішення про міжнародний оборотний капітал.

Коли починається закордонна діяльність, материнська компанія оцінює різні джерела оборотного капіталу, щоб вартість фінансування була найдешевшою. У цьому контексті міжнародна компанія зберігає перевагу над національною компанією, оскільки вона може легко вийти на міжнародний фінансовий ринок або може перерозподіляти ресурси від однієї дочірньої компанії до іншої.

Міжнародні фінанси допомагають приймати правильні рішення щодо розміру оборотного капіталу та підказують механізм його управління.

3. Фінансові рішення.

Будь-які інвестиції потребують залучення коштів. БНП користуються багатьма інноваціями, які відбулися на міжнародному фінансовому ринку, а механізм міжнародних фінансів допомагає їм скористатися цими перевагами.

Вони (переваги) стосуються того, як випускаються різні інструменти для залучення коштів і як вони використовуються для мінімізації вартості коштів. Характер і управління ризиком відсоткової ставки є частиною міжнародного фінансового ринку.

4. Рішення щодо міжнародного обліку та оподаткування.

Міжнародний облік є невід'ємною частиною міжнародної фінансової мережі. Він аналізує методи консолідації фінансової звітності різних філій, міжнародного аудиту міжнародної фінансової звітності та міжнародного оподаткування.

Міжнародна система оподаткування повинна бути розроблена таким чином, щоб вона була економічно ефективною і не перешкоджала транскордонному переміщенню товарів і факторів виробництва³⁵.

5. Вплив боргової кризи на банки.

Міжнародні банки стали жертвами дефіциту боргів багатьох урядів у 80-х роках. Коли позики надаються міжнародним фінансовим компаніям, їх можна змусити ліквідувати, але не так у випадку з урядами, тому банки витрачають час і гроші на перепланування та повернення грошей частинами, а деякі борги списуються.

Боргова криза послабила банки, але банківська система не зазнала краху. Банки стали обережнішими і почали кредитувати лише країни з ринковою економікою та структурні реформи.

Розвиток ринку міжнародних боргів привів до появи нових інструментів і вторинного ринку багатьох інструментів, таких як перевірений борг. При цьому враховуються спроможність погасити борг, надходження в іноземній валюті та виробниче використання

³⁵ OECD Secretary-General Tax Report to G20 Leaders India, September 2023.
<https://www.oecd.org/g20/topics/international-taxation/oecd-secretary-general-tax-report-g20-leaders-india-september-2023.pdf>

капіталу, що є також однією з важливих функцій міжнародних фінансів.

6. Корпоративні рішення.

Важливим фактором міжнародних фінансів є **рішення щодо суми боргу для даного рівня власного капіталу.**

Борг збільшує ризик отже, **існує компроміс між заборгованістю та ризиком через борговий ризик.** Питання, які ставить перед собою будь-яке керівництво корпорації, - це належне поєднання капіталу та боргу; склад боргу; показ середньо- та довгострокової заборгованості; характер забезпеченого та незабезпеченого боргу; фіксований чи плаваючий борг; терміни погашення та умови боргу; яку валюту або валюти, у яких борг слід брати тощо.

Фірма повинна підтримувати свій борг на оптимальному рівні. Борг має бути самоліквідованим за рахунок доходів, які він створив. Він має бути у валютах, у яких він заробляє, експортуючи товари чи послуги. Треба позичати в валютах, які, швидше за все, будуть ослаблені та знецінені. Вартість акціонерів компанії зростає разом із заборгованістю, але ризик, пов'язаний із боргом, необхідно хеджувати, щоб підвищити цінність боргу.

7. Рішення щодо структури капіталу.

Структура капіталу впливає на вартість капіталу та прибутковість, а отже, на вартість для акціонерів. Склад боргу, його валюта, відсоткова ставка, строк погашення та інші умови боргу *є важливими показниками, які слід враховувати.* Хеджування боргового ризику знижує ризик фінансового стресу і навіть послаблює кризи.

Фірми повинні узгодити структуру капіталу з виплатою та характеристиками створених активів, щоб мінімізувати ймовірність фінансових ускладнень.

9.2. Практичні приклади дослідження міжнародних фінансів

Дослідження подій (ситуацій) широко використовуються у фінансах для вивчення наслідків корпоративних ініціатив і рішень, регуляторних змін або впливу макроекономічних потрясінь на курси акцій. Ці дослідження часто проводяться в межах однієї країни(*зазвичай США*), але в міжнародному контексті їх ще мало,

можливо, через складнощі, пов'язані з проведенням міжкраїнових досліджень³⁶.

Аналіз методологій дослідження подій (ситуацій) та розроблені на його основі рекомендації відкривають низку напрямів для майбутніх досліджень у сфері міжнародних фінансів.

По-перше, науковці повинні досліджувати маловивчені корпоративні ситуації та вплив глобальних подій на міжнародний контекст.

По-друге, слід здійснювати довгострокові дослідження подій. Деякі події можуть охоплювати відносно тривалий період (*наприклад, пандемія COVID-19*), або можуть бути не повністю чи неправильно оцінені фондовим ринком у короткостроковому періоді через культурні особливості або мікроструктуру ринку.

По-третє, рекомендується дослідити, як відмінності у формальних інститутах (*наприклад, правові норми та їхнє дотримання*) та неформальних інститутах (*наприклад, культура, соціальні норми*) впливають на міжкраїнові відмінності у реакціях фондових ринків на корпоративні та глобальні події.

Логіка дослідження можливих ситуацій відображена на рис. 9.2.

Рис.9.2. Складники логіки дослідження ситуацій (подій)

³⁶ Ghoul S .E. , Guedhami O., Mansi S. A. and Sy O. Event studies in international finance research. Journal of International Business Studies (2023) p. 344.

Короткострокові дослідження подій.

Більшість досліджень подій зосереджуються на короткому проміжку часу, що передуює оголошенню про подію, з двох причин:

По-перше, гіпотеза ефективного ринку стверджує, що ціни повинні швидко і правильно відображати нову інформацію. З цієї точки зору, будь-яке запізнення у реакції цін на подію є короткочасним.

По-друге, оскільки і нормальні прибутки, і будь-яка зміна ризику на короткому часовому інтервалі є невеликими, виміряна аномалія є стійкою до моделювання ситуацій (подій).

Обчислення аномальних прибутків та формування висновків на основі події.

Для того, щоб зробити висновок на основі обраної вибірки фірм про те, чи розглянутий тип події створює або руйнує вартість чи порушує ринкову ефективність, варто спочатку виміряти аномальні прибутки, що генеруються у вікні події.

Пропонується приклад взаємодії Міжнародної фінансової корпорації (МФК) зі своїми клієнтами (рис.9.3).

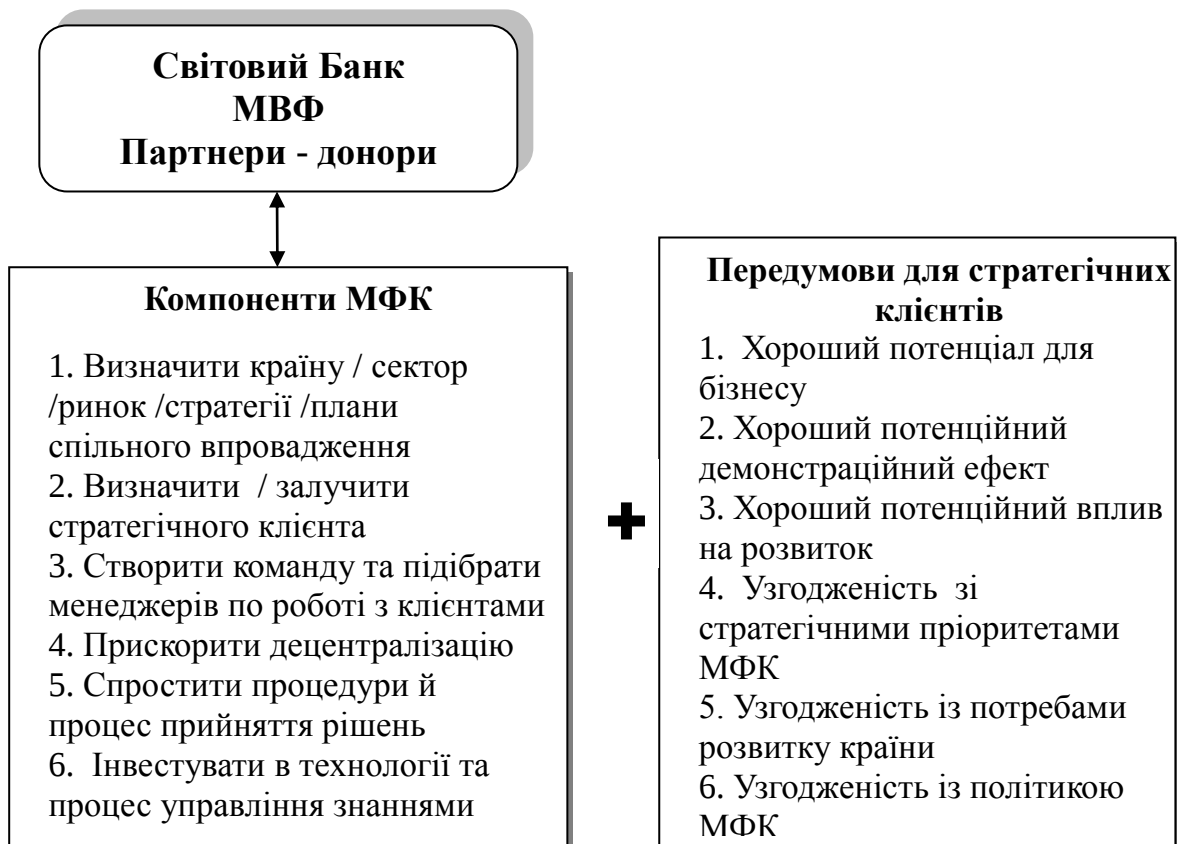

Рис. 9.3-а. Теорія зміни стратегічного підходу МФК до взаємодії з клієнтами

Рис. 9.3-б. Теорія зміни стратегічного підходу МФК до взаємодії з клієнтами

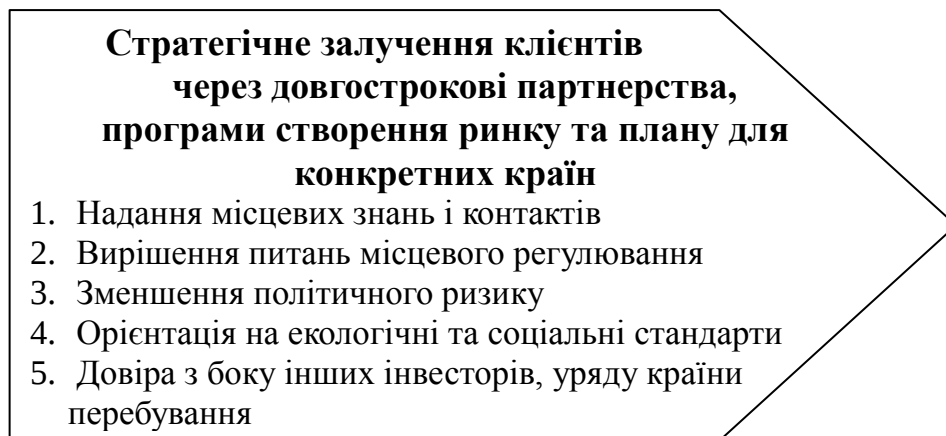

Рис. 9.3-в. Теорія зміни стратегічного підходу МФК до взаємодії з клієнтами

Рис. 9.3-г. Теорія зміни стратегічного підходу МФК до взаємодії з клієнтами

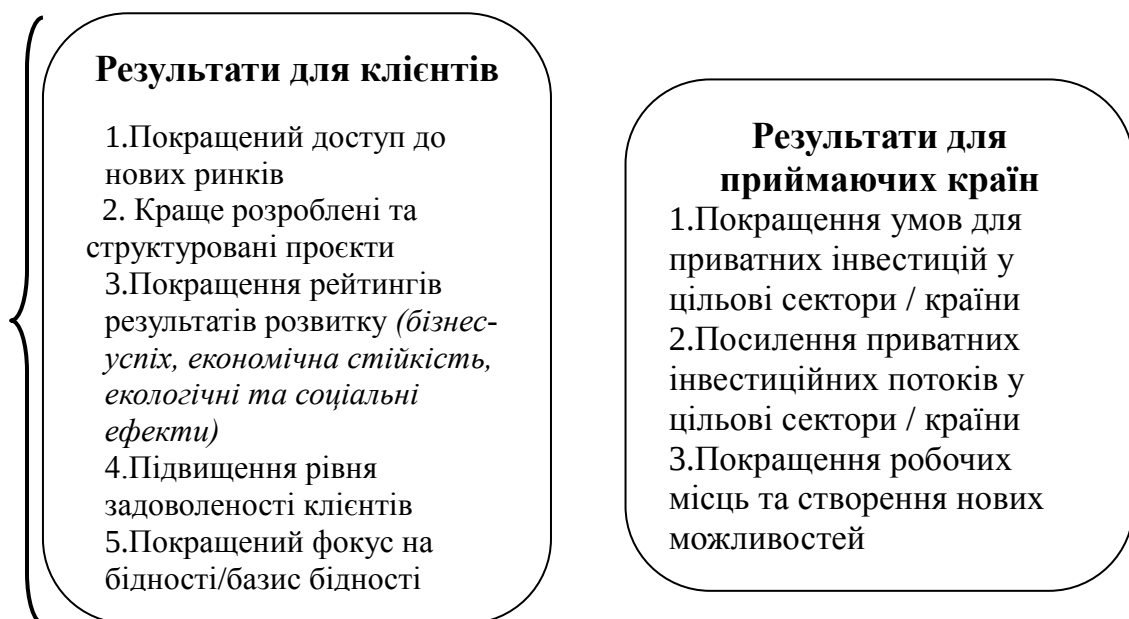

Рис. 9.3-д. Теорія зміни стратегічного підходу МФК до взаємодії з клієнтами

Отже, вищенаведені складники основного звіту окреслюють теорію змін, яку можна вивести з огляду стратегічних документів МФК, що описують впровадження та еволюцію стратегічного підходу до взаємодії з клієнтами.

Схема висвітлює основні зовнішні фактори (*ризик країни, ринковий ризик, доступність капіталу/дефіцит фінансування тощо*) та клієнтські фактори (*спонсорський ризик, якість управління, корпоративне управління тощо*), які можуть вплинути на результати стратегічної взаємодії з клієнтами.

Методологічні висновки.

Мета дослідження полягала в тому, щоб оцінити, наскільки стратегічною та ефективною є Міжнародна фінансова корпорація (МФК) у своїх підходах до взаємодії з клієнтами.

Воно ґрунтується на досвіді та інформує про майбутні зусилля, спрямовані на вдосконалення підходу МФК до взаємодії з клієнтами в конкретній країні та клієнтському контексті з метою посилення її впливу на розвиток.

В основу оцінки взаємодії МФК з клієнтами були покладені три головні принципи (рис. 9.4).

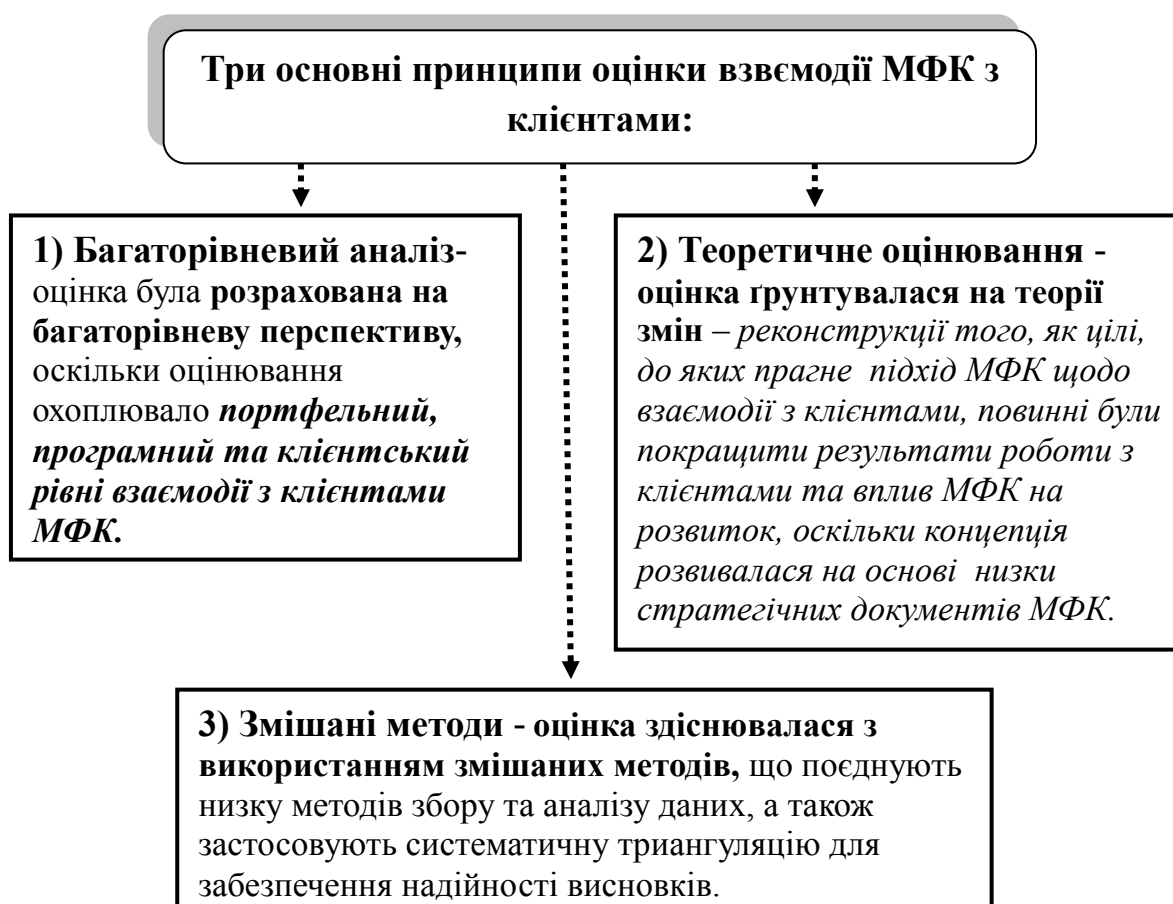

Рис. 9.4. Принципи формування оцінки

Незважаючи на те, що МФК залучає клієнтів у широкий спектр стратегічних та епізодичних видів діяльності, сфера оцінювання моделі включала в себе певні форми і напрями взаємодії (рис. 9.5).

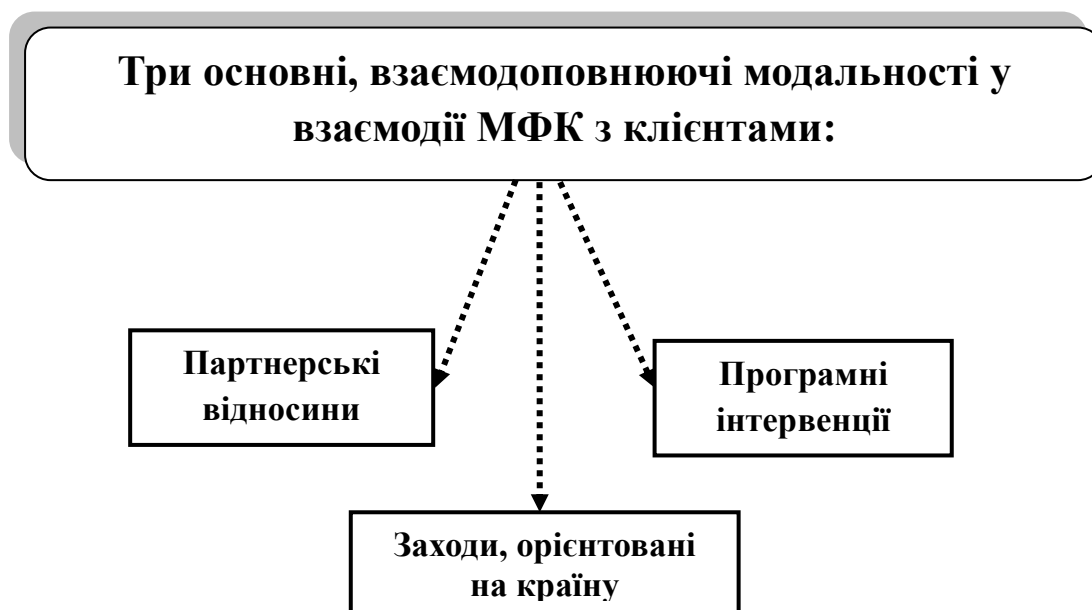

Рис.9.5. Напрями та сфери взаємодії МФК з клієнтами

Партнерські відносини орієнтовані на клієнта: це взаємодія МФК з довгостроковими клієнтами, щоб допомогти їм вийти на нові ринки та посилити свій внесок у стратегічні пріоритети МФК.

Прикладами є давні клієнти МФК у приватному секторі, такі як Raiffeisen Bank, Ecom, AES та Фонд економічного розвитку Ага Хана.

Програмні інтервенції: галузеві програми або ініціативи, за допомогою яких МФК залучає клієнтів, спочатку інвестуючи в діагностику видобутку, визначення та розробку інвестиційних проєктів, зниження ризиків та посередництво у відносинах з ключовими зацікавленими сторонами проєкту, включаючи співфінансистів, уряд, донорів та інші сторони.

Приклади включають InfraVentures, Африка мікро-, малі та середні підприємства (ММСП), Health in Африка та Lighting Африка.

Заходи, орієнтовані на країну: програмні або системні підходи на рівні країни, коли МФК допомагає створити умови для залучення нових та існуючих клієнтів для задоволення першочергових потреб розвитку країни. Ця модальність вимагає більш цілеспрямованого

стратегічного відбору клієнтів МФК, щоб підвищити ймовірність того, що вони зможуть підтримати проєкти, які відповідають потребам розвитку країни.

Прикладами є спільні секторальні плани Групи Світового банку в Кот-д'Івуарі, М'янмі та Малі

Суть теорії змін для даної оцінки полягає в тому, що, стратегічно визначаючи, активно поглиблюючи та розширюючи свою взаємодію з обраними клієнтами, *МФК максимізує свій вплив на розвиток з точки зору досягнення стратегічних цілей та внеску в результати розвитку проєктів клієнтів.*

Модель стратегічної взаємодії з клієнтами, положення якої викладені в 2004 році в **Стратегічних напрямках** і повністю сформульована в стратегічному документі 2007 року **«МФК 2010: Корпорація, орієнтована на клієнта»**, забезпечує пояснення та впорядкування причинно-наслідкових зв'язків, що лежать в основі підходу МФК.

У моделі взаємодії з клієнтами відносини будуються шляхом розробки угод, які досягають стратегічних цілей. Взаємодія з потенційними та існуючими клієнтами буде в першу чергу визначатися стратегіями країн і секторів, починаючи з визначення фірм на основі їх відповідності цим стратегіям, потенційного обсягу бізнесу, демонстраційного ефекту приватного сектора і впливу на розвиток.

МФК орієнтуватиметься на зазначені компанії як на довгострокових партнерів, надаючи їм:

- спеціалізовані керівництва по роботі з клієнтами;
- спеціалізовані знання;
- контакти на місцевому рівні;
- положення з регуляторних питань та зменшення політичних ризиків;
- рекомендації щодо екологічних та соціальних стандартів;
- достатній рівень довіри з боку інших інвесторів та урядів приймаючих країн;
- доступ до глобальних знань та ресурсів МФК/Групи Світового банку.

У рамках МФК також очікувалося, що стратегічний підхід до взаємодії з клієнтами сприятиме негайним змінам у поведінці та отриманню нематеріальних переваг, таких як глибше розуміння

потреб та цілей клієнта, покращення доступу до ключових осіб, які приймають рішення щодо клієнтів, активніша участь у визначенні, розробці та впровадженні інвестицій, сприяння швидшому реагуванню та доставці продукції.

Очікувалося, що для МФК стратегічний відбір та залучення клієнтів зумовлять підвищення як ефективності бізнесу, так і підвищення ефективності МФК в цілому. Ідеться про стратегічні пріоритетні сфери і сектори, а також про покращений моніторинг і розуміння впливу на розвиток.

З точки зору клієнта, очікувалося, що нова модель покращить доступ обраних стратегічних клієнтів до ресурсів та послуг МФК, що відобразиться у додатковому доступі до вищого інвестиційного персоналу, галузевих, екологічних та соціальних спеціалістів, покращенні доступу до нових ринків, краще спроектованих та структурованих проєктах, швидшому постачанні продуктів МФК та, зрештою, покращенні результатів (*задоволеність клієнтів, досягнення цілей бізнесу, розвитку та сталого розвитку, вирішення соціальних проблем тощо*).

З точки зору приймаючих країн, очікується, що стратегічний підхід МФК до взаємодії з клієнтами забезпечить посилений вплив на розвиток, що знайшло своє відображення у покращенні умов для приватних інвестицій у цільових секторах, збільшенні потоків приватних інвестицій у цільових секторах, підвищенні галузевих стандартів, а також збільшенні кількості робочих місць та можливостей для бізнесу.

9.3. Економетричний інструментарій дослідження міжнародних фінансів

Фінансова економетрика - це форма економетричних досліджень, яка фокусується на аналізі та оцінці в межах фінансових ринків³⁷. Завдяки роботі з економетричними моделями можна аналізувати прибутки та збитки на ринку за різними змінними.

³⁷ Hadri K., Mikhail W. Econometric methods and their applications in finance, macro and related fields.

https://www.worldscientific.com/doi/10.1142/9789814513470_others01

Фінансова економетрика є ефективним інструментом для фінансових агентів за розробки та започаткування інвестицій у певні активи або при започаткуванні нових проєктів чи бізнес-підприємств у фінансовому світі.

В останні десятиліття бурхливий розвиток та розширення фінансових активів чи продуктів призвело до необхідності вдосконалення економічних та статистичних інструментів для здійснення операцій на дедалі складнішому та різноманітнішому ринку. Таким чином фінансова економетрика сприяє розумінню поведінки на фінансових ринках (поведінкові фінанси) та дозволяє вимірювати і оцінювати дані. Іншими словами, ця дисципліна фокусується на потоках та взаємодії, що відбуваються на фінансових ринках.

Фінансова економетрика в наукових дослідженнях закладає теоретичні та практичні основи економетричного аналізу часових рядів, як базового математичного інструментарію, необхідного для проведення емпіричних досліджень в галузі фінансів та економіки.

Вона передбачає поглиблене вивчення сучасних економетричних методів у фінансових прикладних дослідженнях, а саме:

1. інтегрованих методів авторегресії та ковзного середнього (*ARIMA-Autoregressive Integrated Moving Average*);
2. авторегресійних моделей з наявністю гетероскедастичності (*ARCH - Autoregressive conditional heteroskedasticity, GARCH-Generalized autoregressive conditional heteroskedasticity*);
3. асиметричних авторегресійних моделей (*TGARCH- Threshold GARCH*);
4. векторних авторегресійних моделей (*VAR*) та векторних авторегресійних моделей з механізмом коригування помилки (моделі коригування помилки) (*VESM - Vector error correction model / ECM – Error correction model*).

Кожний із зазначених методів, як правило, ілюструється реальними прикладами з детальними поясненнями та коментарями, що **дозволяє сформувати розуміння магістрами особливостей їхнього практичного застосування для широкого спектру проблем** у галузі фінансів, банківської справи та страхуванні, а також при побудові прогнозів реальних фінансово-економічних процесів.

Особлива увага приділяється розвитку навичок роботи в команді для проведення наукових міні досліджень, а також формуванню здатності здійснювати власні наукові дослідження із застосуванням сучасного економетричного інструментарію.

Зокрема, статистичні моделі класу *ARCH* фіксують зміну часу та кластеризацію в умовній дисперсії за допомогою стилізованих математичних зображень. Цей клас моделей став відомим в економетриці завдяки своїй зручності, а також завдяки своїй сильній здатності прогнозувати. Моделі *ARCH* вводять економні параметричні специфікації, які за допомогою невеликого набору параметрів вирішують типову проблему, з якою стикаються фінансисты-практики. Структура *ARCH*, заснована на стратегії статистичного моделювання.

За останні двадцять років література про моделі гетерогенних агентів (*Heterogeneity Agent Model -HAM*) у фінансах значно зросла. *HAM* довели свою багатообіцяючу перспективу та силу пояснення різноманітних ринкових аномалій і, зокрема, стилізованих фактів фінансових ринків. На відміну від традиційних емпіричних фінансів і фінансової економетрики, *HAM* дають змогу зрозуміти економічні механізми та рушійні сили цих стилізованих фактів (*stylized facts*).

ВИСНОВКИ

Міжнародні фінанси являють собою сукупність відносин щодо створення та використання активів, необхідних для зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних і міжнародних компаній і країн. Як і міжнародна торгівля та бізнес, міжнародні фінанси існують завдяки тому факту, що економічна діяльність підприємств, урядів та інших інституцій зазнає впливу суб'єктів різного рівня та їхніх економічних інтересів. Дослідження багаторівневої системи міжнародних фінансів здійснюється на основі застосування якісних і кількісних методів аналізу. При цьому використовуються економічні моделі, економетричний інструментарій, балансові методи та ін.

ТЕМИ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Суть і структура міжнародних фінансів, їхня роль у сучасній системі міжнародних економічних відносин.
2. Поєднання якісних і кількісних методів у наукових дослідженнях міжнародних фінансів.
3. Економетричні методи і моделі в сучасних дослідженнях новітніх процесів у фінансовій сфері (*поведінкові фінанси, нейрофінанси, квантові фінанси*).

ЛІТЕРАТУРА

Блауг М. Методология экономической науки, или Как экономисты объясняют. Пер. с англ. – М., 2004.

Вебер М. Избранные произведения. — М.: Прогресс, 1990.

Вернадський В.І. Вибрані праці. - К., 2005.

Винниченко В. Щоденник, Кн. III, запис 1.1, 1915 р.

Гокінг С. Теорія всього. Пер. з англ. -Харків, 2019.

Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное. - М., 2007.

Костанеда К. Казки про силу. Пер. з англ. -Харків, 2019.

Кун Т. Структура научных революций. Пер. с англ.- М., 1998.

Маршалл А. Основы экономической науки. Пер. с англ.- М., 2007.

Міжнародні економічні відносини: практикум / За ред. О.І.Шниркова, К., 2018.

Насадюк І.Б. Гравітаційна модель міжнародних економічних відносин України // Вісник соціально-економічних досліджень.- 2012, випуск 1 (44).

Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки.- К., 2000.

Норт Д. Процесс понимания экономических изменений. Пер. с англ. – М., 2010.

Філіпенко А.С. Економічний світ: епістемологія // Економічна теорія.- 2016, № 1.

Філіпенко А.С. Економічний світ: методологія // Економічна теорія.-2017, № 3.

Філіпенко А.С. Економічний світ: онтологія // Економічна теорія.- 2014, № 3.

Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: історія, теорія, політика /А.С. Філіпенко.- К., 2019.

Філіпенко А.С. Основи філософії та методології економічної теорії: навч. посіб. / А.С. Філіпенко.- К., 2018.

Фридмен М. Методология позитивной экономической науки. Пер. с англ. – М., 1994.

A practical guide to trade policy analysis. United Nations and WTO, 2012.

Baumans M., Davis J.B. Economic Methodology. Understanding Economic as a Science. – New York, 2010.

Beane M. Analytic Philosophy. A Very Short Introduction. Oxford University Press, 2017.

Bhattacharjee A. Social Science Research: Principles, Methods, and Practices, 2012. Basic vs. Applied research: what's the difference? <https://dovetail.com/research/basic-vs-applied-research/>

Bucevska V. Impact of Remittances on Economic Growth: Empirical Evidence from South-East European countries //South East European Journal of Economics and Business.- Volume 17 (1) 2022.

Dow Sh. C. The methodology of macroeconomic thought. A conceptual analysis of schools of thought in economics. – Cheltenham, 1998.

International Finance. What Is International Finance? <https://www.wallstreetmojo.com/international-finance/>

International Monetary Fund. 2022. External Sector Report: Pandemic, War, and Global Imbalances. Washington, DC, August, 2022.

Filipenko A.S. Methodological discourse in economic science. – Актуальні проблеми міжнародних відносин, 2017, № 132.

Frank J. Petrilli Center for Research in International Finance. <https://www.fordham.edu/gabelli-school-of-business/faculty/research-centers/frank-j-petrilli-center-for-re>

Ghoul S .E. , Guedhami O., Mansi S. A. and Sy O. Event studies in international finance research. Journal of International Business Studies (2023). Journal of International Business Studies (2023) 54.

Handbook of Research Methods and Applications in Empirical Finance/ Edited by Adrian R. Bell, University of Reading, UK, Chris Brooks, University of Bristol, UK and Marcel Prokopczuk, Leibniz University Hannover, Germany. Edward Elgar Publishing, 2014.

Handbook of Research Methods in Migration. Ed. by C. Vargas-Silva. – Northampton, 2012.

Howell M.J. Capital Wars. The Race of the Global Liquidity. London, 2020.

Key Statistics and Trends in International Trade 2022. Geneva, 2023, https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2023d1_en.pdf

Krol Z. Platonism and the Development of mathematics. Infinity and geometry. Warszawa, 2015.

Leedy P., Ormrod J. E. with Johnson L. R. Practical research : planning and design. Twelfth edition. New York, 2019.

Miller K. Are we living in second scientific revolution? February, 21, 2018.

<https://web.colby.edu/st112wa2018/tag/second-scientific-revolution/>

Modeling Trade Tensions: Different Mechanisms in General Equilibrium. Prepared by B. Hunt, S. Mursula, R. Portillo and M. Santoro. December 2020. file://C:/Users/SONY/Downloads/wpiea2020279-print-pdf.pdf

Moses J. W. & Knutsen T. L. Ways of knowing. Competing methodologies in social and political research. London, 2012.

Mouzelis N.P. Modern and Postmodern Social Theorizing. Bridging the Divide. Cambridge University Press, 2008.

Nnaji J. O. Concepts of the Scientific Revolution: An analysis of the historiographical appraisal of the traditional claims of science. Doctoral thesis, Palma, 2013.

Paterson A. et. al. Research Methods for Accounting and Finance. 2016.

Poston D.L., Conde E., Field L. Applied Regression models in the Social Sciences. Cambridge University Press, 2023.

Research Handbook on International Financial Regulation/ Ed. by Kern A. London, 2012.

Research Methods and Ethics in Banking and Finance. tudycabroad.sit.edu/wp-content/uploads/2021/09/2021SFA-SZF-ETHC3500.pdf

Ruta M. How the war in Ukraine is reshaping world trade and investment. May, 03.2022

Salvatore D. International Economics. Trade and Finance. Eleventh edition. International Student Version. Singapore, 2014.

Sam de Muijnck, Joris Tieleman. Economy Studies. A Guide to Rethinking Economics Education. Amsterdam, 2021.

Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Portfolio Penguin, 2017.

Stanojević N., Kotlica S. Globalisation and Methodology of Researches in International Trade
file:///C:/Users/SONY/Downloads/Globalization_and_methodology_of_researches_in_int.pdf

Susanto J., Che Sulaiman N. F. Economic Prospects and International Labor Migration. International Journal of Sustainable Development and Planning. Vol. 17, No. 8, December, 2022.

The Gravity Model in international trade. Advances and Applications / Ed. by P. A. G. van Bergeijk and St. Brakman. Cambridge University Press, 2010.

The International Finance Corporation's Approach to Engaging Clients for Increased Development Impact. World Bank Group, 2017. <https://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/Evaluation/files/IFCClientEngagement.pdf>

The Research Center "International Finance and Macroeconomics", April, 2017. Kiel Institute for the World Economy. <https://www.ifw-kiel.de/institute/research-centers/international-finance-and-macroeconomics/>

The Threshold GARCH Model
https://www.oreilly.com/library/view/analysis-of-financial/9781118017098/c03_level1_9.xhtml

UKRAINE Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3) February 2022 – December 2023.
 What Is a Financial Model? <https://www.toptal.com/finance/tutorials/what-is-a-financial-model>

World Economic Outlook 2024. Steady but Slow: Resilience amid Divergence I Wash. 2024.

World Economic Situation, Prospects. United Nations, New York, 2023.

World Investment Report 2023. Investing in sustainable energy for all. United nations, Geneva 2023.

World Migration Report, 2023.
<https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>